T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KUR'AN'DA"لاَ تُطِعْ" (İTAAT ETME) İFADESİNİN YER ALDIĞI ÂYETLERİN TEFSİRİ

FADİME ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PROF. DR. BURHAN BALTACI

OCAK - 2023
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıcatez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Fadime ARSLAN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN'DA "لاَ تُطِعْ" (İTAAT ETME) İFADESİNİN YER ALDIĞI ÂYETLERİN TEFSİRİ

FADİME ARSLAN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: PROF. DR. BURHAN BALTACI

Allah Teâla insanoğlunu yaratmış ve yeryüzüne göndererek, kendisini tanımasını istemiştir. İnsanın yeryüzünde bulunma gayesinin de yaratıcısı olan Allah'ı bilmesi ve ona kulluk etmesi olduğunu Kur'an-ı Kerim'de açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur. Allah'ı tanıma, aynı zamanda ona itaat etme anlamını da içerir. Zira şeytan Allah'ı tanıdığı halde ona itaat etmediği için rahmetinden kovulmuştur. Kur'anı Kerim'de Allah'ı, onun gönderdiği elçilerini ve inananlardan olan idarecileri kabul edip boyun eğmeleri müminlere emredilmiştir. Bu emrin karşıtı olarak bir takım kişi ve gruplara ise itaat yasaklanarak onlara karşı takınılacak tavır açık ifadelerle Kur'an-ı Kerim'de zikredilmiştir. Şeytanı temsil eden bu kişi ve grupların genel özellikleri ve asıl niyetleri ortaya konularak, bunlara karşı nasıl bir yaklaşımda bulunulması gerektiği anlatılmıştır. "Kur'an'da " لاَ تُطِع" (İtaat Etme) İfadesinin Yer Aldığı Âyetlerin Tefsiri" adlı çalışmamız, dokuz farklı sûreden on altı âyetin tefsirinden oluşmaktadır. Öncelikle üzerinde çalıştığımız her bir âyetin bulunduğu sûre özellikleri, tarihsel arka planı incelendikten sonra, tefsirini yapmaya çalıştığımız âyeti sure içerisindeki konumu itibarı ile siyâk ve sibâk ilişkisi bağlamında âyeti ele almaya çalıştık. Çalışmamızda tefsirini yapmaya çalıştığımız bu âyetlerin verdikleri mesaj ve ortak noktalarının belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuç olarak teşekkül etmiştir. Giriş bölümünde konumuzun önemi ve amacına yer verilmiştir. Birinci bölümde genel olarak itaat kavramı üzerinde durularak anlam çerçevesi incelenmiştir. İkinci bölümde çalışmamızın esasını oluşturan Kur'an'da "لاَ تُطِعْ" (İtaat etme) fadesinin yer aldığı dokuz sûrede yer alan on altı âyetin tefsiri yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise üzerinde çalıştığımız âyetlerin tefsirinden ulaştığımız neticeye yer verilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Tefsir, İtaat, Kur'ân, Sûre, Âyet

Ocak 2023, 101.Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

THE EXEGESIS OF THE VERSES IN THE QUR'AN WITH EXPRESSION "لاَ تُطِعْ" (NOT OBEY)

FADİME ARSLAN

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
SUPERVISOR:PROF. DR. BURHAN BALTACI

Allah Almighty created human and wanted them to realize him selfby sending them to the earth. In the Qur'an, it has been clearly and unequivocally revealed that thepurpose of man's existence on earth is to know and worship Allah, the Creator. Knowing Allah also includes the meaning of obeying Him.Because Satan was expelled from His mercy because he knew Allah but did not obey Him.In the Qur'an,believers are commanded to accept and therulers who represent Him. Contrary to thisorder, individuals and groups was prohibited and the attitude to betaken against them was clearly stated in Quran.The general characteristics and real intention of these people and group swho are revealed, and hov to approach thems is explained.Our research named 'The commentary of theversesin the Qur'anwith experession "لاَ تُطِع " (Not obediance) consists of interpretation of sixteen verses from nine differant surahs. First of all, after examining the features of the sura in which each verse we are working on and its historical background, as of the position of the verse we tried to interpret in the context of the relationship between siyâk end sibâk. And the aim,it is aimed to determine the messages and common points of the verses we are traying to interpet. Our research consists of an introduction part, the importance and purpose of our subject are given. In the first part, it concept of obedience is analyzed and the framework of meaning is addresesed. In thesecond part, it hasbeen tried to interpret the twelve verses in the nine surahs in the Quran, wich from the basis of our study, in which the expression "لاتُطِع" (Notobediance) is included. In theconclusion we reached from the interpretation of the verses we studied is given.

KEYWORDS: Exegesis, Obendiance, Qur'an, Surah, Quranic Verse

January 2023, 101.Page

TEŞEKKÜR

İslamın en temel esası olan kelime-i şahadet, kişinin hiçbir ön koşul olmadan Allah'ın birliği ve Hz. Muhammed'in onun elçisi olduğunu kabul etmektir. Hz. Muhammed Kur'ân'ın getirdiği evrensel mesajı insanlara tebliğ sürecinde gönüllere hitap ederek hiçbir zorlama veya tehdid gibi unsurlara yer vermemiştir. İnananlar tam bir teslimiyet içerisinde İslam Dinini ve getirdiği kuralları içten ve samimi bir şekilde kabul edip, hayatlarını Kur'ân'a göre tanzim etmişlerdir. Bununla birlikte kişisel çıkarlarını tüm değerlerin üzerinde tutan birtakım şahıs ve gruplar da olmuştur. Bu kişiler Hz. Peygamber'e gelerek toplumdaki sosyal statü ve pozisyonlarının değerlendirilmesi gerektiğini ve kendilerine ayrıcalık tanınmasını talep etmişlerdir. Aynı şekilde Kur'ân'ın getirdiği emir ve yasakları pazarlık konusu ederek din konusunda kendi talepleri doğrultusunda uzlaşı sağlamaya çalışmışlardır. Bu grup ve kişilerin asıl hedeflerini Kur'ân-ı Kerim çok açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur. Kalbine gaflet verilen bu şahısların karakterleri, ahlaki özellikleri, amaçları ve bu kişilere karşı segilenecek tavır Müslümanlara bildirilerek bu şahıs ve gruplara itaat edilmemesi emredilmiştir. Biz çalışmamızda Kur'ân'ı Kerim'de itaat edilmesi yasaklanan bu şahıs ve grupları işaret eden âyetlerin tefsirlerini incelemeye çaba gösterdik. İnsanlık tarihi boyunca, hak batıl mücadelesi devam etmiş ve etmeye devam edecektir. Kur'an, indiği dönemdeki Müslümanların önünü aydınlattığı gibi günümüz Müslümanlarına da yol göstermeye devam edecektir. Allah ve Peygamberine itaat Müslümanlara emredildiği gibi, İslam'a ve Müslümanlara zarar vermek isteyen kişilere ve gruplara itaat etmemek de bir emirdir. Bu bağlamda Kur'ân'da "itaat etme" ifadesinin yer aldığı ve bağlantılı olduğunu düşündüğümüz on altı âyetin tefsirini gerçekleştirmeye çalıştık.

Bu tez çalışmamız sürecinde değerli fikirleri ve ilmi birikimi ile destekleyen saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Burhan BALTACI hocama şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca sabır ve anlayışlarıyla her daim yanımda hissettiğim kıymetli eşim ve çocuklarıma teşekkür ediyorum.

Fadime ARSLAN
Kastamonu 2023

İÇİNDEKİLER

sayfa

TAAHHÜTNAME ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
TEŞEKKÜR v
KISALTMALAR DİZİNİ viii
1. GİRİŞ 1
1.1 Araştırmanın Konusu 1
1.2 Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları 1
1.3 Araştırmanın Amacı 3
2. KUR'ANDA İTAAT KAVRAMI 4
2.1 İtaat Kavramının Sözlük Anlamı 4
2.1.1 Genel Olarak "ط و ع" Kelimesinin Sözlük Anlamının İncelenmesi 4
2.1.2 Kur'an-ı Kerim'de İtaat Kelimesinin İncelenmesi 5
2.2 İtaat Kavramının Istılah Anlamı 6
2.3 İtaat İle Yakın İlişkisi Bulunan Diğer Kur'âni Kavramlar 6
3. KUR'AN'DA "لَاتُطِعْ" (İTAAT ETME) İFADESİNİN YER ALDIĞI ÂYETLERİN MUHTEMEL ANLAMININ TESPİTİ 10
3.1 Kehf Sûresi 18/28. Âyetin Tefsiri 10
3.1.1 Kehf Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 10
3.1.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 11
3.1.3 Âyetin Metni ve Meali 13
3.1.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 14
3.1.5 Âyetin Siyâk ve Sibâk İlişkisi 15
3.1.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 19
3.1.7 Âyetin Tefsiri 20
3.2 Furkân Sûresi 25/52. Âyetin Tefsiri 23
3.2.1 Furkân Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 23
3.2.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 25
3.2.3 Âyetin Metni ve Meali 25
3.2.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 26
3.2.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi 27
3.2.6 Âyetin Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 30
3.2.7 Âyetin Tefsiri 31
3.3 Şuarâ Sûresi 26/ 151-152. Âyetlerin Tefsiri 34
3.3.1 Şuarâ Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 34
3.3.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 34
3.3.3 Âyetin Metni ve Meali 35
3.3.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 35
3.3.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi 37
3.3.6 Âyet ile Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 41
3.3.7 Âyetin Tefsiri 48
3.4 Ankebût Sûresi 29/8. Âyetin Tefsiri 50
3.4.1 Ankebût Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 50
3.4.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 50

3.4.3 Âyetin Metni ve Meali 52
3.4.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 52
3.4.5 ÂyetinSiyâk – Sibâk İlişkisi 53
3.4.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 55
3.4.7 Âyetin Tefsiri 55
3.5 Lokmân Sûresi 31/15. Âyetin Tefsiri 57
3.5.1 Lokmân Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 57
3.5.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 57
3.5.3 Âyetin Metni ve Meali 58
3.5.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 58
3.5.5 Âyetin Siyâk ve Sibâk İlişkisi 59
3.5.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 61
3.5.7 Âyetin Tefsiri 61
3.6 Ahzâb Sûresi 33/1. Âyetin Tefsiri 63
3.6.1 Ahzâb Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 63
3.6.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 64
3.6.3 Âyetin Metni ve Meali 66
3.6.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 67
3.6.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi 67
3.6.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 70
3.6.7 Âyetin Tefsiri 71
3.7 Kalem Sûresi 68/8-14. Âyetlerinin Tefsiri 72
3.7.1 Kalem Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 72
3.7.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 73
3.7.3 Âyetin Metni ve Meali 75
3.7.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 76
3.7.4. Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi 78
3.7.5. Âyet ile Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 80
3.7.6. Âyetin Tefsiri 82
3.8. İnsan Sûresi 76/24. Âyetin Tefsiri 83
3.8.1 İnsan Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 84
3.8.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 84
3.8.3 Âyetin Metni ve Meali 85
3.8.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 85
3.8.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi 86
3.8.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler 87
3.8.7 Âyetin Tefsiri 88
3.9. Alak Sûresinin 96/19. Âyetinin Tefsiri 89
3.9.1 Alak Sûresi Hakkında Temel Bilgiler 89
3.9.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı 90
3.9.3 Âyetin Metni ve Meali 91
3..9.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar 91
3.9.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi 92
3.9.6 Âyetle yakınlığı bulunan âyetler 93
3.9.7Âyetin Tefsiri 93
3. SONUÇ 96
KAYNAKLAR 100

KISALTMALAR DİZİNİ

as : Aleyhisselâm
b. : İbn
Bkz. : Bakınız
b.y. : Basım Yeri Yok
c. : Cilt
çev. : Çeviren
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Hz. : Hazreti
MÜİF : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ra : Radıyallâhuanh, anhâ, anhüm
s. : Sayfa
sas : Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
vb. : ve benzeri
vdğr. : ve diğerleri
y.y : Yayın Yeri Yok

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Konusu

Biz "Kur'an'da "لاَ تُطِع" (İtaat Etme) İfadesinin Yer Aldığı Âyetlerin Tefsiri" adlı çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm'in temel kavramlarından biri olan itaat kelimesinin, olumsuz anlamı olan, itaat edilmemesi istenilen, kısacası itaat edilmesi yasaklanan kişi veya gurupları işaret eden âyetlerin tefsirini yapmaya çalıştık. Bu kişi veya grupların genel özellikleri, şahsiyetleri ve amaçlarını ifade eden âyetlerin tefsiri üzerinde durduk.

1.2 Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmaya başlanıldığında, daha önce bu konuda gerçekleştirilen tezleri araştırdık. Ulaşabildiğimiz kadarı ile; 1995 yılında, Cemal Ağırman tarafındından *Sünnette İtaat*, 2003 yılında Fatma Asiye Şenat tarafından hazırlanan *Kur'an ve Gelenek Açısından İtaat Olgusu* adlı doktora tezi, 2006 yılında Sebahattin Turan tarafından hazırlanan *Kur'ân'da İtaat Kavramı*, 2007 yılında Hasan Sugü tarafından hazırlanan *Kur'an'da İtaat*, yine 2007 yılında Alaattin Türkoğlu tarafından *Kur'ân'ı Kerim'e göre Hz. Muhammed'e İtaat* adlı yüksek lisans tezleri bulunduğu görüldü. Bu çalışmada daha önce hazırlanmış tezlerden farklı olarak "İtaat" kavramının karşıt anlamı olan "İtaat Etme" ifadesi incelenmeye çalışıldı. Bir giriş; iki ana bölüm ve sonuçtan müteşekkil çalışmamızda, öncelikle Kur'ânî atıfları bağlamında itaat kavramının çerçevesi tespit edilmeye gayret gösterildi. Bu çerçevede ilgili kavramın kelime ve tanım anlamına yönelik tespitler arz edilmeye çalışıldı. Öncelikle giriş bölümünde çalışmanın konusu yöntemi ve amacına yer verildikten sonra birinci bölümde genel olarak itaat kavramı üzerinde duruldu. İtaat kelimesinin sözlük anlamı, itaat kelimesinin Kur'ân-ı Kerîmdeki âyetlerde incelenmesi, kelimenin ıstılah anlamı ve anlam çerçevesi ile yakın ilişkisi bulunan kavramlar açıklanmaya çalışıldı.

İtaat kelimesinin sözlük anlamı ve âyetlerdeki kavramlarını araştırırken; Rağıp el-İsfahânî'nin (ö.502/1108) *Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, İbn Manzûr'un (ö.711/1311) *Lisânü'l-Arab*, Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbu'l-Ayn*, Cevherî'nin (ö.400/1009)

Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye, Tehânevî'nin (ö.1158/1745) *Keşşâfü Istılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm* adlı eserlerinden yararlandık.

Çalışmanın asıl amacını oluşturan ikinci bölümde ise Kur'ân-ı Kerîm'in dokuz sûresinde bulunan"لاَ تُطِع" (İtaat Etme) ifadesinin yer Aldığı âyetler ile birlikte bu ayetlere yakın ilişkili olan on altı âyet-i kerîme'nin tefsirini klasik tefsir kaynaklarından faydalanarak gerçekleştirmeye çalıştık. Tefsir kaynakları olarak ilk dönem tefsirlerinden yararlanıldığı gibi yakın dönem ve günümüz tefsir kitaplarından da istifade etmeye gayret ettik. İncelediğimiz âyetlerin ortak özellikleri ve verdikleri ortak mesaja ulaşmaya çalıştık. "لاَ تُطِعْ" (itaat etme) ifadesinin bulunduğu âyetleri içeren sûrelerin genel özellikleri, âyetlerin sûre içinde siyâk-sibâk ilişkisi ve bu ifadenin yer aldığı âyetlerle yakın anlamlı âyetleri de inceledik.

Konumuz olan âyetleri incelerken faydalandığımız tefsir kaynakları ise Taberî'nin (ö.310/923) *Câmû'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l- Kur'an*, Fahreddin Râzî'nin (ö.606/1210) *Mefâtîhu'l-Gayb*, Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Semerkandî (ö.373/983) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim*, Ebüssuûd Efedi (ö.982/1574) *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm,* Beyzâvî (ö.685/1286) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl,* Nesefî'nin (ö.537/1142) *Et-Teysîr F'i't-Tefsîr*, Bursevî'nin (ö.1137/!725) *Rûhu'l-Beyân Fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Mevdûdî'nin (ö.1979) *Tefhîmu'l Kur'ân*, Ömer Nasuhi Bilmen'in (1971) *Kur'an'ı Kerim Türkçe Meali Âli ve Tefsiri*, Muhammed Ali Es-Sâbûnî'nin (ö.1992) *Safvetü't-Tefâsîr*, Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö.1942) *Hak Dînî Kur'an Dili*, Zuhylî'nin (ö.2015)*Tefsîr'l-Münîr fi'l Akideti ve'ş-Şerî'ative'l-Menhec*, Hayrettin Karaman vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal Tefsiri* adlı eserlerdir.

Çalışmamızda âyet mealleri için ; Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş komisyonu tarafından hazırlanan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan *Kur'ân Yolu Meâl'i* kullandık.

Sonuç olarak bu âyetlerin gerek işaret ettikleri kişi veya guruplar ve bu kişilerin karakteristik özellikler gerekse sûrelerin indiği süreç ve ortamın ortak noktalarını tespit etmeye çalıştık.

1.3 Araştırmanın Amacı

Peygamberimiz (s.a.s) kendisine yirmi üç yıl gibi bir sürede nazil olan âyetleri insanlara tebliğ etmiştir. Bu sûre zarfında hiç kimseye bir zorlamada bulunmamıştır. Peygambere, insanlar gönüllü olarak itaat etmişler, itaat ederken de samimi olarak inanan bu insanlar herhangi bir şart ileri sürmemişlerdir. Aynı zamanda peygambere iman eden bu insanlar, itaatin gereklerini yerine getirmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı art niyetli gönüllerine iman yerleşmemiş, Hz. Peygambere ve müslümanlara zarar vermek isteyen kişi veya gruplar da olmuştur. Onların peygambere ve müminlere yaklaşımları, art niyetleri Kur'ân-ı Kerîm tarafından açıklanarak o kişi ve gruplara asla taviz verilmemesinin gerekliliği âyetlerde yer bulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in ilâhî mesajları indiği dönemde Peygamberimiz özelinde tüm müslümanları da kapsadığı, müminlerin davranışlarını yönlendirdiği gibi günümüz Müslümanlarına da ışık tutmaya devam edecektir. Bu bağlamda düşünüldüğünde üzerinde çalıştığımız âyet-i kerimeler günümüzde yaşayan, yukarıda sayılan özelliklere haiz kişilere yaklaşımımız noktasında biz Müslümanlara yol gösterecektir.

Kur'ân- Kerîm'de "İtaat" kelimesi emir kipi olarak kullanıldığı gibi aynı zamanda nehiy kipi olarak da kullanılmıştır. Bu bize itaatin başta Allah'a ve resulüne olmak üzere bir emir olduğu gibi, İslam'a zarar vermek isteyenlere itaatin de bir nehiy olduğunu göstermektedir. İtaatin bir zorlamaya müstenid olmadığı, aksine gönüllü bir eylem olduğu düşünüldüğünde, yoldan çıkmışlara itaat etmek, onlarla aynı düşünce ve tavırda olmanın bir göstergesi olacaktır. Ayrıca bu emri içeren âyetlerin ortak bir karakteristiği olup olmadığını ortaya koymaya çalışacağız.

2. KUR'ANDA İTAAT KAVRAMI

2.1 İtaat Kavramının Sözlük Anlamı

2.1.1 Genel Olarak "ط و ع" Kelimesinin Sözlük Anlamının İncelenmesi

İtaat sözcüğü "ط و ع" kök harflerinden türemiştir. Birinci babadan mazi fiil kalıbında boyun eğme anlamındadır. "Kerihe" zorlama kelimesinin karşıtıdır.[1] "اَطَاعَ" kelimesi mezid ve müteaddidir. "اَطَاعَ" Kelimesinin fiili muzarisi"يُطِيع" meçhulü ise "يُطَاعُ" dur. "طَاعَ" Kelimesi mücerred olup lazimidir. "طَاعَ" fiili "اَطَاعَ" ile aynı anlama gelmektedir. Bu fiillerden "اَطَاعَ " kelimesinin ism-i faili "مطيع" gelirken, "طَاعَ" fiilinin ism-i faili "طَاءِعً"veya "طاع" şeklinde gelmektedir. Çoğulu "طوَّاعً" şeklinde gelebilir. Anlamı "gönüllü olarak itaat edenlerdir."[2] "طَاوَعَ " kelimesi "وَافَقَ" kelimesi ile aynı anlama gelir. Buna göre "طَاوَعَ " kelimesi" görüşleri uyuştu, görüşüne katıldı, görüşünü kabul etti, muvafakat etti" anlamını ifade etmektedir.[3] " طَاوَعَتِ اَلْمَرْاأَةُ زَوْجَهَا طَوَاعِيَةٌ", "Kocasının görüşüne Kadın muvafakat etti." anlamındadır.[4] "تَطَوَّعَ" kelime aslında "kendini itaat etmeye zorladı." anlamına gelmektedir. Âdet olarak ise nafile olarak yaptı sözcüğü gibi ''Zorunlu olmayan bir şeyi gönüllü olarak yapmak" demektir. Nitekim âyet kerimede: "فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ", "*Kim gönüllü olarak bir hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir*" buyrulmuştur.[5]

"طَوَعَ" aslından "اِسْتَفْعَلَ" ölçüsünde bulunan "اِسْتَطَاعَ " kelimesi "Kendisi sebebiyle bir işin ortaya çıkarılması kolay olan bir şeyin var olması" demektir.[6] Bu kelime Kur'ân-ı Kerîm'de yapılabilirlik anlamında çokça kullanılmıştır:[7]

---

[1] Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn* (Beyrut: Lübnan: Dâru'lkütübi'lilmiyye, 2003), 3/65; Râgıb el-İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân* (Kahire: Nezar Mustafa el-Baz, 1324), 310.

[2] İbn Manzur Ebû'l-FazlCemâlüddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali b. Ahmed el Ensari er Rüveyfii (ö.h.711), *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Daru'l İhya et-türâsiArabiyye, 3. Baskı,1405, 8/240; Sebahattin Turan, *Kur'ân'da İtaat Kavramı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 6.

[3] Cevheri, İsmail Hammad, *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*(Kahire: Daru'l Hadis), 711.

[4] Cevheri, *Tâcu'l-Luğa*, 712; Hasan Sugü, *Kur'an'da İtaat* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 29 .

[5] Turan, *Kur'ân'da İtaat Kavramı*, 7; Râgıb, *Müfredât,* 310.

[6] Râgıb.*Müfredâ*t, 311

[7] Fatma Asiye Şenat, *Olgu İle Algı Arasında İtaat* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2016), 37.

"لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُم", "*Gücümüz olsaydı inanın ki, sizinle beraber sefere çıkardık.*[8]", "فَمَا اسْتَطَاعُوا اَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُ نَقْبا", "*Artık onu aşabildiler ne de delebildiler.*"[9]

2.1.2 Kur'an-ı Kerim'de İtaat Kelimesinin İncelenmesi

"اَطَاعَ " Kelimesinin sözlük anlamlarının "boyun eğmek, bir işi gönüllü yapmak" olduğunu yukarıda gördük. Bu kelimeyi şimdi de Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı farklı kullanım şekilleriyle sunmaya çalışacağız.

Boyun Eğmek**:** "طَوَعَ", "Boyun eğmek" anlamına gelmektedir. İtaat , "كَرِهَ" zorlama kelimesinin karşıtıdır.[10] Âyet-i Kerîme'de şöyle buyrulmuştur: " وَلَهُ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُو", "*Göklerde ve yerdekiler ister istemez ona teslim olmuşlardır.*"[11] Gönüllü Yapmak: "تَطَوَّعَ" Kelimesi "Bir işi gönüllü yapmak" anlamına gelmektedir.[12]Âyet-i Kerîme'de şöyle buyrulmuştur: " اَلَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَالْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ", "*Sadaka konusunda müminlerden hem gönüllü olarak fazla fazla verenlere hem dedaha fazla verecek bir şey bulamayanlara dil uzatıp onlarla alay edenler*"[13] İsteyerek Yapmak: Âyet-i Kerime'de şöyle buyrulmuştur: " ثُمَّ اسْتَوىاِلىالسَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلاَرْضِ اِئْتِيَا طَوْعًااَوْ كَرْهًا قَالَتَاَتَيْنَاطَائِعِينَ", "*Dahas O duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardında ona ve arza İsteyerek veya istemeyerek gelin! buyurdu, isteyerek geldik*" dediler.[14] Tabi Olmak: İtaat kelimesi çoğunlukla "emredileni yapmak" ve "tayin edilen bir şeyin ardından gitmek" anlamında kullanılır.[15] "وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ", "*İşimiz itaat derler.*"[16] Teşvik etmek: "فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ اَخِيه", "*Sonunda içindeki duygular onu kardeşini öldürmeye itti*"[17] Âyeti" nefsi ona boyun eğdirdi" anlamına gelmektedir.[18] Kolaylaştırmak: Zorunlu olmayan bir şeyi gönüllü olarak yapmak.[19] Konuyla alakalı âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur:"تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ", "*Bir iyiliği mecbur olmadan*

---

[8] Kur'an Yolu Meâli, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), et-Tevbe, 10/42.
[9] el-Kehf, 18/97.
[10] Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 3/65.
[11] Âli İmran, 3/83.
[12] Sagü, *Kur'an'da İtaat*, 29-30; Râgıb*, Müfredât*, 310.
[13] et-Tevbe, 10/79.
[14] Fussilet, 41/11.
[15] Râgıb*, Müfredat*, 310; Sugü, *Kur'an'da İtaat*, 27.
[16] en-Nisa, 4/81.
[17] El-Mâide, 7/30.
[18] Râgıb*, Müfredât*, 311; Sugü, *Kur'an'da İtaat*, 30.
[19] Turan, *Kur'ân'da İtaat Kavramı*, 7; Râgıb*, Müfredât*, 312.

yapan için bu daha iyidir."[20] Güç Yetirmek: Kendisi sebebiyle bir işin meydana gelmesi kolay olan bir şeyin var olmasıdır.[21]"وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً", "*Gitmeye gücü yetenin, beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*[22] Kabul Etmek: "وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا", "*İşittik ve itaat ettik dediler.*"[23]

2.2 İtaat Kavramının Istılah Anlamı

İtaat kelimesinin ıstılah anlamı "Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına isteyerek uymak." olarak tarif edilmiştir.[24] İtaat "emre uymak" olarak anlaşıldığında emir veren ve emredilen bir mevcudiyetten söz edilir. Bu bağlamda itaat eden biri varsa doğal olarak bir de itaat edilen olmak durumundadır.[25]

Mu'tezile'ye göre itaat ilahi iradeye uygun olmak durumundadır. Ehli Sünnet'e göre ise itaat emre olur, iradeye değil. Tartışma konusu ise "Emredilen şey zorunlu olarak irade edilmiş midir? Yoksa edilmemiş midir?" Mu'tezile'ye göre zorunlu olarak böyledir (yani emr ile irade aynıdır). Oysa Ehl-i Sünnet'e göre ikisi aynı olmak zorunda değildir. Bazen Allah irade etmediği şeyi emredebilir. Örneğin Allah Ebu Cehil'e iman etmesini emretmişti ama ilminde etmesinin muhal olduğunu biliyordu. Âlim muhal olduğunu bildiği şeyi irade etmez. Böylece sabit oldu ki ilahi emirler ilahi irade olmaksızın olabilir. Zorunlu olarak şu kesinleşti ki itaat Allah'ın emrine uymaktır, iradesine uygunluk değildir.[26]

2.3 İtaat İle Yakın İlişkisi Bulunan Diğer Kur'âni Kavramlar

Din: Din sözcüğü "د ي ن" kök harflerinden türemiştir. Lügatte itaat, üstünlük, egemenlik, zorlamak, gönüllü olarak güç karşısında boyun eğme, borç alma, tahakküm, millet, yol, kanun, ibadet, karşılık, ödüllendirmek anlamlarına gelmektedir.

---

[20] el-Bakara, 2/184.
[21] Râgıb, 311.
[22] Âli İmran 3/97.
[23] Bakara, 2/285.
[24] İsmail Karagöz vdğ., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar, 2015), 343.
[25] Furat Akdemir, *Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti*, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11/1, (Ocak 2013), 425-442.
[26] Muhammed A 'lâ b. Muhammed Hâmid et Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfüstılâhât'il-fünûnve'l-ulûm* (Lübnan:Mektebetu'l Lübnan, 1996,), 2/1123; Cemal Ağırman, *Sünnette İtaat*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 16-17.

Diğer taraftan şehir sözcüğünün menşeinde de bu harfler olduğu söylenmiştir.[27] Din sözcüğünün tefsiri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.[28]

Bu görüşler şunlardır: Hesap vermek hesap günü anlamındadır. Abdullah b. Abbas, İbn Mes'ûd, Hasan-ı Basrî, Süddi ve Mukatil'in görüşü "ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ", "*İşte dosdoğru din budur*."[29]Âyetinde dosdoğru dinin anlamının dosdoğru hesap olması gibi. Karşılık manasına kullanılır. "فَلَوْلاۤ اِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِيْنِيْنَ ", "*Mademki kimsenin hakimiyeti altında değilmişsiniz.*"[30]; âyetinde gördüğümüz gibi, Mücâhid, Dahhâk ve Katâde din sözcüğü ceza/karşılık anlamına gelir demişlerdir. Hüküm manasına kullanılır. " مَا كَانَ لِيَأْخُذَ اَخَاهُ فِي دِيْنِ الْمَلِكِ", "*Kralın kanununa göre kardeşini alması mümkün değildi*."[31] İtaat manasına kullanılır. Züheyr şiirinde şöyle dile getirmiştir: " لَاِنْ حَلَلتُ بِوَادٍ فِي بَنِي اَسَدٍ فى دِينِ عَمْرُ وَ حَالَتْ بَيْنَا فَدَكْ ", "*Eğer Esed oğulları bölgesinde bir vadide konaklayacak olursam Amr'a itaat altında (fî dîni'Amr),ve aramızda Fedek mıntıkası girerse*"Bu söze göre anlam, "O *gün itaatten başka hiçbir şeyin menfaat sağlamayacağı bir gündür*" biçimindedir. "اِلاَّ مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ", "Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında"[32] Boyun eğmek manasına kullanılır. Hüseyin b. Fazl el-Beceli, "*Din kelimesi boyun eğmek anlamındadır"* demiştir. Hz. Peygamber, Ebû Tâlib'e "*Ben seni öyle bir kelimeye davet ediyorum ki eğer söyleyecek olsan Araplar sana boyun eğer*" demiştir.[33] " وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّوم ", "O *gün yüzler hay ve kayyûma olana boyun eğerler*"[34]

İman: " ا م ن" Sözcüğü "Kalp dinginliği" ve "Endişenin olmaması" demektir.[35]İman sözcüğü şeriat anlamına gelir. "اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى", "*İman edenler, Yahudiler ve Sabiiler*" burada Allah'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ederek, O'nun şeriatine giren herkes imanla nitelendirilir.[36]

İman sözcüğü meth etmek için de kullanılmıştır. Bu kelimeyle insanın, gerçekliğini onaylayarak Allah'a boyun eğişi kastedilir. Bu da üç şeyin bir arada bulunmasıyla

---

[27] Râgıb, *Müfredât*, 175; Turan,*Kur'ân'da İtaat Kavramı*, 19.
[28] Necmuddîn Ömer b. Muhammed b.Ahmed en-Nesefî es-Semerkandi, *Et-TeysîrF'i't-Tefsîr*(İstanbul, 2019), 1/205.
[29] er-Rum, 30/30.
[30] Vâkıa, 56/86.
[31] Yûsuf,12/76
[32] eş-Şuarâ,29/88.
[33] Nesefi, *et-Teysîr*, 1/205.
[34] Tâhâ, 20/111.
[35] Râgıb, *Müfredât*, 32.
[36] Râgıb, *Müfredât*, 33.

gerçekleşir: Gönülden inanma, dil ile ikrar, âzâlarla fiil.“ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُون”, “*Allah'a ve Peygambere iman edenlere var ya onlar, işte onlar Rableri katında sadık mertebesindedirler.*”[37] Kur'ân-ı Kerîm'de itaatle imanın aynı anlamda kullanıldığını gösteren ayetler de bulunmaktadır.[38] " اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلى اَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّى يَسْتَأْذِنُوهُ اِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَاِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأْذَنْ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمُ اللَّهَ اِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ", "*Müminler ancak Allah'a ve resulüne iman edenlerdir ve onunla ortak bir iş için toplanmış iken kendisinden izin almadan çekip gitmeyenlerdir. Senden izin isteyenler , evet işte onlar Allah'a ve resülüne hakkıyla iman edenlerdir. Bazı özel işlerinden dolayı senden izin istediklerinde onlardan dilediğine izin ver ve Allah'tan onların bağışlanmasını dile. Kuşkusuz Allah çok bağışlar çok esirger.*"[39]

İslam: “ اسلم” bir tür ağaçtır. Müfredi “ ها” ile yazılır. Yaprakları akasya onunla deri tabaklama yapılır. Yaprağıyla tabaklama yapılana “makruz” selam ağacı kabuğuyla tabaklama yapılana “meslum” denilir. İslam ise “Allah'ın emrine teslim olma” demektir. O Allah'ın sözüne boyun eğme ve emrini kabul etmedir. “Denilir ki;“اخد ه سلم”, "esir etti” demektir.[40]

Hz. İbrahim'in lisânı ile söylendiği şekliyle, dille itirafla beraber kalp ile iman, amelle tatbik etmek ve Allah'ın karar verdiği ve uygun bulduğu her şeyde ona boyun eğmektir. “اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُلِرَبِّ الْعَالَمِين”, “*Rabbi O'na 'Teslim ol!' demişti, O'da âlemlerin rabbine teslim oldum.*”*demişti.*[41] Bir başka âyette ise “تَوَفَّنِي مُسْلِمً”, “*Beni Müslüman olarak öldür*”[42] demek oluyor ki; Beni hoşnutluğuna boyun eğenlerden kıl.[43] “اِنْ تُسْمِعُ اِلاَّ مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُون”, “*Ancak sen âyetlerimizi iman edenlere işittirebilirsin ve onlar hemen teslim olurlar*”[44] yani o kişiler, Allah'a teslim olurlar ve onu işitirler.[45] “اَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَه اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَاِلَيْهِ يُرْجَعُونَ “, “*Onlar Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar! Oysa göklerde olanlar da yerde olanlar da*

---

37 Hadid, 57/19.
38 Turan,*Kur'ân'da İtaat Kavramı*, 21.
39 En-Nûr, 24/62.
40 Halil b. Ahmed, *Kitâbulayn*, 2/270.
41 el-Bakara, 2/131.
42 Yûsuf, 12/101.
43 Râgıb,*Müfredât*, 316.
44 en-Neml, 27/81.
45 Râgıb, 317.

isteyerek veya istemeyerek hep O'na boyun eğmişlerdir ve O'na döndürüleceklerdir."[46]

İttiba: "تبع" ve "اتبع", "Eserini izledi, onu takip etti" manasındadır. Bu izleme bazen vücut ile fiziki olarak, bazen de o kişiyi önder kabul etme anlamına gelir.[47] Allah (cc) şöyle buyurmuştur:"فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُون", "Kim benim yol gösterici mesajıma uyarsa onun için korkacak bir şey olmayacaktır; ayrıca onlar üzülmeyecekler de."[48]

Bir başkasının itikadına, düşüncesine, çağrısına ve yoluna uymak, birine itaat etmek mesela "اِن اَتَّبِعُ اِلاَّ مَا يُوحَى اِلَيَّ", "Ben ancak bana vahyolunana uyarım"[49] mealindeki âyette bu manada kullanılmıştır.[50]

Birr "بر" Birr, deniz kelimesinin karşıtı olarak kara parçası anlamına gelmektedir. "Filan kişi sana iyilik etti" demek yani "Sana itaat etti" anlamındadır.[51] Birr kelimesinin manası iyi güzel ve hayırlı amelleri yaymaktır. Bu kelime sıfat olarak Rabbimiz içinde kullanılır. Âyet-i Kerîme'de "اِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ","O *geniş lütuf ve rahmet sahibidir*"[52] bu sıfatın insan içinde kullanıldığı görülür. "بره العبد ربه" Anlamı "Kul Rabbine çok fazla itaat etti" demektir. Bu ifade Allah'a nispet edildiğinde kullarına karşı lütfunu; kullara nispet edildiğinde ise itaati göstermektedir.[53]

---

[46] Âli İmran, 3/83.
[47] Râgıb, *Müfredât*, 94.
[48] el-Bakara, 2/3.
[49] Yûnus, 10/15.
[50] Karagöz, *Diyanet Aylık Dergi İttiba-Tâbi*, (Eylül, 2014).
[51] Halil, *Kitâbulayn,* 1/129.
[52] et-Tur, 52/28.
[53] Râgıb, *Müfredât*, 51.

3. KUR'AN'DA "لَاتُطِعْ" (İTAAT ETME) İFADESİNİN YER ALDIĞI ÂYETLERİN MUHTEMEL ANLAMININ TESPİTİ

3.1 Kehf Sûresi 18/28. Âyetin Tefsiri

3.1.1 Kehf Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

Kehf Sûresi yüz on âyet olup Mekke döneminde inmiştir. Ancak yirmi sekizinci âyetin Medine döneminde indiği rivayet edilmiştir. Mushaf'taki sıralamada on sekizinci, iniş sırasına göre altmış dokuzuncu sûredir. Gâşiye Sûresinden sonra, Nahl Sûresinden önce Mekke'de inmiştir.[54] Kehf Sûresi "Elhamdülillah" kelimesi ile başlangıcı olan beş sûreden biridir.[55]

Kehf Sûresi, Allah'ın büyüklüğüne imanı yerleştirmek için anlatılan, kıssalarından üçünü içermektedir. Bunların ilki Ashabı Kehf kıssasıdır. Bu kıssada Allah'a iman yolunda, canları pahasına, dinleri uğruna yurtlarından çıkıp dağdaki mağaraya sığınan ve orada üç yüz dokuz sene uyku halinde kalan, bu uzun süreden sonra da Allah tarafından diriltilen gençler anlatılır. İkinci olarak Musa (as)'ın Hızır (as) ile olan kıssası yer almaktadır. Bu olay ile ilim tahsil etme uğruna gösterilen tevazu dile getirilerek, Allah'ın sâlih kulu Hızır (as)'a öğretmiş olduğu, fakat Musa'nın bilmediği ve Hızır (as)'ın ona öğrettiği gayb haberlerine değinilmektedir. Üçüncü kıssa Zülkarneyn (as)' ın kıssasıdır. Zülkarneyn (as); Allah'a olan saygısı ve doğruluğu sayesinde Allah'ın kendisini farklı diyarlarda egemen kıldığı, kâinatın doğu ve batısına sahip olma imkânı sağladığı bir hükümdar olduğu belirtilir. Olayda onun tarafından yapılan büyük bentten bahsedilir. Aynı zamanda sûrede konunun daha iyi anlaşılması için üç tane de misal getirilir. Bunlar, Hakkın çok mala ve saltanata bağlı olmadığı, inanca bağlı olduğunu açıklayıcı örneklerdir. Evvela sahip olduğu varlığıyla böbürlenen zengin ile inançlı ve izzetli fakir hikâye edilir. Bu örnek "İki Bahçe Sahiplerinin" kıssasıdır. Daha sonra anlatılan misal dünya hayatı ile onun sona erip yok olması hususundadır. Son olarak ise İblis'in gurur ve kibrinden dolayı Âdem'e

[54] https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/18-kehf-suresi,(Erişim Tarihi:20.12.2020).
[55] Vehbe b. Mustafa ez- Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîrfi'l-Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menhec*, (Şam: Dâru'lFikrul 'muasır, 1418), 15/196.

secde etmek istememesi ve Allah'ın rahmetinden kovulması anlatılır. Sûrede bahsedilen olaylarla muhatapların ders ve nasihat alması hedeflenmiştir.[56] Bu sûrede bir kudret harikası olan Ashab-ı Kehf'in hallerine dair haber verildiği için bu isim verilmiştir [57]

3.1.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

Öncelikle belirtilmesi gerekir ki Medine'de nazil olan sûrelerin iniş vakti bilinebiliyor yahut bir miktar uğraşla saptanabiliyorken, Mekke'de inen sûrelerin nazil olduğu mahal ve arkasında bulunan nedenlerle alakalı yok denecek kadar az malzeme bulunmaktadır. Medine'de nazil olan sûrelerdeki çoğu âyetlerin iniş nedeni üzerine güvenilebilir literatüre sahip olunduğu halde, Mekke'de nazil olan sûreler üzerine çok fazla detaylı kaynak bulunamamaktadır. Bu nedenle nüzul dönemlerini saptamak için sûrelerin kendi içerisinde verdikleri emarelere tâbi olunmak durumu ortaya çıkmaktadır. Naklettikleri mevzular, işledikleri problemler, anlatım biçimleri, iniş nedenleri ve alakalı durumlara düpedüz veya dolaylı işaretler gibi. Yukarıda anlatılanlar göz önünde bulundurulduğunda Hz. Peygamber'in Mekke'deki vazifesi dört devreye ayırılabilir. İlk devrenin Peygamberlikle vazifelendirilmesiyle başlayıp üç yıl sonra risaletin kesin olarak duyurmasıyla son bulduğu düşünülebilir. Bu devrede çağrının saklı olarak birtakım elit şahıslara ulaştırıldığı ve umumi olarak Mekke ahalisinin bundan haberdar edilmediği dönemdir. İkinci devre için Risaletini duyurmasından sonraki iki yıl denilebilir. Ferdi itirazlarla başlanılan, bu itirazların zamanla yerini husumete, alay etmeye ve kötü sözlere bırakarak devam ettiği zaman diliminin olduğu söylenebilinir. Sonrasında ise güçsüz ve biçare Müslümanlara eziyet etmek için grupların oluşturulduğu dönem gelmektedir. Üçüncü devre, Müslümanlara eziyetlerin başlangıcından, risaletin onuncu yılında Hz. Hatice ve Ebû Talip'in vefatına kadar olan süreçtir. Bu devre işkencelerin boyutlarının son derece arttırıldığı ve bu duruma dayanamayan bazı Müslümanların Habeşistan'a hicret etmek mecburiyetinde bırakıldığı dönemdir. Hz. Peygamber ve ona inananlara toplumsal ve iktisadi boykot uygulanılırken, Mekke'de kalan, hicret etmeyen, Müslümanlar Şi'b-i Ebi Talib Mahallesine sığınmaya zorlanıyorlardı. Dördüncü devre, risaletin onuncu

[56] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, (Dârus-Sâbûnî, Beyrut, 2015), 2/221.
[57] Ömer Nasuhi Bilmen, *Kuran'ı Kerim Türkçe meali Âlisi ve Tefsiri*, (Bilmen Yayınevi, Fatih, 1985), 4/1931.

senesinden on üçüncü senesine kadar olan bölümdür denilebilir. Hz. Muhammed (s.a.v) ve ona inananlar için güç imtihanlar, acı verici işkencelerin olduğu bir dönem olarak görülebilir. Mekke yaşanılmaz bir yer haline gelmiş, hatta şehrin dışında bile müminlerin sığınabileceği bir yer bulunamamaktadır. İşte tamda bu zor zamanda Yesrib'de Ensar tarafından kapılar Müslümanlara açıldı ve Hz. Muhammed (s.a.v) buraya hicret etti. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Mekke'deki hayatının bu şekilde dönemlere ayırılmasıyla herhangi bir Mekkî Sûrenin nüzul zamanının mümkün olduğu kadarıyla tespit etmenin kolaylaşmış olduğu düşünülmektedir.[58]

Bu değerlendirmeye göre Kehf Sûresi'nin Mekke döneminin üçüncü merhalesinde indirilen ilk sûrelerden olduğu tahmin edilmektedir. Bu devrede Kureyşliler tarafından İslami akımı durdurmak için Peygamber ve ona inananlarla dalga geçilerek onlara karşı çıkılmış ve aynı düşünce ile eziyet, iktisadi baskı, zorbalık ve güç kullanılmaya başlanılmıştır. Peygambere inananların bir bölümü Habeşistan'a hicret etmek zorunda bırakılmışdır. Arkada kalanlar ise Şib-i Ebi Talib Mahallesinde kuşatma altına alınmıştır. Peygamber ve Müslümanların yurtlarından Medine'ye göç etmesine sebep olan çok ağır işkenceler dönemi başlatılmıştır. Kehf Sûresinde işlenen hususlardan anlaşıldığına göre bu sûrenin üçüncü devrenin başlangıcında indiği düşünülmektedir. Şöyle ki, her türlü eziyetlere karşın hâlâ Müslümanların Mekke'de bulundukları ve Habeşistan'a göçün gerçekleşmediği zamanda indirildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda değinilen konular nedeniyle büyük bir baskı ve zulüm gören Müslümanları motive etmek ve kendilerinden önce yaşayan inananların, inançlarını nasıl muhafaza ettiklerini göstermek gayesiyle bu sûrede Ashab-ı Kehf kıssası anlatılmıştır.[59]

Sûrenin nüzul dönemi ile ilgili tefsir kaynaklarında vaka şu şekilde anlatılmaktadır: İslam'ı kabul edenlerin sayılarının çoğalması üzerine müşrikler, Hz. Muhammed'in risaletinin doğruluğunu soruşturmak için Nadr b. Hâris ile Utbe b. Muayt'ı Medine'de bulunan Yahudi bilginlere yollayarak, "Muhammed'in pozisyonunu sorun, niteliklerini anlatın; Onlar kitap sahibidir, peygamberler hakkında bizden daha bilgililerdir" şeklinde direktif verdiler. Medine'ye gönderilen bu şahıslar konuyu

[58] Seyyid Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (İnsan Yayınları, İstanbul, 2.Baskı,1996,), 1/529-530; Kerim Alemdar, *Kur'ân'da "Hakka'l-Kavlé İfadesinin Anlam Alanının İncelenmesi,* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitisü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 21-22.
[59] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 3/147-148.

Yahudi bilginlere anlattılar. O kişilerde daha önceki dönemlerde mağaraya iltica eden gençleri, yeryüzünün batısını ve doğusunu gezmiş kişiyi, ruhun nasıl bir şey olduğunu sormalarını; eğer bunlar hakkında bilgi verirse onun bir peygamber olduğunu ona tabi olmalarını, aksi takdirde bir kâhin olduğunu ve ona istenildiği şekilde muamele edilebileceğini" söylediler. Nadr ile arkadaşı Mekke'ye geldiklerinde bunların bilgilerini Hz. Muhammed'e sordular. O da "Bu konulardaki soruları yarın cevaplayabilirim" dedi. Ancak "İnşallah" demeyi ihmal ettiğinden dolayı o günden sonra on beş gün süreyle vahiy kesildi. Bunun üzerine Mekke halkı "Muhammed bize yarın cevap vereceğim dediği halde onbeş gündür hala cevap veremedi" diyerek ileri geri konuşmaya başladılar. Hz. Peygamber vahyin gecikmiş olması nedeniyle çok bunaldığı bir zamanda Cebrail müşriklerin sorularının cevabını içeren Kehf Sûresi ile İsrâ Süresinin 85. âyetini getirdi.[60]

İsrâ Sûresi ile ardından gelen Kehf Sûresi arasında birkaç yönden ilişki bulunmaktadır. Öncelikle İsrâ Sûresi tesbih ile "سُبْحَانَ الَّذِي" bu sûrenin ise tahmid "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ" ile başladığını biliyoruz. Bu zikirler genellikle Kur'ân'ı Kerîm'de ve hadîs-i şeriflerde birlikte bulunurlar ve tesbih, tahmidden önce gelir. Aynı şekilde İsrâ Sûresi hamd ile sona ermekte, Kehf Sûresi ise tesbih ile başlamaktadır. Bu örnek sûrelerin başları ile sonları arasındaki benzerliği göstermektedir. İsrâ Süresi ile Kehf Sûresi arasında bir diğer benzerlik ise Yahudiler, müşriklere Hz. Muhammed'den üç konu hakkında bilgisi olup olmadığını kontrol etmelerini istemişlerdi. Bu konular ruhun nasıl bir şey olduğu, mağaraya sığınan gençler olayı ve Zülkarneyn hakkında idi. Kur'ân'ı Kerîm'de İsrâ Sûresinin son bölümünde birinci soruya değinilerek daha sonra Kehf Sûresi'nde diğer iki soru cevaplandırılmıştır.[61]

3.1.3 Âyetin Metni ve Meali

Çalışmamızda inceleyeceğimiz ilk âyet olan Kehf Sûresi 18/28. âyetin metni ve meali şu şekildedir:

---

[60] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3/532.

[61] Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 15/196.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلاَ تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَلاَ تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ اَمْرُهُ فُرُطًا

"*Rızâsını dileyerek sabah akşam rablerine dua edenlerle olmak için elinden gelen çabayı göster. Dünya hayatının çekiciliğine meylederek gözlerini onlardan çevirme! Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!*"

3.1.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"Es-sabr" (اَلصَّبْر) "Darda tutmak" anlamına gelen sabr kelimesi, iş olarak düşünüldüğünde "hayvanı yemsiz olarak hapsettim" anlamında "sabertudaabbete" de denilir. Sabr kelimesini kavram olarak ele aldığımızda ise "kişinin kendine, aklın ve şeriatın gerektirdiği kurallar çerçevesinde engel olması veya kendini, aklın ve şeriatın engellemesi gereken şeylerden men etmesi" anlamındadır.[62] "وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ", "*kâfirlere karşı Rabbinin senin için vereceği hükmü bekle!*"[63]

"El-vech" (اَلْوَجْهُ) Yüz organı anlamına gelmektedir. Âyette şöyle buyrulmuştur: "فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ", "*Yüzlerinizi yıkayın*."[64]Herhangi bir şeyin kendisi, zatı "وجه" kelimesi ile anlatılmaktadır.[65] Âyet-i Kerîme'de buyrulduğu gibi; "وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالْاِكْرَامِ", "*Azamet ve kerem sahibi Rabbinin zatı ise baki kalır*" buradaki "وجه" kelimesi ile kendisi ve zatı kastedilmiştir.[66]

"El-ğaflet" (اَلْغَفْلَةُ) Hafızaya yeterince yerleşememesinden veya ihtiyatsızlıktan esinlenen, insanda ortaya çıkan hata anlamına gelmektedir. "deneyimi olmayan adam" anlamında "رَجُلٌ غُفْلٌ" denilir. "اِغْفَالُ اَلْكِتَابِ", "Yazıyı noktalamadan bırakmak" anlamındadır.[67]

"وَلاَ تُطِعْ مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا", "*Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız kişiye itaat etme!*"[68] anlamındadır. Nitekim Allah (cc) şöyle buyurmuştur: " أُولٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ

[62] Râgıb, *Müfredât,* 359.
[63] et-Tur, 52/48.
[64] el-Maide, 5/6.
[65] Râgıb*, Müfredât*, 665.
[66] er-Rahman, 55/27.
[67] Râgıb, *Müfredât*, 469-470.
[68] el-Kehf, 18/28.

بِرُوحٍ مِنْهُ", "*İşte bu müminlerin kalplerine imanı nakşetmiş ve onları katından bir ruh ile desteklemiştir.*"[69]

"Hevâ" (هوٰى) İnsanın çok istekli bir şekilde şehvete teveccüh etmesine denilir. Arzularına meyleden kalp de böyle adlandırılır. Zira bu şekilde isimlendirilmesinin sebebi, arzularına yönelen kişiyi, dünyada her türlü uçuruma, ahirette ise cehenneme götürmesidir. "هوٰى" Yüksekten aşağıya düşmek anlamına gelmektedir.[70] "فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ", "*Onu kucaklayacak olan hâviyedir.*"[71] denmiştir ki, "هوٰت امه" yani anası ağladı. Bazısı ise bu âyetin manası onun varacağı yer cehennemdir. "هاوٰية" ise ateştir, der. Allah (cc) heva ve hevesine uyanları ağır bir şekilde eleştirerek buyurmuştur ki; **"** اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰاه", " *Arzularını tanrı yerine koyan kimseyi görmedin mi?*"[72]

"El-fert" (اَلْفَرْطُ) Taammüden, maksatlı öne geçme manasına gelen"فرط" fiili "الفارطالماء" kovayı düzeltmek için öne geçen kişi ifadesinde de bu anlamda kullanılmıştır. Yarışta öne geçen ata "فرط" denilir. İfrat "fazla ileriye gitmek" tefrit ise "yeterince ileriye gitmemek" anlamındadır. " اَلَمْ تَعْلَمُوااَنَّ اَبَاكُمْ قَدْ اَخَذَعَلَيْكُمْ مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَافَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ", "B*abanızın sizden Yusuf konusunda Allah'ı şahit tutarak söz aldığını bilmiyor musunuz? Üstelik de daha önce yaptıklarınız ortadayken*"[73]

3.1.5 Âyetin Siyâk ve Sibâk İlişkisi

Siyâk kavramının terim anlamı "Sözün gelişi, üslup, ifade şekli, anlatım tarzı" gibi manalara tekabül etmektedir. Sibâk kavramının terim anlamı ise "lisan yönünden bir ifadenin öncesi, bir şeyin geçmişi, başlangıcı, yukarısı, öncesi" gibi anlamlara gelmekle beraber; bir tamlama olarak "sibâkul- kelam" Sözün başlangıcı ile olan bağlantısı, sözün öncesinden gelen anlam, evveliyat olarak da kullanılır.[74]

Siyâk, bir sözün gidişatını, yönlendirilmesini, anlatım tarzını, ifade şeklini ve üslûbunu ifade eder. Sibâk ise bir şeyin evveliyatını, öncesini ve baş tarafını ifade eder. Bu

---

[69] el-Mücadele, 58/22.
[70] Râgıb, *Müfredât,* 712.
[71] el- Kâria, 101/9.
[72] el-Câsiye, 45/23.
[73] Râgıb, *Müfredât*, 487.
[74] Ali Bakkal, "*Kur' ân'ı anlamada siyak- sibakın önemi*" Kur'ân ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, (Ankara, 2009), 12.

bağlamda Siyâk ve Sibâk, herhangi bir ibarede bulunan kelime, cümle ve metnin oluşturduğu mana bütünlüğü demektir. Bu durumda Sibâk ile sözün evveline, öncesine ya da geçmişine, siyâk ile de sözün amacına ve sevk edildiği şeye göndermede bulunulduğu söylenebilir. Siyâk ve sibak kavramları beraber kullanıldığında, genel olarak ”Sözün öncesine ve sonrasına bakarak hangi anlamda kullanıldığını tespit etmek için çabalamak” demektir.[75]

Âyetin Öncesi ile Münasebeti

Allah (cc) Kur’ân'ı Kerîm’de bazı sûrelerde hamd'ın zatına mahsus olduğunu bildirerek başlanmaktadır. Bu minval üzere, Kehf Sûresi'nde de Kur’ân'ı Kerîm’in Hz. Muhammed’e (s.a.s.) inzal edildiği ve Kur’ân’da hiçbir çarpıklığın bulunmadığı ifade edilmiştir. Aynı zaman Kur'ân'ı Kerimin önlerinde bulunan dehşetli azaba karşı insanları ikaz etmesi, faydalı işler yapanları müjdelemesi, Allah’ın çocuk sahibi olduğunu söyleyenleri ihtar etmesi için gönderildiğini belirtilerek sûreye başlanılır.[76]

Kehf Sûresi'nde; Allah’ın çocuk sahibi olduğunu söyleyenlerin, hiçbir şekilde kanıtları olmadan, söyledikleri bu sözün, büyük bir iftira ve yalan olduğu vurgulanmaktadır. Peygamber'e hitaben “Bu söz ve iftiralarda bulunanlar şayet bu sana gönderilen kitaba inanmazlarsa, üzülerek kendini perişan mı edeceksin?” buyrulmaktadır. Sûrede dünyanın ve içerisinde bulunan güzelliklerin ziynet olması, dünyanın ve içindeki güzelliklerin sadece insanları imtihan etmek için yaratıldığı ve daha sonra bu dünya süsünün kupkuru bir toprağa çevrileceği anlatılmıştır. “*Yoksa sen Ashabı Kehf’i ve Rakim’i şaşılacak bir şey mi sandın*?” sualiyle de dikkat çekilmiştir. Yukarıda işaret edilen yeryüzünün süslenmesi ardında da kupkuru bir toprağa çevrilmesi gibi harikulade olaylar arasından sadece Ashabı Kehf kıssasının acayip bir olay olduğunu mu düşünüyorsun? denilerek, Ashabı Kehf kıssasına sûrede yer verilmiştir. Bu soru kâfirlerin “mağarada uyuyanlar” hakkındaki şüpheli tutumlarını ortaya koymak amacıyla sorulmuştur. "Siz gökleri yeri yaratan Allah’ın, birkaç kişiyi birkaç yüzyıl boyunca uyku halinde bırakmaya ve onları uykudan uyandırır gibi diriltmeye gücü

[75] Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,8. Basım, 2021), 256.
[76] Ebû Ca'fer Muhammedb.Cerir. Yezîd el-Âmülî et Taberî el- Bağdâdî, *Câmiu'l-Beyan an te' vili Âyi'l- Kur'an*, (Mekke-i Mükerreme,y.y., tahkik Mahmud Muhammed Şakir 2011), 17/591.

yetmez mi sanıyorsunuz? Eğer güneşin, ayın ve dünyanın yaratılışını düşünmüş olsaydınız, böyle bir şeyin Allah için zor olduğunu düşünmezdiniz .” Şeklindeki ifadeler ile anlatılmıştır.[77]

Aynı zamanda sûreye de ismini veren Ashab-ı Kehf kıssasının burada anlatılmasıyla, sûrenin indirildiği dönemde Mekkeli inkârcılara şöyle bir ders verme amacının olduğu düşünülebilir. Mağaraya sığınan gençlerin, her türlü dayatma karşısında inançlarından hiçbir ödün vermedikleri gibi; Allah tarafından indirilen bu kitaptan da asla taviz verilemeyeceğini, Mekkeli müşrikler anlamalıdırlar. Mağaraya sığınarak orada uyuyan gençler, “Bizim Rabbimiz yerlerin ve göklerin Rabbidir“ diye ilan ettikten sonra tevhid ilkesinden hiçbir surette ödün vermediklerinden bahsedilmiştir.. Mekkeli inkârcıların, Hz Peygamberden fakir Müslümanları yanından kovma gibi uzlaşma teklifleri karşısında, bu gençlerin kavimleriyle hiçbir uzlaşma girişiminde bulunmadıkları gibi, böyle bir şeyin mümkün olmadığı gençlerin sözlerine yer verilerek anlatılmıştır. O gençler “Biz Allah’ı bırakıp da başka ilahları kabul etmeyiz. Çünkü böyle bir şey yaparsak biz saçma bir iş yapmış oluruz” diyerek, kavimlerini ve onların tapındıkları ilahlarını terk etmiş, yanlarına hiçbir azık almadan mağaraya sığındıkları belirtilmiştir. Gençler sığındıkları mağarada, uyandıklarında onları huzursuz eden tek şey ise yaşadıkları toplumun kendilerini inançlarından döndürmeye zorlanmalarını düşünmeleriydi. Bu kıssa anlatıldıktan sonra Kur’ân'ı Kerim'de Peygamber’e (s.a) şöyle hitap edilir; Rabbinin katından sana vahy edileni oku! Onun kelimelerini değiştirecek kimse yoktur. Ondan başka bir sığınak da bulamazsın. Müşrikler ve kâfirlerle bir mutabakat yapmak söz konusu değildir. Razı olsunlar, olmasınlar sen onlara doğruyu bildir. Eğer Allah’ın indirdiğini kabul etmezlerse, kendileri kötü bir sonla karşı karşıya kalacaklardır. Allah (cc) tarafından vahyedileni onaylayanlara gelince, işte onlar (ister genç, ister fakir ve zayıf kimseler ister köle, isterse işçi olsunlar) Allah’ın yanında gerçek kıymete sahip olan kimselerdir. Allah sadece onlara ikram edecektir. Bu nedenle "Allah’ın vahyini kabul edenlerden yüz çevirip, Allah'tan gafil ve isteklerinin esiri olan, dünya nimetlerine sahip olan zenginleri tercih etmemelisin" bu söz, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Mekkeli müşrikleri memnun etmek için Kur’an’da bazı değişiklikler yapmaya niyetlendiği ve Kureyş liderleri ile bir uzlaşma yapmayı düşündüğü anlamına gelmemektedir. Bu uyarı

[77] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 3/150.

zahirde Hz. Peygamber'e (s.a.v) hitap ediyor olmasına rağmen hakikatte kâfirlere böyle bir konsensüsten ümitlerini kesmelerini söylemektedir.[78]

Âyetin Sonrası ile Münasebeti

Müşriklerin, Hz. Peygamberden yoksul ve güçsüz inananları meclisinden kovmasını istemeleri üzerine, Allah (cc) Hz. Muhammed'e (s.a.s) "gönüllerine gaflet yazılan ve nefislerinin arzularına uyanlara itaat etmemesi ve müminlerle beraber sabretmesi lüzumunu dile getirildikten sonra ardı sıra gelen ayet-i kerimede "Ve de ki, gerçek rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin" buyrulmuştur. Âyet-i Kerîmede Allah (cc) dinin sahibi olduğunun ve onun yanında zenginin, fakirden; güçlünün, güçsüzden bir farkının olmadığının altı çizilmiştir. Allah'ın dinini kabul edenlerin sadece kendilerine fayda sağlayacağı, Allah'ın dinini kabul etmeyenlerin ise büyük bir tehdit altında olduğu ifade edilmiştir. Kehf Sûresi'nin devam eden âyetlerinde, müşriklerin güçsüz müminlerle beraber olmama temennileri bir kıssa ve bir de darb-ı meselle anlatılmaya devam edilmiştir. Ele alınan kıssada, Allah (cc) gece gündüz rablerine yönelen inananları, yanından uzaklaştırmanı talep eden inkârcılara, iki kişinin hali örnek gösterilmiştir. Kendisine Rabbi tarafından iki bahçe verilen ve her iki bahçenin de çevresi hurmalarla donatılan, bahçeleri arasında ekin bitirilerek, ortasından da bir nehir geçirilen, hiçbir eksiği olmayan şahsın, arkadaşına karşı övündüğüne yer verilmiştir. Bu şahıs "Ben mal mülk yönünden senden daha zenginim ve sayı bakımından da senden daha güçlüyüm. Şayet ben Rabbime döndürülürsem, kuşkusuz içinde bulunduğum durumdan daha iyi bir makamda olurum" dediği ifade edilmiştir. Arkadaşının kendisine şöyle hitap ettiği anlatılır; "Keşke bağına girdiğinde 'Maşallah' deseydin eğer malca ve evlatça beni kendinden güçsüz görüyorsan, bende Rabbimin, senin bağından daha iyisini bana vereceğini ümit ediyorum. Allah senin bağına gökten afetler gönderir ve bağın, boş ve kaygan bir zemin haline gelebilir veya bağının suyu yerin dibine çekilebilir ve senin onu aramaya bile gücün yetmez. Yoksa seni topraktan, sonra nutfeden yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah'a inanmıyor musun?" .Kısa bir süre sonra arkadaşına karşı böbürlenen şahsın, ürünleri musibetle kuşatıldığında, çardakları yere

[78] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 3/167.

serilmiş durumdaki bağı uğruna yaptığı masraflardan dolayı debelenerek "Ah keşke rabbime hiçbir şeyi ortak koşmamış olsaydım" sözleriyle pişmanlığını ifade ettiğine yer verilir. Bu anlatılan kıssanın ardından, onlara dünya hayatının misalini ver buyrularak "O gökten indirdiğimiz bir su gibidir; yerdeki bitkiyle karışmış, sonra bitki rüzgârın savurduğu çer çöp haline gelmiştir." Şeklinde anlatılır. İnsanlar arasında üstünlük sebebi sayılan servet ve oğulların sadece dünyanın ziyneti, kalıcı olanın ise iyi ameller olduğu hatırlatılmıştır.[79]

3.1.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

Bu çalışmamızda incelediğimiz âyet-i kerimelerin mana ve içerik olarak benzerliğinin olduğunu düşündüğümüz, Kur'ân- Kerim'in diğer sûrelerinde yer alan âyetlere de yer vermeyi uygun bulduk. Bu bağlamda Kehf Sûresi 18/28. âyet ile içerik ve mana yönünden yakınlığı bulunan âyetlerin metin ve meallerini aşağıda zikrettik.

وَلاَ تَطْرُدْ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ

وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنْ الظَّالِمِينَ

"*Rablerinin rızâsını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.*"[80]

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَاَحْسَنُ نَدِيًّا

وَكَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ اَحْسَنُ اَثَاثًا وَرِئْيًا

"*Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman inkâr edenler iman edenlere "iki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi? diye sorarlar. Oysa onlardan önce de daha varlıklı ve daha gösterişli olan nice nesiller helak ettik.*"[81]

---

[79] Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 18/9-16.
[80] el-En'âm, 6/52
[81] Meryem, 19/73-74

وَلَئِنْ اَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذٰا لِي وَما اَظُنُّ السَّاعَةَ قائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ اِلٰى رَبِّي اِنَّ لِي عِنْدَهُلَلْحُسْنَى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ"

وَاِذا اَنْعَمْنَا عَلَى ٱلاِنْسَانِ اَعْرَضَ وَنَا۬ بِجَانِبِهِ وَاِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعاءٍ عَرِيضٍ"

"*Uğradığı bir sıkıntıdan sonra ona tarafımızdan bir nimet tattırsak mutlaka şöyle diyecektir. Bu benim hakkımdır, ayrıca kıyametin kopacağını sanmıyorum, âmâ dönüp rabbime varacak olsam bile O'nun benim için güzel şeyler bulunduğundan eminim. Biz, inkâra sapanlara neler yaptıklarını mutlaka açık seçik bildireceğiz ve onlara kesinlikle ağır bir azap tattıracağız. Ne zaman insanoğluna bir lütufta bulunsak arkasını dönüp uzaklaşır, başına bir kötülük geldiğinde de uzun uzadıya yalvarıp yakarır.*"[82]

قَالُوااَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ ٱلاَرْذَلُونَ

"*Şöyle cevap verdiler; Seni toplumun en aşağı kesiminin izlediğini göre göre sana iman eder miyiz?* "[83]

Kehf Suresi 28. Âyette inkarcıların Hz Peygamberden yoksul kişileri yanından uzaklaştırması ve kendileri ile aynı ortamda bulundurmamasını dile getirmişlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde de Allah'ın kendilerine nimet verdiği kişilerin, toplumdaki statülerinin göz önüne alınarak kendilerine ayrıcalık tanınmasını istemektedirler.

3.1.7 Âyetin Tefsiri

Mevzumuz olan Kehf Sûresi 28. Âyetini, anlam bütünlüğünü korumak adına bir önceki âyet ile değerlendirmenin daha sağlıklı bir yaklaşım olacağını düşünüyoruz. İlgili âyet'i kerîme'de Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

"وَاتْلُ مَا اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لاَ مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا"

[82] Fussilet, 41/49-50.
[83] eş-Şuarâ, 26/ 111.

"*Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku! Onun kelimelerini değiştirecek hiç kimse yoktur. Ondan başka bir sığınakta bulamazsın*."[84]

Yukarıda konu bütünlüğü açısından zikrettiğimiz Kehf Sûresi 27. Âyetten itibaren., Kehf Sûresi 60. Âyet'e kadar olan bölüm, Hz Musa ve Hızır'ın (a.s) kıssasının anlatıldığı tek bir konu hakkındadır. Kureyş inkârcılarının elebaşları bir öneri ileri sürerek, Hz. Peygamber'e "Seninle birlikte olmamızı ve sana inanmamızı istiyorsan, yanında bulunan, sana inanan şu güçsüz kimseleri yanından uzaklaştır" dediklerine yer verilir. Allah Teâlâ da Hz. Peygamber'e müşriklerin bu isteklerinin asla kabul edilemeyeceğini ve böyle bir davranışta bulunmaması gerektiği bildirilirr. Kehf Sûresi 28. Âyet-i Kerimesi'nin sonrasında, uzun örneklerle konu anlatılmaya devam edilmektedir. Kehf Sûresi 28. Âyetin'den sonra gelen âyet-i kerimelerin her birinde Hz. Muhammed'den (s.a.s.) fakir müminleri yanından kovması gibi bir istekte bulunan, inkârcıların, ne kadar yanlış bir talep ve batıl bir arzuda olduğu anlatılmaktadır.[85]

Konuyu Ebüssuûd Efendi *İrşâdü'l Akli's-Selim* Tefsirinde şöyle anlatır; "Ey Peygamber! Hoşnutluğunu isteyerek akşam sabah rablerine dua edenlerle beraber olmakta sabret ve dünya yaşantısının ziynetini arzulayarak bakışlarını bu kimselerden ayırma; zikrimizden gönlüne kasavet verdiğimiz, kötü isteklerine uymuş ve işi aşırılık olan kimselere boyun eğme "yani Ey Resulüm! rabbinin hoşnutluğunu isteyerek vaktinin tümünde veya günün iki tarafında Allah'a dua edenlerle birlikte olmada sebat et. Şerefliler, zenginlerle ve dünyanın maddi olanaklarına sahip olanlarla beraber olmayı isteyerek, kılık kıyafetleri pejmürde yoksul inananları hakir görme." Ebüssuûd Efendi *İrşâdü'lAkli's-Selim* Tefsirinde yukarıda bahsi geçen kişilerin, Suleyp, Ammar ve Habbab gibi yoksul inananlar olduğunu ifade etmektedir. İnkârcıların önderlerinden bir topluluğun, Peygambere gelerek, şöyle dediklerine yer verilerek; "O koyun gibi kokusu olan köleleri çevrenden uzaklaştır ki, biz gelip senin bulunduğun ortamda oturalım." Nitekim Nuh'a (a.s) kavminin yoksul kişilerle ilgi benzer taleplerle geldiğini

---

[84] el-Kehf, 18/ 27.

[85] Ebû Abdillah Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyner Razî et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, (Beyrut, Dâru İhya et Turasil Arabiyyi, 3.Basım, 1425.), 21/455.

de hatırlatmaktadır. Müşriklerin elebaşlarının Peygamberimize bu teklifle gelmeleri üzerine bu âyet-i kerimenin nazil olduğunu belirtmiştir.[86]

Ebüssuûd Efendi konumuz olan Kehf Sûresi 28. Âyeti Kerimesinde itaat edilmemesi gereken kişilerin en belirgin özelliği olarak ayette zikredilen " مَنْ اَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا" konusuna şu şekilde açıklık getirmektedir; "Bizi anmaktan kalbine gaflet verdiğimiz, kötü arzularına uymuş ve işi taşkınlıktan ibaret olan kimseye boyun eğme" yani bizi anma istek ve arzusu hiç olmadığı için kalbine gaflet verdiğimiz veya kalbini gafil olarak bulduğumuz, kötü arzularına uymuş ve işi zayi olmak ve helâk olan yahut hakkı kulak arkası eden veya işi taşkınlıktan ibaret olan, fakirleri meclisinden kovmanı isteyen, kodamanlara uyup da sakın fakir, yoksul müminleri meclisinden kovma. Onlar, gaflet içerisinde bulunuyorlar. Fakir müminler ise bütün vakitlerinde rablerine yalvarmakla meşgul olmaktadırlar. Bu söz, şu hususa dikkat çekmektedir: O kodaman kâfirlerin Peygamberimize bu teklifte bulunmalarının sebebi, onların kalplerinin Allah'tan ve o'nun cihetinden gafil olması ve hissiyata tamamen dalmalarıdır. Bundan dolayı onlar, gerçek şerefin, bedenin süsü ile değil, fakat ruhun ziyneti ile olduğunu kavrayamamışlardır.[87]

Mefâtihu'l- Gayb adlı tefsirine baktığımızda Razî konumuz olan âyeti kerime'nin "*Kalbine bizi zikretmekten kasavet verdiğimiz, nefsinin aşırı isteklerine tabi olan ve amellerinde aşırılığı seçmiş kimselere boyun eğme!*" ifadesi ile alakalı birkaç konunun olduğunu söyleyerek bunlara şu şekilde değinmiştir. İlki: Alimlerimiz, câhil kişilerin kalplerinde bilgisizliği ve kasaveti Allah'ın var ettiğine bu âyeti kanıt getirerek, zira bu âyetteki "gaflet verdiğimiz sözü buna işaret eder" demişlerdir. Mutezile ise bu tabirin "Kalbini gafil bulduğumuz kimse" manasına geldiğini, yoksa Allah'ın bu ifade ile o gönüllerdeki duyarsızlığı kendisinin yarattığını anlatmak istemediğini söylemektedirler. İkinci konu ise "hevâ ve hevesine uyan, kalbine bizi anmaktan gaflet verdiğimiz kimselere boyun eğme" sözünü, insan için kalbinin en kötü durumunun,

[86] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, (Beyrut, Dâru İhya etTurasil Arabiyyi, 1431.), 5/218
[87] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 5/218.

onun hakkı anmaktan boş ve hâli yaratılmışlarla dopdolu olmaya götüren nefsinin istek ve arzularıyla meşgul olması olduğuna işaret olduğunu ifade etmiştir.[88]

Safvetü't-Tefâsir isimli eserinde Ali es-Sâbûnî; "Senden inananları etrafından uzaklaştırmanı talep edenlerin sözüne uyma. Çünkü onların kalpleri, Allah'ı anmaktan gafildir. O kişiler Allah'ı bırakarak, heva ve arzularının peşinden koşup dünya ile meşgul olmuşlardır" şeklinde âyeti kerimeyi bazı tefsircilerin söylediklerine yer vererek açıklamıştır. Bu tefsircilerin söylediklerine göre, âyet Uyeyne b. Hısn ve arkadaşları hakkında nazil olmuştur. Selman-i Farisi ve bir grup fakir Müslüman Peygamberin yanında bulunuyorken, Uyeyne'nin oraya geldiğini ve Selman'ın üzerinde yünden bir aba olduğundan dolayı terlemiş olduğunu belirtmişlerdir. Uyeyne, Peygamber'e dönerek "Bunların kokusundan rahatsız olmuyor musun? Bizler Mudar'ın eşrafı ve ileri gelenleriyiz. Biz İslam'ı kabul edersek herkes Müslüman olur. Seninle birlikte olmaktan bunlar bizi alıkoyuyor. Onları çevrenden uzaklaştır ki senin peşinden gelelim. Veya bize ayrı onlara ayrı bir meclis oluştur." Sözleri üzerine Hz. Peygamber'in onların bu taleplerini yerine getirmeye kalkıştığı ifade edilmiştir. Fakat bu âyetin inmesiyle hemen çıkıp, o fakirleri aramaya başladığı ve onları görünce yanlarına oturarak ve şöyle dediği rivayet edilmiştir. "Hamd olsun O Allah'a ki; ümmetimin içinde bana, nefsimi kendileriyle beraber tutmamı emrettiği kimseler yarattı."[89]

3.2 Furkân Sûresi 25/52. Âyetin Tefsiri

3.2.1 Furkân Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

Furkân Sûresi yetmiş yedi âyet olup, Mekkî bir sûredir. Mushaftaki sıralamada yirmi beşinci, nüzul sırasına göre ise kırk ikinci sûredir. Yasin sûresinden sonra, Fâtır Sûresinden önce, Mekke döneminde nazil olmuştur.[90]

68-70. âyetlerin Medine'de nazil olduğu hususunda Abdullah b. Abbas'tan aktarılan bir haber bulunsa da İmam Buhari'nin (ö.256/870) kayıt altına aldığı bir haberde 68.

---

[88] Fahrüddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 21/455.
[89] Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't- Tefâsir,* (Beyrut: Mektebetü'l - Asriyye, 2015), 2/ 668.
[90] Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 4/105.

âyetin Mekke döneminde nazil olduğunu ifade eden bir bilginin bulunması, bu âyetlerin Mekke döneminde indiğini pekiştirmektedir. İsmini ilk âyette geçen "el-Furkân" kelimesinden alan sûre, yetmiş yedi âyetten oluşmaktadır. Kur'ân'ın isimlerinden olan Furkân kelimesi "Hak ile batılı birbirinden ayıran" anlamına gelmektedir. [91]

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok sûresinde olduğu gibi sûreye adını veren "el-Furkân" kelimesi de bu sûrede simgesel olmakla beraber, sûrenin içerdiği konularla da yakından alakalıdır.[92]

Allah'ın ululuğunu, kâinattaki egemenliğinin katiliğini belirten ve onun yüceliğine yakışmayan keyfiyetten tenzih eden âyetlerle başlayan Furkân Sûresi, Kur'ân'ın menşeinin vahiy olduğu ve Hz. Muhammed'in gerçek Peygamber olduğu konusundaki şüpheleri çürüten âyetlerle devam etmektedir. Anlatılan ve ortaya dökülen kanıtlara rağmen bu hakikatleri yalanlayanların, diretme ve inkârları sebebiyle ahirette karşılaşacakları akıbet hususunda malumat verilerek tembihte bulunulur. Hususi olarak Hz. Muhammed'in risaletini kabul etmeyenlerin, onun insani vasıflara sahip bulunduğunu öne sürerek bu halin kendisi için bir eksiklikmiş gibi yorumlamaları tenkit edilir. Ardından Hz. Peygamber için bir teselli olması amacıyla, kendisinden önceki peygamberlerin de bu tür düşmanca tutumlara uğradıklarına ilişkin misaller verilir. Allah'ın yaratıcılığı ve kâinat üzerindeki egemenliğinden bahseden âyetlerin sonrasında, Allah'ın ayrıcalıklı kullarının inanç, ibadet ve ahlaka ilişkin güzel özelliklerinden misaller verilir. Bu özel kulların ahirette kazanacakları mutluluktan söz edilir. Furkân Sûresinde temel hususlar olarak, Hz. Peygamber'in tüm beşeriyete gönderildiği, O'nun Allah'tan aldığı vahyi insanlığa ulaştırma esnasında maruz kaldığı meşakkatler ve şirkin kökten temizleneceği, daha önce yaşamış ümmetlerin yaşantılarından bir takım örnekler de verilerek işlenmektedir.[93]

---

[91] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/105.
[92] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 3/569.
[93] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/105.

3.2.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

Cin, Yasin, Furkan ve İsrâ Sûreleri Hz. Peygamber'in istenmeyen olaylarla geçen Taif ziyaretinden sonra nazil olmuştur. Bununla birlikte düşünüldüğünde Furkan Sûresi, mi'rac hadisesinden önce büyük bir ihtimalle Mekke döneminin onuncu yılında inmiştir. Bundan öncesinde inkârcılar tarafından, inananlara sosyal tecrit uygulanmış ve Hz. Muhammed'in İslam'a çağrısına türlü yollarla mani olunmaya çalışılmıştı. Arabistan'ın ücra köşelerinden gelen veya Mekke'de ikamet eden hiç kimsenin Hz. Muhammed (s.a.s.) ile görüşüp konuşmasına müsaade edilmiyordu. Bu yöntemle de amaçlarına ulaşamayan inkarcılar tarafından farklı önlemlere başvuruldu. Hz. Muhammed'i (s.a.s.) insanların gözünden düşürmek için bir karalama çalışması başlatılarak, Peygamberle ilgili inanılmaz yalanlar uydurulmaya çalışıldı. Furkân Sûresi bu zaman sürecinde inkârcıların, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliği ve umumi olarak peygamberlik kurumuyla ilgili farklı sav ve karamalara yanıt vermek, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) gerçek peygamber olduğunu ortaya çıkarmak için indirilmiştir.[94]

Mushaftaki sıralamada kendisinden önce bulunan Nur Sûresi ile ilişkisi çok net bir şekilde görülmektedir. Nur Sûresi'nde; Peygambere saygı gösterme, sözüne uyma ve emrine karşı gelenlerin uyarılması ve son olarak Allah'a dönüş hatırlatılmıştı. Bu değinilen konular üzerine Furkân Sûresi'ne Allah'ın ululuğu ve O'nu takdis ile başlanası açık ve net olmuştur.[95]

3.2.3 Âyetin Metni ve Meali

Bu çalışmamızda ikinci olarak ele alacağımız Furkan Sûresi 52. Âyet'in metni ve mealini veriyoruz.

فَلاَ تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرِ

[94] Emin Işık, "*Furkân Sûresi*" TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul, Diyanet Vakfı Neşriyat Pazarlama,1996), 13/221.
[95] "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, (İstanbul, TC Diyanet İşleri Neşriyatından, Matbaai Ebuzziya, 1936), 5/3616.

"*Öyleyse inkârcılara boyun eğme, bu Kur'ân'la onlara karşı bütün gücünle mücadeleni sürdür*."[96]

3.2.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"El-küfr" (اَلْكُفْرُ) Kelimesinin anlamı bir şeyi örtmektir. Gece sözcüğünün (كافر) olarak tanımlanmasının sebebi, insanları bürümesi ve örtmesidir. Tarımla meşgul olanlara (كافر) denilmesinin nedeni ise, çiftçinin toprağı tohumun üzerine örterek gizlemesi sebebiyledir.[97] Yüce Allah şöyle buyurur: "كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّار", "*Bu tıpkı bitirdiği otun çiftçilerin hoşuna gittiği bir yağmura benzer*."[98]

Kur'ân'ın doğal dilden alıp özel anlam yüklediği (كافر) terimi ise genel olarak, Allah'ın birliğini, nübüvveti, Allah'ın koyduğu yasalarını veya bunların hepsini birden inkâr eden kişi anlamında kullanılmaktadır. Kimi zaman da, Allah'ın yasalarını yok sayan ve Allah'a karşı yerine getirmesi gereken, şükür vazifesini terk eden kişiye de (كفر) inkâr etti denir.[99] Kur'ân-ı Kerîm'de: "مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ", "*Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhinedir*" buyrulmaktadır.[100]

"El-cehd" (اَلْجَهْدُ) Kelimesi güçlük meşakkat ve zorluk manalarına gelir. Kimileri, kelime fethalı okunduğunda "güçlük" anlamına gelir, ötre ile okunursa, "genişlik" anlamına gelir, demişlerdir. "جهد" ve "مجاهد" Hasım karşısında olanca gücünü kullanarak savunma yapmak demektir. Cihad düşman karşısında yapıldığı gibi şeytana ve nefse karşı da yapılır. Kur'ân-ı Kerîm'de mana itibarıyle bu üç şekli de içeren âyette Rabbimiz şöyle buyurur:"وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِ ", "*Allah yolunda gerektiği gibi cihad edin*."[101] Peygamberimiz bir hadisinde "Düşmanlarınızla savaştığınız gibi hevâ ve heveslerinizle de savaşın!" buyurmuştur.[102]

---

96 el-Furkân, 25/52.
97 Râgıb, *Müfredât*, 559.
98 el-Hadîd, 57/20.
99 Râgıb, Müfredât,560.
100 er-Rum, 30/44.
101 el-Hac, 22/78.
102 Râgıb, *Müfredât*, 131-132.

3.2.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi

Âyetin Öncesiyle İlişkisi

Tefsiri üzerine çalıştığımız Furkân Sûresi 52. Âyet-i Kerîmesi'nde "*öyleyse artık inkârcılara boyun eğme; bu Kur'an ile onlara karşı bütün gücünle mücadeleni sürdür*" buyrularak, inkârcılara karşı boyun eğmeme ve mücadelenin yani cihadın Kur'ân ile yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Sûre, "*Bütün insanlığa bir uyarı olsun diye kulu üzerine hak ile batılı ayırması için Kur'ân'ı indiren Allah ne yücedir"* âyeti ile başlamaktadır. Göklerin ve yerin egemenliği kendinde bulunan, soy sop edinmeyen egemenliğinin ortağı olmayan her şeyi yaratan ve yarattığı her şeye bir ölçü koyanın O' olduğu belirtilerek, buna rağmen müşriklerin, hiç bir şey yaratmayan aksine kendileri yaratılmış olan, ne kendilerinden bir zorluğu kaldırmaya ne de bir yarar vermeye güçleri yetmeyen, ne ölüm üzerine ne hayat verme üzerine ne de ölümden sonraki diriliş üzerine bir etkileri olmayan uydurma tanrılara kulluk ettiklerini anlatarak devam etmektedir. İnkâr edenlerin "*Kur'an'ı Peygamberin uydurduğunu, başka bir kavminde ona yardım ettiğini yalandan başka bir şey olmadığını*" söyledikleri ifade edilmektedir. Bununla birlikte "O*nun sabah akşam kendisine okunsun diye yazdırdığı eskilerin masallarıdır*" dedikleri anlatılmaktadır. İnkârcıların bu iddialarına karşılık Rabbimiz "*Kur'an'ın göklerin ve yerin bütün gizliliklerini bilen Allah tarafından indirildiği*" net bir şekilde beyan etmektedir. Yine inkârcılar tarafından, peygamberin insani vasıflarından bahsedilerek; bunun bir kusur, eksiklikmiş gibi gösterilmeye çalışılması ve peygamberin hazineler sahibi olması gerektiği savunmalarına karşılık; Allah (cc) bu sözlerinbir yoldan çıkma olduğunu ifade ederek aslında bu boş ve anlamsız delil olarak getirdikleri şeylerin hakikatte ahireti yalan saymalarından kaynaklandığından bahsedilmektedir. Ahireti yalanlayanlara da kızgın bir ateş hazırlandığı uyarısı yapılmaktadır. Allah Teâlâ'nın istediği takdirde bu söylediklerinden çok daha fazlasını peygambere verilebileceği de anlatılmaktadır.[103]

[103] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 3/580.

Allah (cc) tarafından sûrede Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine itiraz ettikleri; insani özelliklerin daha önce gönderilen peygamberlerde de bulunduğu ,onların da yemek yiyip çarşılarda dolaştığı ifade edilmektedir. Dolaysıyla sûrenin başından itibaren Allah (cc) tarafında müşriklerin itiraz ettikleri noktalara verilen cevaplarla daha önceki milletlerin durumları da anlatılarak, inkârcıların karşı karşıya gelecekleri acı akıbet hatırlatılmaktadır. Bununla birlikte kâinatın işleyişi ile ilgili deliller sunularak, inkârcılara boyun eğmeme ve büyük cihadın nasıl olması gerektiğinin örnekleri verilmektedir. İnkârcıların eleştirilerine ve delillerin çürütülmesine devam edilerek "*Bize melekler gönderilmeliydi veya Rabbimizi görmemiz gerekmez miydi?*" Sorusuna öncelikle ahirete kavuşmayı beklemeyenlerin nefislerinin büyüklüğüne kapıldıkları ve melekleri görecekleri günün onlar için bir müjde içermeyeceği anlatılmaktadır. Melekleri görecekleri gün haktan sapmış kişilerin ellerini ısırarak "*Keşke peygamberle birlikte yol tutmuş olsaydım 'Eyvah! Keşke filancayı kendime dost edinmeseydim*" serzenişlerine yer verilen sahne de net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. İnkarcıların eleştirilerinin bir diğeri de "*Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!*" olmuştur. Bu soruya cevap olarak Rabbimiz tarafından "*Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için parça parça indirdik. Onlar ne zaman kuşku doğurucu bir talep ileri sürseler biz sana mutlaka kesin gerçeği ve en güzel açıklamayı bildiririz"* buyrulmaktadır. Devam eden âyet-i kerîmelerde Allah (cc) daha önceki milletlerin durumlarını anlatılarak, onların nasıl kötü bir akıbetle karşılaştıkları ve bundan ibret almaları gerektiğini ifade edilmektedir. Aslında bu inkârcıların gerçeği bilmelerine rağmen öldükten sonra yeniden dirilmeyi beklemedikleri için bu şekilde davrandıkları belirtilmektedir. Daha sonra kainattan deliller getirilerek ve bu delillerden her birinin, insanlar için faydaları çok detaylı bir şekilde ve tekrar tekrar izah edilerek anlatılmaktadır.[104]

Tefsirini yaptığımız âyetin öncesine baktığımızda, Allah (c.c) inkârcıların hiçbir sorusunu cevapsız bırakmadığı gibi onlara daha önceki peygamber ve milletlerden örnekler vererek, inkârcıların sorununu net bir şekilde ortaya koyarak asıl meselenin arzu ve heveslerini kendilerine tanrı edinmekten kaynaklandığını beyan etmektedir. Allah (cc) daha sonra kevni âyetlerle inkarcıları düşünmeye sevk etmek suretiyle ibret almaları gereği üzerinde durmaktadır. Tefsirini yapmakta olduğumuz âyette verilmek

[104] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/105-128.

istenen mesajın, "Ey Peygamber, sen de sakın onların arzu ve isteklerine uyma bununla birlikte, biz nasıl ki inkârcıların hiçbir sorusunu cevapsız, kuşkuya düşürücü hiçbir söylemlerini izahsız bırakmadığımız gibi sen de onlarla bu şekilde mücadele etmelisin" olduğunu düşünmekteyiz. Allah Teâlâ aynı zamanda inanmamalarının sebebini ortaya koyarak, karşılaşacakları akıbeti de kendilerine haber verdiği gibi peygamberinin de aynı şekilde uyarmaya devam etmesini emretmektedir.

Âyetin Sonrası ile Münasebeti

Allah (cc) Furkân Sûresinin akışı içerisinde araya giren çok kısa fakat son derece önemli bir uyarı niteliğindeki "*Öyleyse o inkârcılara boyun eğme*" âyet-i kerîmesinden sonra ilahi kudretinin kanıtları olan kevnî bilgiler verilmeye devam edilmektedir. Biri tatlı, susuzluğu giderici diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi birbirine karışacak şekilde salıveren ve ikisi arasında bir engel koyanın Allah (cc) olduğu belirtilmektedir. Allah'ın varlığının kanıtı olan delillerden belki de en büyüğü olan insanın yaratılış mucizesine değinilerek insanlar arasında nesep ve sıhriyet bağı anlatılmaktadır.

Tevhid inancı ve evrenin biricik Rabbi olduğunun, akli kanıtlarından olan görünüşteki bu anlamlarla beraber âyette bir nüans daha sunulmaktadır. Allah istediğinde tatlı suları nasıl tuzlu suların altından, tatlı içilebilir bir su kaynağı olarak çıkarabiliyorsa, bu minvalde takva sahibi temiz bir topluluğu kirli ve büyük bir topluluk içerisinden de çıkarabilir. Bu âyetlerden alınacak derslerden bir diğeri de tüm yaşam başkalık (ihtilaf) prensibi etrafında dönmekte olduğudur. Gece ile gündüz yaz ile kışın farklılığı gibi bundan dolayı âyette şöyle denmektedir. "*Ey Müminler hasımlarınızla aranızdaki farklılıklara sabredin çünkü neticenin iyi olacağı kesindir*."[105]

Bu sunulan delillere rağmen cahiliye Araplarının, putları kendilerine ilah edinmelerinin veya kötü arzularına köle olmalarının anlamsızlığı anlatılmaktadır. Hz. Peygamberin bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderildiği bunun karşılığında onlardan bir ücret talep etmediğine değinilmektedir. İnkârcılara boyun eğmeme ve onlarla mücadelede her türlü delil ve bilgiden faydalanılmasının da altı çizilmektedir. Bunların yanı sıra Allah'ın (cc) hoşnutluğunu kazanan kullardan ve onların niteliklerinden

[105] Mevdûdî, *Tefhîmu'lKur'ân*, 3/596.

bahsedilerek güzel örnek göstermenin önemine de yer verilmiştir. Bu sayıp dökülenlerden sonra vicdani bir muhasebe olarak tövbe hatırlatılarak, yapılan kötü fillerin, inanarak ve iyi işler yapmak kaydı ile tamamen silinmesinin yanı sıra hatta iyiliğe çevrileceği belirtilmiştir.[106]

Konumuz olan âyet ile ilişkilendirecek olduğumuzda hakkın yanında mücadele ve kararlılıkla birlikte muhatabı kazanma noktasında, müjdeleyerek, geleceğe dair umutlandırarak, her yanlışın dönüşü olduğu hatırlatılmıştır.

3.2.6 Âyetin Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

Furkân Sûresi 25/52. âyet ile içerik ve mana yönünden yakınlığı bulunduğunu düşündüğümüz âyetlerin metin ve mealleri aşağıdadır.

يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ

"*Ey Peygamber! İnkârcılara ve münafıklara karşı cihad et, onlara sert davran; onların varacağı yer cehennemdir ve bu ne kötü bir sondur.*"[107]

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

"*Öte yandan bilesin ki rabbin, eziyetlerle sınandıktan sonra yurtlarından göçenlerin ardından çabalarını sürdürüp sabır gösterenlerin yardımcısıdır; artık bu yapılanlardan sonra rabbin elbette çok bağışlayıcı çok merhametlidir.*"[108]

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

"*Bizim uğrumuzda elinden gelen çabayı sarf edenlere gelince onları bize ulaşan yollara mutlaka yöneltiriz. Kuşkusuz Allah iyilik yapanların yanındadır.*"[109]

---

106 Mevdûdî, *Tefhîmu'lKur'ân*, 3/604.
107 et-Tevbe, 10/73.
108 en-Nahl, 16/119.
109 el-Ankebut, 29/69.

Furkan Suresi 25. Ayette İnkarcılara boyun eğilmeyerek onlarla büyük bir cihada girilmesi emredilmişti. Yukarıda âyetlerde de kafir ve münafıklara sert davranmak onlardan gelecek eziyetlere sabır göstermekle mücadele edilmesinden bahsedilmektedir. Sonucun inanların olacağı da ifade edilmektedir.

3.2.7 Âyetin Tefsiri

Konumuz olan Furkan Sûresi 52. âyetini bir önceki âyetten ayrı düşünerek yorumlamamız anlam bütünlüğü bakımından mümkün görünmemektedir. " وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا", "*Eğer dileseydik, her ülkeye bir uyarıcı gönderirdik*" Ancak biz senin değerini yüceltmek, diğer peygambere üstünlüğünü göstermek için seni müstakil ve bütün insanlığa yönelik bir peygamber olarak gönderdik. Ömer Nasuhi Bilmen bu âyeti: Ey mümtaz Peygamber inkarcılara karşı yumuşaklık gösterme. İslam'a girecek kabiliyette olmayanların kalplerini uzlaştırmak için güzel davranış ile onlara iltifatta bulunma. Kur'an Kerimin içerisinde anlatılan öğütleri, kıssaları, daha önce yaşayan inkarcı kavimlerin karşılaştıkları azapları bildirmek suretiyle onlarla büyük bir cihat ile mücadele et. Zira bütün insanlığı bu şekilde İslam Dini'ne davet etmek büyük bir cihattır. Açık ve gizli cihad bir bütündür. Bu suretle uyarılmış olarak İslam ile şereflenmiş olabilirler. Hatta sefih kimselere karşı ilmi deliller ile mücahedede bulunmak, düşmana karşı kılıç ile cihad etmekten daha büyüktür. Şeklinde izah etmiştir.[110]

Kurtubi ise şayet isteseydik her beldeye farklı bir uyarıcı gönderir, peygamberliğin sorumluluğunu, yükünü hafifletsin diye yağmuru dağıttığımız gibi paylaştırırdık. Ancak biz böyle olmasını tercih etmedik. Aksine seni tüm yeryüzü için bir uyarıcı olarak gönderdik. Böyle yaparak senin derecen yükselsin istedik, öyleyse Allah'ın sana bahşettiği bu nimete şükretmelisin şekline görüşünü ifade etmiştir. Bununla birlikte,"*İnkârcılara boyun eğme ve kâfirlere karşı onunla büyük bir cihad et*" âyetini, bu mücadelenin nasıl yapılması gerektiği hakkında; İbn Abbas'ın Kur'ân ile İbn Zeydi'nde, İslam ile olması gerekir şeklinde belirttikleri görüşlerine yer vermiştir. Kurtubi; kafirlere karşı mücadelenin, silah kullanarak yapılması anlamında görüşlerin olduğunu ancak bu ihtimali mümkün görmediğini de ifade etmiştir. Gerekçe olarak da

[110] Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali,* 5/2423.

bu sûrenin Mekke'de ve savaş emrinden önce indiğini göstermiştir. Kurtubi, Büyük cihaddan maksadın devamlı ve durağan olmayan bir surette mücadele etmek olduğunu belirtmiştir.[111]

İstenildiği takdirde Hz. Peygamberin yükünü hafifletmek için her şehirin halkına kendilerini uyaracak bir peygamber gönderilebilirdi. Fakat şanını, faziletini ve diğer bütün peygamberlere üstünlüğünü ortaya koymak için sadece Hz Peygamberin gönderildiği ifade edilmiştir. Bu kadar açık âyetler ve deliller karşısında inkârcıların ısrarcı tutmlarına devam etmeleri durumunda kâfirlere boyun eğmemesi ve Kur'ân ile büyük bir kararlılıkla cihada devam edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kafirlerin peygambere ait olan hakkı yok etmek için çaba göstermeleri karşısında peygamberin de inkarcılara ihtilaf etmekle ve haksızlıkları yok etmek için mücadele etmekle karşılık vermesi istenilmektedir.[112]

Semerkadî'ye göre; " *O halde sen kâfirlere uyma ve onlara karşı olanca gücünle savaş"* âyetinde Hz peygamber, iman etmeyenlerle mücadele ve mücahede etmek için rabbinden emir aldığı, âlemlere rahmet olarak gönderildiği gibi, imana davet görevinin de kendisine verildiği ifade edilmiştir Bu ağır görevi yerine getirmek için iman etmeyenlere karşı olanca gücü ile savaşması gerektiği, bu mücadelenin huzura, rahmete, saadete, hidayete, mağfirete kavuşmak için olduğu belirtilmiştir. Âlemlere rahmet olmasının nedenin bu olduğu vurgulanmıştır.[113]

Rûhu'l-Beyan tefsirinde ise ilahlarına tapma, ataların dinine uyma ve davetlerine olumlu cevap verme konusunda kâfirlere boyun eğme. Davetine devam et ve hakkı ortaya koy. Ve bununla yani Kur' ân ile, Kur'ân'da öğüt içeren âyetleri okuyarak ve inkarcı ümmetlerin durumlarını hatırlatarak, gevşeklik göstermeden onlara karşı büyük bir cihad et. Çünkü ahmak kimselere karşı delille mücadele etmek, düşmana karşı kılıçla savaşmaktan zordur denilmiştir. Düşmana olanca gücünle karşı koymak cihad ve mücahededir. Bu mücahede, elle ve dille olduğu belitilmiştir. "*Müşriklere*

---

[111] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b.Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l Mısrıyye. 2006-1427), 15/ 449-450.

[112] Nâsırüddîn Ebû Saîd Ebû Muhammed el Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, (Beyrut: DârulhyaitTurasilArabiyyi, h.1418), 4/127.

[113] Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b.İbrâhim es-Semerkandî, *Bahrü'l-Ulûm*, (Beyrut: Daru'l Kütübi'lİlmiyye,1993, 1413), 2/463.

karşı mallarınız, canlarınız ve dilleriniz ile cihad edin" Hadis-i Şerifine yer verilerek buradaki anlamın: Diliniz ile cihad edin sözü, onlara hoşlanmayacakları şeyleri söyleyin eleştirilmeyi ve sert söz duymayı kaldıramazlar şeklinde açıklanarak, müşrik sözü ile de gösterişçilere ve bidatçı kişilere işaret edilmiştir. Bu nedenle, hak yolda olan kimselerin, yoldan sapan kimselerle aralıksız olarak ve hassaten korku galip geldiğinde mücadele etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu şartlar altında mücadelenin önemi Hz. Peygamberin "*Cihadın en faziletlisi, zalim sultanın yanında hakkı söylemektir"* sözüne değinilerek anlatılmıştır.[114]

İsrail Oğulları tarihine baktığımızda daha önceki asırlarda aynı devirde birbirine yakın mekanlarda bile olsa birkaç beldeye, küçük boyutlu birden fazla guruba ayrı ayrı elçiler gönderildiği de oluyordu. Bu âyette, bundan böyle Hz. Muhammed'in (s.a.s.) zamanından başlayarak, her topluma peygamber gönderilme olayının varlığına son verildiğine işaret edilmekte, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) hem kendi çağı hem de daha sonrasındaki bütün zamanlar için en son ve tek elçi olarak gönderildiği belirtilmektedir. Peygamberden, kâfirlere itaat etmemesi, onlara karşı olanca gücüyle karşı koyarak mücadelesini devam ettirmesi, böylece millet ve diyar sınırı olmaksızın peygamberlik görevini yerine getirmesi istenmektedir. Diğer bir ifadeyle âyetin belirttiğine göre, Hz. Peygamber'in kendi devrinde tek ve en son peygamber olarak gönderilişinin temel nedeni, bundan böyle insanlığın kayıtlı iletişim ve bilgi dönemine gelmesi; medeniyetlerin cihanşümul nitelik elde etmesi için lüzumlu şartların oluşmasıdır. Sonuç olarak bu sayede Hz. Peygamber'in İslam çağrısı onun, komşu ülkelerin devlet başkanlarını İslam'a davet etmek için mektuplar göndermesi örneğinde olduğu gibi, hayatta olduğu dönemde Arap Yarımadasının hudutlarını aşmış ve İslam daha birinci yüzyılını tamamlamadan bir yeryüzü dini halini almış, İslam'ın kutsal kaynağı Kur'ân da indirildiği ilk halini bir bütün olarak korumuştur.[115]

---

[114] İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l –Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 6/240-242.
[115] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 3/142.

3.3 Şuarâ Sûresi 26/ 151-152. Âyetlerin Tefsiri

3.3.1 Şuarâ Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

Kur'ân-ı Kerîm'deki sıralaması yirmi altı, inzal sırasına göre kırk yedinci sûredir. Mekke'de, Neml Sûresinden önce,Vâkıa Sûresinden sonra inmiştir. Sûrenin son dört âyeti ile 197. âyetinin Medine'de nazil olduğuna ilişkin rivayetler bulunmaktadır. "Şairler" anlamına gelen şuara kelimesi 224. âyette geçmekte ve sûre ismini bu kelimeden almaktadır. Bununla birlikte ilk âyeti nedeniyle Ta-sin-mim, kitap verilen bir kaç peygamberin kıssasını da içinde bulundurduğu için Camia Sûresi olarak da anılmıştır.[116]

Çoğunlukla tevhid inancı, nübüvvet, vahiy ve ahirete iman gibi konular ele alınmaktadır. Bunların yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm ve onun menşeinden, yüce şanından ve müşriklerin Kur'ân'a karşı tavırlarından bahsedilmektedir. İbret ve örnek olması için bazı peygamberlerin tebliğ ve kıssalarından bölümler verilmektedir. Bu örneklerde insanın karakterinin tarih sürecinde farklılık göstermediğine, bu sebeple insanda hakkı kabul etmeme meylinin her dönemde görülebileceğine, insanoğlunun nüfuz, güç zenginlik, şöhrete düşkün olduğuna ve toplumun inanış ve kültürüne düşünüp taşınmadan bağlı olduklarına işaret edilmektedir. Bir şair tarafından Kur'ân'ın ortaya çıkarıldığı savları çürütülmekte, hakkı kabul etmeyen devrin şairleri kınanmaktadır. Fakat iman eden şairlerinde olduğu ifade edilmektedir.[117]

3.3.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

Sûrenin temelinde, Mekke inkârcılarının çeşitli bahanelerle Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği İslam davetini direterek kabul etmemeleri yatmaktadır. Müşrikler tarafından kimi zaman, Hz. Muhammed'in elçiliğini kanıtlaması için kendilerine mucize gösteremediği söyleniyor, kimi zaman, kâhin ve şair kimliğiyle etiketlenerek çağrısıyla dalga geçiliyor, kimi zaman da ona inanların birkaç ahmak, genç ya da köleler ve fakirler olduğu söyleniliyordu. Şayet vazifesinin toplum için hakiki bir kıymeti olması durumunda, asiller ve halkın liderlerinin, onu evvelâ kabul etmesi

---

[116] Karaman vd. ,*Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/142.
[117] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 4/7.

gerektiği belirtilerek, görevi alaya alınıyordu. Sonuç itibarıyla, bir yandan Hz. Muhammed'in (s.a.s.) müşriklere akidelerinin batıl olduğunu, akli kanıtlarla, Allah'ın birliği ve ahiret inancını ispatlama çabalarıyla yıpranır ve yoruluyorken, inkârcılar öte tarafta, ardı ardına diretmelerini farklı şekillerde gözler önünde sergilemekteydi. Bu yaşanılan olaylar ve gidişatın bu şekilde olması Hz. Muhammed'e (s.a.s.) büyük üzüntü ve ıstırap vermekteydi. Şuarâ Sûresinin nazil olduğu dönemde, Mekke'de durum böyleydi. Binaenaleyh sûre, mana itibarıyla "*Onlar adına niye kendini tüketirsin*" ifadeleriyle, Hz. Muhammed'i (s.a.s.) teselli ederek başlamaktadır. Sûrede, şayet bu kişiler senin söylediklerine inanmıyorlarsa, bu hiçbir delil görmediklerinden değil, inatlarında ısrar etmelerinden dolayı kabul etmemelerinden kaynaklanmakta olduğu belirtilir.[118]

3.3.3 Âyetin Metni ve Meali

Bu çalışmamızda üçüncü olarak inceleyeceğimiz âyetin metni ve mealini verilmektedir.

وَلاَ تُطِيعُوا اَمْرَ الْمُسْرِفِينَ'', ''الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي ٱلاَرْضِ وَلاَ يُصْلِحُون

"*Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların istediklerini yapmayın.*"[119]

3.3.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"El-emr" (اَلْأَمْرُ) Lügatte, bir fiilin gerçekleştirilmesini net olarak talep etmek, buyurmak; konum, iş, hal, olay durum,gibi manalara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de 180 den daha fazla yerde geçmekte olan emir kelimesi çoğunlukla ikinci manada, kimi yerde de birinci manada kullanılmaktadır.[120]

"امر" kelimesinin çoğulu ise "umur" şeklindedir. Bir kişiye bir görev verdiğin veya bir iş teklif ettiğinde "امرته" fiilinin mastarıdır. Bu kelime umumi bir sözdür; hem sözlerin

---

118 Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/142.
119 eş-Şuara, 26/151-152.
120 İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara, Kalkan Matbaacılık, 6, 2015), 146.

hem de fiillerin tamamını içine alır. Yüce Allah'ın "وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهُ", "*Emrin tamamı ona çevrilir*"[121] eşsiz yaratmaya da emir denmiştir. Şöyle ki:"اَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالْاَمْرُ", "*Dikkat edin yaratma da emr de Allah'a mahsustur*" buyrulmuştur.[122] " وَمَا اَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ","Firavunun emri doğru değildi."[123]Âyetinde kullanılan emr sözcüğü, Firavun'un tüm sözleri ve yaptıklarını kuşatan genel bir ifadedir.[124]

"Es-sarf" (اَلصَّرْفُ) İsraf kelimesinin sözlük anlamı "Yanılmak aşırı gitmek, cahil ve gafil olmak" demektir. Dini bir mefhum olarak ise insanın elinde bulunan imkanları lüzumsuz ve aşırı harcaması demektir. İsraf, fiil olarak genellikle harcama, infak hususunda daha yaygın ise de yapılan bir işte aşırı gitmeye denir.[125] Allah (c.c) " وَالَّذِينَ اِذاَاَنْفَقُو الَمْ يُسْرِفُواوَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَا نَبَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا" buyurur."O*nlar harcadıkları zaman ne israf ederler ne de eli sıkı davranırlar.*"[126]

Lût kavminin müsrif olarak nitelendirilmesinin sebebi, ekilmeye özgü tarlaya "Tohum" bırakmamaları olmuştur."[127]"نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَاْتُوا حَرْثَكُمْ اَنَّ شِئْتُمْ", "K*adınlar sizin tarlanızdır o halde tarlanıza dilediğiniz şekilde varın"*[128] buyrulmuştur.

"El-fesad" (اَلْفَسَادُ) Bir şeyin öncesinde faydalı, düzenli ve düzgün iken daha sonra bu özellikleri kaybederek değişmesi, çürümesi, bozulması, kişinin doğruluk ve orta yoldan ayrılması, kaos, zulüm, kıtlık ve kuraklık anlamlarına gelen "El-fesad" kelimesi Kur'ân da fiil ve isim kavramı olarak on dört âyette, aynı kökten gelen müfsid ve ifsad sözcüğü ise otuz altı âyette geçmektedir.[129]

Fiil halini ifade eden "Fesede" kelimesi bir şeyin az veya çok haddi aşarak itidalden çıkması anlamına gelir. Bu kelime bedenle, nefisle veya itidalden, doğru yolun dışına çıkan şey için kullanılır.[130]

---

121 Hûd, 11/123.
122 el-A'râf, 7/54.
123 Hûd, 11/97.
124 Râgıb, *Müfredât*, 30.
125 Râgıb, *Müfredât*, 303.
126 Furkân, 25/ 67.
127 Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 326.
128 el-Bakara, 2/223.
129 Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 176.
130 Râgıb, *Müfredât*, 491.

Âyeti kerimede hakkın, heva ve arzuların peşinden gitmesi durumunda yeryüzünün ve gökyüzünün dengesinin bozulacağı ifade edilerek;

"وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ اَهْواءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمٰوَاتُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ", "*Eğer hak onların arzularına uysaydı; gökler, yer ve onlarda bulunanlar bozulup giderdi*"[131] buyrulur.

"Es-sulh" (اَصُّلْحُ) "صلح" kelimesi "فسد" kelimesinin karşıtıdır. Her iki kavram çoğunlukla fiillerde kullanılır. "وَلاَ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ بَعْدَ اِصْلاَحِهَاا", "*Islah olmuşken yeryüzünde fesad çıkarmayın*"[132]

Kur'ân'da salah sözcüğü bazen seyyie bazen de fesad kelimesinin zıddı olarak kullanılır. Lügatte "iyi hal üzere bulunmak, iyi olmak, fesadın yok olması, durumunu düzeltmek" manasına gelir. Allah'ın emrettiği, memnun olduğu faydalı ve ölçülü davranışlar salahtır. İnsanın tefrit ve ifrattan uzak, güzel bir hal üzere istikamette olması, isyan aşırılık ve bozgunculuktan çekinmesi salahtır.[133]

3.3.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi

Âyetin Öncesiyle İlişkisi

Şuara Sûresinin içeriği hakkında verdiğimiz bilgiler bağlamında sûrenin yoğunlukla peygamber kıssalarına ve bazı kavimlerin olaylarına yer verildiğini ifade etmiştik. Sûrede dokuz kez itaat kelimesi geçmektedir. Sûrede isimleri geçen peygamberler tarafından kavimlerine elçi olarak göevlendirildikleri haber verilmiştir. Allah'a ve onun elçisi olarak kendilerine itaat edilmesi gerektiği gönderildikleri halklara tebliği edilmiştir. Ayrıca kavimlerinin, Allah'tan sakınmaları istenmiş ve bu vazife karşılığında kendilerinden hiçbir şey talep edilmediği peygamberler tarafından ifade edilmiştir. Kavimlerine gönderilen peygamberler Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatarak, Allah'ın onlara bahşettiği bu nimetlerin kalıcı olmadığı, bu şekilde davranmaya devam ettikleri takdirde gelecek bir azabın yakın olduğu konusunda halklarına uyarıda bulunulmuştur. Ancak ümmetlerinin

---

131 el-Mü'minûn, 23 /71.
132 el-A'râf, 7/56.
133 Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 574.

peygamberlerinden yüz çevirmeleri, onları yalancılıkla suçlamaları, iftirada bulundukları, getirilen mucizelerin sihir olduğunu söylediklerinden sûrede bahsedilmiştir. Sonuç itibarıyla, Şuara Sure'sinde uyarılara kulak vermeyerek Allah'tan ve Peygamberden yüz çevirenlerin karşılaştıkları azaptan bahsedilmiş, Allah'ın güçlü aynı zamanda engin merhamet sahibi olduğu vurgulanmıştır. Tefsirini yapacağımız 151-152. Âyet-i Kerîme'lerde Semud Kavmi anlatılmakta ve kendilerine peygamber olarak gönderilen Salih (as) ile olan diyaloglarına yer verilmektedir. Salih (as) tarafında da aynı minval üzere Semud Kavmine Allah'a karşı gelmekten sakınmaları güvenilir bir elçi olduğu, Allah'a ve kendisine itaat etmeleri gerektiği hatırlatılmıştır. Mükâfatının da Allah tarafından kendine verileceği ve bu görev için kendilerinden bir ücret talebinde bulunulmadığı bildirilmiştir. Aynı zamanda Allah'ın onlara sunmuş olduğu nimetlere ayrıntılı bir şekilde yer vererek "Bu düzenin devam edip gideceğinizi mi Sanıyorsunuz?" sorusunu kendilerine yönelterek ve tekrar Allah'tan korkmaları ve kendisine itaat etmeleri istenilmiştir. Bu önerinin karşılığı olarak "*Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların isteklerini yapmayın*" sözüne sûrede yer verilmiştir. Âyetin öncesine baktığımızda Allah'a ve gönderdiği elçilerine itaat vurgulanırken bağlantılı olarak hemen akabinde işi aşırılık olanların yeryüzünde düzeni bozanların isteklerinin yapılmaması, onlara itaat edilmemesi ifade edilmiştir.[134]

Allah (cc) tarafından Peygamberine Âd ve Hz. Hud (as) kıssaları anlattıldıktan sonra, Semud kavmine gönderilen Hz. Salih (as)'ın kıssası da anlatılır. Âd kavmi gibi Semud kavminin de Arap ırkından olduğu, Medine yolu üzerinde Şam ile Vâdi'l-Kurâ arasında bulunan Hıcr şehrinde yaşadıkları belirtilir. Araplar arasında meşhur bir yer olduğunun bilgisi verilir.[135]

Hz. Salih tarafından, gönderildiği Semud Kavmi, eşi olmayan tek Allah'a kulluğa ve çağrısına uymaya davet edilmiş, yeryüzünde fesad çıkaran ve haddi aşanlara uyulmaması istenmiştir. Fakat Hz. Salih'in davetine icabetten imtina edilmiştir.[136]

---

134 Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 19/119-196.
135 Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsîri*, 4/168.
136 Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr,* 19/199.

Âyetin Sonrası ile Münasebeti

Bahse konu olan Şuara Sûresi 151-152. Âyetlerde "*Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların istediklerini yapmayın*" buyrulduktan sonra Hz. Salih'in Kavmi tarafından "Sen büyü yapılmış birisin, sende yalnızca bizim gibi bir insansın, eğer doğru söylüyorsan bize bir mucize getir" talebinde bulunuldu. Semud Kavminin bu istekleri üzerine kendilerine bir mucize olarak dişi deve verildi. Bu devenin de su içme hakkının olduğu âyette ifade edildi. Getirilen bu mucize ile Semud Kavminin bu deveye karşı tutumları sınanılmaktaydı. Semud Kavmi tarafından suyu deve ile aralarında dönüşümlü olarak kullanma kararı alındı. Şöyle ki, su bir gün Semud halkının ihtiyacı kadarı kullanılacak bir günde devenin su içme hakkı kullandırılacaktı. Hz. Salih tarafından halkına deveye bir zarar verilrmemesi konusunda uyarılarda bulunulmasına karşın deve insanlıktan uzak bir şekilde katledildi.[137]

Şuarâ Sûresinin başından itibaren öğüt ve ibret içeren, haddi aşan kavimler ve onlara gönderilen peygamber kıssalarına Lut (as) kıssası ile devam edilmiştir. Lut (as) tarafından kavmine, kendisinin güvenilir bir elçi olduğu belirtilerek, Allah'a karşı sakınmaları ve kendisine itaat edilmesi istenilmiştir. Bu görevi karşılığında onlardan bir talebinin bulunmadığı ecrinin Allaha ait olduğu da ifade edilmiştir. Onların haddi aşarak Allah'ın kendilerine eş olarak yaratılan kadınları bırakıp, erkeklerle birlikte olunmaması, "*Sizden önce hiç kimsenin yapmadığı hayâsızlığı mı işliyorsunuz?*" sözleri ile ifade edilmiştir.[138] Kavminin Lut (as) cevabı ise "Ey Lût şayet bu davetinden vazgeçmezsen mutlaka sürülüp çıkarılan kimselerden olacaksın" şekline olduğu ayette belirtilmiştir. Lut (as)'ın kavmi içine yerleşmiş bu hastalıkla mücadele edilmekle beraber, onların haddi aştıkları ve bu konuda ısrar etmeleri neticesinde helâke maruz kaldıkları surede net bir şekilde anlatılmıştır.[139]

---

137 Bursevî, *Rûhu'l –Beyân*, 6/323.
138 Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm*, 6/259.
139 Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsîri*, 4/167.

Şuarâ Sûresi'nde anlatılan Eyke halkına gönderilen, Şuayb Peygamber'in kıssası, Hz. Peygamberin teselli edilmesi ve Kureyşin kendisini yalancılıkla suçlamalarına karşın onlara bir tehdit olarak dile getirilen yedi kıssanın sonuncusu olarak anlatılmaktadır.[140]

Şuayb (as)'ın elçi olarak gönderildiği kavimlerden biri de Eyke halkıydı. Şuayb (as) bu şehirden olmayıp yabancı idi. Bundan dolayı daha önce zikredilen elçiler gibi kendisine kardeşiniz ifadesi kullanılmamıştır. Eyke sözü yumuşak ağaçların bittiği meşelik anlamındadır. Eyke halkı gönderilen elçileri yalanladı. Şuayb (as) onlara Allahtan korkmaz mısınız? Ben size gönderilen güvenilir bir elçiyim. Allahtan sakının ve bana boyun eğin. Bunun karşılığında sizden bir ücret istemiyorum. Benim ecrim sadece Allah' a aittir sözleri ile tebliğde bulundu. Bu kavmin ticaretle meşgul oldukları hilekâr ve zalimce eylemlerde bulundukları, buna karşılık Şuayb (as)'ın onlara ölçüyü tastamam yapmaları halkın eşyalarının değerini düşürmemeleri konusunda kavmini uyardı. Daha önceki örneklerde olduğu gibi Eyke halkı da kendilerine gönderilen peygamberi yalancılık ve sihir ile itham etti. Ayrıca bir mucize olarak üzerlerine semadan bir parça düşürülmesini istedi. Bu talepleri üzerine yedi gün yedi gece şiddetli bir sıcaklık ve susuzluğa maruz bırakıldılar. Nefesleri kesilir bir durumda evlerinin içlerine sığınmak istediklerinde dışarıda bir bulutun güneşe gölge olduğu görüldü. Bunun üzerine bulutun altına toplandıklarında, gölgelik Allah tarafından bir ateş halinde üzerlerine indirildi. Allah'tan istedikleri semadan bir parça üzerlerine düşürüldü ve kavim helak edildi. Peygamberleri yalanlayanların hazin sonunun kaçınılmaz bir gerçek olduğu, bu yedi kıssa ile anlatılmıştır. Anlatılan bu örnekler müşriklere uyarı olduğu gibi peygamber ve inananlara teselli amacı da taşımaktadır.[141]

Dile getirilen bu örneklerin tamamında Hz. Peygambere yöneltilen itiraz ve ithamların, daha önceki peygamberlere de olduğu ve bu kavimlerin ortak özellik olarak, farklı davranış ve tutumlar içinde de olsa haddi aşmaları göze çarpmaktadır. Hz. Peygamber'e Kur'ân'ın âlemlerin Rabbi Allah tarafından, kavmini açık bir şekilde uyarması için kendi dillerinde, Ruhul Emin aracılığı ile Peygamberin kalbine indirildiği ifade edilmiştir. Hz. Muhammed'e (s.a.s.) indirilen mesajın özü itibariyle

[140] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3640.
[141] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3640.

daha önce gelen peygamberlere de indirildiği bildirilmiş, bir başka görüşe göre ise; Kur'ân'ın indirileceği önceki peygamberlerin kitaplarında haber verilmiştir. Hz. Peygamberin şahsında genel olarak tüm insanlığa hitap eden âyetlerde; Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiği kanıtlarıyla delillendirilmiştir. Bundan böyle şeytanın telkin ve vesveselerine inanarak Allah'a şirk koşulmaması, onunla beraber başka tanrılara ibadet edilmemesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Aksi takdirde şiddetli bir azapla karşı karşıya kalınacağı haber verilmiştir.[142]

3.3.6 Âyet ile Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

Şuarâ Sûresi 26/151-152. âyetleri ile içerik ve mana yönünden yakınlığı bulunan âyetlerin metin ve mealleri aşağıda zikredilmiştir. Çalışmamızda yer verdiğimiz Şuarâ Sûresi 26/151-152 âyetlerinde itaat edilmemesi emredilen, musrif ve islah edici olmayan kişiler için kullanılan israf ve ıslah kelimelerini, aşağıda zikrettiğimiz ayetlerin açıklayıcı nitelikt olduğunu düşünüyoruz.

يَابَنِي اٰدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلاَ تُسْرِفُوا اِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"*Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.*"[143]

وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ وَلاَ تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا

"*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onların yeterli fikri olgunluk düzeyine eriştiklerini tespit ederseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyeceklerde mallarını alacaklar diye o malları israf ile tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun, hesap sorucu olarak da Allah yeter."*[144]

---

142 Karaman vd.,*Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/177.
143 el-A'râf, 7/ 31
144 en-Nisa, 4/6.

مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَكَتَبْنَا عَلَى بَنِي اِسْرَائِيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي ٱلاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ بَعْدَ ذٰلِكَفِي ٱلاَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

"*İşte bundan dolayı İsrâil oğullarına şöyle yazmıştık: bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur. Şüphesiz peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler. Ama bundan sonra da onları çoğu yeryüzünde taşkınlık göstermektedirler.*"[145]

وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِاِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلاَ تُسْرِفُوا اِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

"Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O'dur. Her biri ürün verdiğindeürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."[146]

وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلاَ تُبَذِّرْ تَبْذِيرا

"*Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya hakkını ver; fakat malını israf ederek saçıp savurma."*[147]

اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

"Çünkü saçıp savuranlar, şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür."[148]

وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ اِيمَانَهُ اَتَقْتُلُونَ رَجُلاً اَنْ يَقُولَ رَبِّي اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَاِنْ يَكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ اِنَّ اللَّهَ لاَ يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ

"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir mümin kişi şöyle dedi: Adamı "Rabbim Allah'tır"dediği için öldürecek misiniz? Oysa o size rabbinizden âyetler getirmiştir.

---

145 el- Mâide, 5/32.
146 el-En'âm, 6/ 141.
147 el-İsrâ, 17/ 26.
148 el-İsrâ, 17/ 27.

Eğer yalancı biriyse yalanı kendi zararınadır, ama eğer doğru söylüyorsa size bildirip uyardığı şeyin bir kısmı başınıza gelecektir. Hiç kuşku yok ki Allah, aşırılığa sapmış, yalancı kimseyi doğru yola ulaştırmaz."[149]

وَلَقَدْ جاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلُ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا جاءَكُمْ بِهِ حَتَّى إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَبْعَثَ اللَّهُ مِنْ بَعْدِهِ رَسُولاً كَذٰلِكَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ مُرْتَابٌ

"Daha önce Yusuf da size açık kanıtlar getirmişti; ama onun size getirdikleri hakkında da hep kuşku içinde oldunuz. Nihayet o vefat edince "Artık Allah ondan sonra kesinlikle hiçbir elçi göndermeyecek" dediniz. Aşırılığa sapmış kuşkulara boğulmuş kişiyi Allah işte böyle şaşırtır."[150]

اَلَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا اَمَرَ اللَّهُ بِهِ اَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي ٱلاَرْضِ اُولَئِكَهُمُالْخَاسِرُونَ

"Onlar ki, iyice pekiştirdikten sonra da Allah'a verdikleri sözden dönerler, Allah'ın birleştirmesini emrettiğini ayırırlar, yeryüzünde fesad çıkarırlar; işte sonunda zararlı çıkacak olanlar da yalnız bunlardır."[151]

وَاِذْ اسْتَسْقٰىمُوسٰى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي ٱلاَرْضِ مُفْسِدِينَ

"Bir zamanlar Mûsâ kavmi için su istemiş, biz de ona, "Asânı taşa vur!" demiştik. Bunun üzerine taştan on iki göze fışkırdı. Her topluluk kendi içeceği yeri bildi."Allah'ın rızkından yiyin için fesad çıkarmayın."[152]

اِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي ٱلاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلاَفٍ اَوْ يُنفَوْا مِنْ ٱلاَرْضِ ذٰلِكَلَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنيَا وَلَهُمْ فِي ٱلاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allah'a ve Peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi yada bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu onların

---

149 el-Mü'min, 40/28.
150 el-Mü'min, 40/34.
151 el-Bakara, 2/27.
152 el-Bakara, 2/60.

dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Ahirette ise onlar için büyük bir azap vardır.”[153]

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ اَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَاأُنْزِلَاِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَاِلٰى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا اَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي لاَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

“Yahudiler Allah’ın eli bağlanmış!” dediler. Asıl kendi elleri bağlanmıştır ve söyledikleri yüzünden lanetlenmişlerdir. Aksine onun iki eli açıktır, dilediği gibi verir. Rabbinde sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. Onların arasına kıyamete kadar sürecek düşmanlığı ve kini saldık. Ne zaman savaş ateşini tutuşturmuşlarsa Allah onu söndürmüştür, Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar, Allah ise bozguncuları sevmez.[154]

وَلاَ تُفْسِدُوا فِي ٱلاَرْضِ بَعْدَ اِصْلاَحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا اِنَّ رَحْمَةَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

“Islah edilmesinden sonra bozgunculuk yapmayın. Allah’a korkuyla ve ümitle dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın yardımı çok yakındır.”[155]

وَاذْكُرُوا اِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّاَكُمْ فِي ٱلاَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُواٰالاَءَ اللَّهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي ٱلاَرْضِ مُفْسِدِينَ

“Düşünün ki Allah Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler kuruyorsunuz. Artık Allah’ın nimetlerini hatırlayın ya da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.”[156]

وَلاَ تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ اٰمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًاۚوَاذْكُرُوا اِذْ كُنْتُمْ قَلِيلاً فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

“Medyen’e kardeşleri Şuayb’ı (gönderdik). Dedi ki: “Ey kavmim! Allah’ a kulluk edin; sizin ondan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık

---

153 el- Maide, 7/33.
154 el-Maide,5/ 64.
155 el-A'râf, 7/56.
156 el-A'râf, 7/74.

ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların mallarının değerini düşürmeyin. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.”[157]

فَهَلْ عَسَيْتُمْ اِنْ تَوَلَّيْتُمْ اَنْ تُفْسِدُوا فِي ٱلاَرْضِوَتُقَطِّعُوااَرْحَامَكُمْ

“Yönetimi üstlenseniz hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça edecek değil misiniz?”[158]

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي ٱلاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ

“Onlara 'Yeryüzünde düzeni bozmayın' denildiğinde,'Hayır, biz ıslah edenleriz' derler.”[159]

Şuarâ Suresi 151. Âyette müsriflere boyun eğilmemesi emredilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz âyetlerde Allah (cc) uyarılarda bulunarak yemekte içmekte, yetim malını koruyup gözetmekte, hasat günü fakire, akrabaya yoksula yolcuya hakkını vermede, ölçüyü tartıyı tam yapma, haksız yere cana kıymama konusundaki emirlere riayet edilmesini tavsiye etmiştir. Bu tavsiyelere uymayanların haddi aştıklarını ve israf edenler olduğunu belirtmiştir. Yine Allah'a ve peygamberine savaş açan, yeryüzünde peygamberler geldikten sonra haddi aşarak taşkınlık yapan, aşırılığa sapan yalancı, kuşkular içinde boğulan yeryüzünde fesad çıkarmak için çabalayan Yahudilerin de müsrifler arasında yer aldığını bildirmiştir. Bu kimselere yeryüzünde fesat çıkarmayın denildiğinde bizler ıslah ediciyiz dediklerine de âyette yer verilmiştir.

فِي الدُّنْيَا وَٱلاٰخِرَةِ وَيَسْاَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ اِصْلاَحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنْ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ َلاَعْنَتَكُمْ اِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Dünya ve ahiret hakkında (düşünesiniz diye Allah size böyle âyetlerini açıklıyor). Sana yetimleri de soruyorlar. De ki; Onların durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir. Onlarla içli dışlı olursanız zaten onlar sizin kardeşinizdir. Allah düzelten ile bozanı

---

157 el-A'râf, 7/85.
158 Muhammed, 47/22.
159 el-Bakara, 2/11.

bilir. Allah dileseydi sizi güçlüğe düşürürdü. Hiç şüphe yok ki Allah izzet ve hikmet sahibidir.”[160]

وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا اِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيما

“İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.”[161]

اِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَاَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَاُولَئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا

“Ancak tövbe edip hallerini düzeltenler, Allah’a sımsıkı bağlanıp dinlerini yalnızca O’na özgü kılanlar başkadır. İşte bunlar müminlerle beraberlerdir ve Allah müminlere ileride büyük mükâfat verecektir.”[162]

وَاِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاٰيَاتِنَا فَقُلْ سَلاَمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ اَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَاَصْلَحَ فَاَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: “Selam size! Rabbiniz kendine, merhamet etmeyi yazdı. Gerçek şu ki, sizden kim bilmeyerek bir kötülük yaparda ardından tövbe edip kendisini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”[163]

وَوَاعَدْنَا مُوسٰي ثَلاَثِينَ لَيْلَةً وَاَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسٰيلِاَخِيهِهٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَاَصْلِحْ وَلاَ تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ

“Tur dağında ibadet etmesi için Musa ile otuz gece için sözleşmiş, sonra ona on gece daha ilave etmiştik. Böylece Rabbinin belirlediği süre kırk geceye tamamlanmış oldu. Musa, kardeşi Harun’a :“Kavmim içinde benim yerime geç, onların hatalarını düzelt; sakın ha bozguncuların yoluna uyma!” dedi.”[164]

---

160 el-Bakara, 2/220.
161 en-Nisâ, 4/16.
162 en-Nisâ, 4/146.
163 el-En'âm, 6/54.
164 el-A'râf,7/142.

قَالَ يَاقَوْمِاَرَاَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا اُرِيدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَا اَنْهَاكُمْ عَنْهُ اِنْ اُرِيدُ اِلاَّ ٱلْاِصْلاَحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي اِلاَّ بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيبُ

"Şuayb onlara şöyle dedi. "Ey kavmim! Söyleyin bakalım, ben Rabbimden gelen apaçık bir delile dayanıyorsam ve O beni lütuf ve kerem hazinesinden güzel bir şekilde rızıklandırmışsa, O'na nasıl karşı gelebilirim? Ayrıca ben Yapmayın!" diye size sakındırdığım şeyleri yapmak suretiyle çelişkiye düşmek istemem. Tek gayem, gücümün yettiği kadar yanlışlarınızı düzeltmektir. Bu hususta başarılı olup olmamam da tamamen Allah'ın elindedir. Ben yalnız O'na dayanıp güvendim ve yalnızca O'na yöneliyorum."[165]

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ

"*Yoksa senin Rabbin, halkı hem kendi nefislerini hem de toplumu ıslahla meşgul bulunan ve hakka hukuka riayet eden memleketleri haksız yere helak etmez*."[166]

وا اِنَّ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَوَاَصْلَحُ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

"Sonuç olarak senin Rabbin cahillikle kötülük işleyen, ama bunun ardından tövbe edip kendini düzeltenlerin yardımcısıdır. Onların bu dönüşünden sonra, bilesin ki artık rabbinin mağfiret ve rahmetide çok geniştir."[167]

فَلَمَّا اَنْ اَرَادَ اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ يَامُوسِي اَتُرِيدُ اَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِ اِنْ تُرِيدُ اِلاَّ اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي ٱلاَرْضِ وَمَا تُرِيدُ اَنْ تَكُونَ مِنَالْمُصْلِحِينَ

"Musa ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince adam şöyle dedi: "Ey Musa! Dün birini öldürdüğün gibi, şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Demek ki sen insanların arasını düzelten değil de bu ülkede zorba biri olmak istiyorsun!" dedi."[168]

يُصْلِحْ لَكُمْ اَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَاز فَوْزًا عَظِيمًا

---

165 Hûd, 11/88.
166 Hud, 11/117.
167 en-Nahl, 16/119.
168 el-Kasas, 28/19.

"Ey inananlar! Allah'a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin, günahlarınızı bağışlasın. Kim Allah'a ve resulüne itaat ederse gerçekten büyük bir kazanç elde eder."[169]

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَاَصْلَحَ فَاَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ اِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

"Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür; ama kim bağışlar, düzeltme yolunu tutarsa onun mükâfatını Allah verir. Hiç şüphe yok ki O haksızlık edenleri sevmez."[170]

Şuarâ Suresi 152. Âyette ise Müsriflerin yeryüzünde fesat çıkaranların ıslah etmediklerinden de bahsedilmişti. Yukarıda yer verdiğimiz âyetlerde ıslah edenlerin özelliklerinden bahsedilerek bunların; yetimlerin durumlarını düzeltenler, işledikleri kötülükten sonra tevbe edenler, hakka hukuka riayet edenler, Allah'a itaatsizlikten sakınarak doğru söyleyenlerin oldukları vurgulanmaktadır. Ayrıca yapılan kötülüğü affederek düzeltme yoluna gidenlerin de mükafatlarının Allah (cc) tarafından verileceği belirtilmiştir.

3.3.7 Âyetin Tefsiri

Şuarâ Sûresi 151- 152 Âyetlerin birbirinden bağımsız düşünülemediği incelediğimiz tefsir kaynaklarında müşahede edilmiştir. Bu bağlamda Kurtubî tefsirine baktığımızda 152. Âyet ilgili âyet ile birlikte ele alınarak işlenmektedir. "*Şu günahkârların yeryüzünde fesad çıkarıp, düzeltmeyenlerin emrine de itaat etmeyin.* " Bu ifade ile dişi deveyi boğazlayanların amaçlandığı gibi yeryüzünde kargaşa çıkarıp hiçbir şekilde halini düzeltmeyen dokuz şahsın olduğu da belirtilmiştir. Kurtubî; es-Süddî ve ismini vermediği başka kimselerin de rivayetlerine yer vererek: Salih Peygambere Allah (cc) ; "Kavmin bizim sana bir mucize olarak gönderdiğimiz deveyi boğazlayacaklar" şeklinde uyarıda bulunulduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine Salih peygamber kavmine bu uyarıyı tebliğ ettiğinde asla böyle bir davranışta bulunmayacakları kavmi tarafından ifade edilmiştir. Bu diyalog üzerine Salih Peygamber, onlara bu ay sizden birinizin evladı olacak ve o kişi bu deveyi kesecek böylece kavim bu fiilden dolayı helak olacak dediği anlatılmıştır. Bu seferde bu ay ne kadar çocuk dünyaya gelirse onu öldüreceğiz

[169] el-Ahzâb, 33/71.
[170] eş-Şûrâ, 42/40.

demelerine yer verilmiştir.. Aynı zamanda bahsedilen dokuz kişinin de çocukları olduğu her birini öldürdükleri rivayet edilmiştir. Bir başka kişinin de oğlu olduğu halde çocuğunu öldürmediği ve o çocuğunun çok hızlı geliştiği görüldüğünde evlatlarını katleden bu şahısların yaptıklarından pişmanlık duydukları anlatılmıştır. Haddi aşarak çocuklarını katleden bu kişilerin Salih Peygamberi sorumlu tuttukları belirtilmiştir. Bu nedenden dolayı bir gece vakti Salih Peygamberi ve çocuklarını öldürmek üzere sözleştikleri ve bir anlaşma yaptıklarından bahsedilmiştir. Birlikte bir yolculuk için hazırlık yaparak evlerinden ayrılacakları ve onların kasabadan ayrıldığı düşünüleceği, gece bastırdığında Salih Peygamberi öldürmeyi planladıkları anlatılmıştır. Bu şahısların geceyi beklemek üzere sığındıkları mağaranın çökerek altında kaldıkları ve öldükleri belirtilmiştir. Yaşanılan bu olaylar sonucunda ise bazı kimselerin: "Ey Semud halkı Salih bu kişilerin oğullarını öldürmekle kalmadı kendilerini de öldürdü" dediklerine yer verilmiştir. Bundan dolayı şehir halkının mucize deveyi katlettileri ifade edilmiştir. İbn İshak da bu dokuz kişi deveyi kestikten ve Salih Peygamber kendilerini azap ile uyarmasından sonra "*Allah'a and içerek bir birbirlerine şöyle dediler.'Gece ona ve ailesine baskın yapalım, sonra da velisine biz salihin ailesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz' diyelim*."[171] Bu şekilde söz birliği halinde hareket ettikleri anlatılmıştır.[172]

Taberî ise bu âyetin tefsirinde Allah (cc) Salih as'ın Semud Kavmi hakkındaki sözünü aktarırken şöyle demiştir; Allah'a isyan etme ve gazabını celbedecek amelleri işleme hususunda kendilerine aşırılık eden kimselere uymayın. Allah'ın özelliklerini bildirdiği yeryüzünde bozgunculuk, iyileştirme ve düzeltme cihetine gitmeyen kişilere itaat etmeyin. Bu kişilerin yeryüzünde masiyete dalan, Allah'ın emrine uymakla kendilerini iyileşme cihetine gitmeyenler olduğu da söylenmektedir.[173]

Razi, tefsirinde haddi aşmada Hud kavmi ve Semud kavminin öne çıkan iki farklı özelliğine dikkat çekmiştir. Hud kavminin hakim olma, ebedilik, büyüklük tek olma ve zorbalık gibi psikolojik lezzetlerde haddi aşmaları, Semud kavmin de ise yeme içme, sağlam ve güzel evlerde oturma gibi maddi lezzetler peşinde koşarak sınırı aştıklarının altı çizilmiştir. "*Müsriflerin emrine itaat etmeyin ifadesi*" bu âlemde yettiği

---

171 en-Neml, 27/49.
172 Kurtubî, *el-Câmi 'li'lahkâm'l-Kur'ân*, 16/65-66.
173 Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, 19/384.

kadarı ile yetinmenin gerekli olduğuna; dünyayı istemek ve dünyanın nimetleri ile lezzetlerinden istifade etmede ileri gitmenin doğru olmadığına bir işaret olduğunu söylemiştir. Ayrıca "*Onlar yeryüzünde fesad yapar ıslah etmez kimselerdir*" buyrulmasının hikmeti olarak da, bu bozguncuların hiçbir şekilde ıslah adına yaptıkları bir davranışlarının bulunmaması, bütün işlerinde sadece bozguncu olduklarını ifade eder.[174]

3.4 Ankebût Sûresi 29/8. Âyetin Tefsiri

3.4.1 Ankebût Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

Nüzul sırasına göre seksen beşinci, Mushaftaki sıralamaya göre ise yirmi dokuzuncu sûredir. Ankebut Sûresi altmış dokuz âyetten oluşmakta olup, adını kırk birinci âyette geçen, örümcek anlamında ki Ankebut kelimesinden almıştır. Mutaffifîn Sûresinden önce, Rûm Sûresinden sonra nazil olmuştur. Nazil olduğu dönem konusunda farklı görüşler bulunmakla birlikte çoğunluğun görüşüne göre Mekkî bir sûredir.Sûrenin içeriğine bakıldığında tevhid inancı, nübüvvet, ahiret inancı gibi itikâdı konuların yanı sıra İbrâhim, Nûh, Lût ve Şuayb gibi peygamber kıssalarına da yer verilmiştir. Ankebut Sûresinin temel mevzusu sağlam bir inanç sahibi olmak ve bu istikamette yaşamaktır. Sûre insanın sorumlu bir varlık olduğu kendi haline bırakılmadığı dolayısıyla bir imtihan sürecinde bulunduğunu hatırlatan âyetlerle başlayarak, Allah'ın hakiki inananlarla ikiyüzlüleri birbirinden ayıracağını bildiren âyetlerle devam eder. Sonrasında ise peygamber kıssalarına değinilerek öğüt alınması gerektiği anlatılır. Namazın önemi ve insanda oluşturduğu ahlaki faydalarına değinilir. Mekkeli müşriklerin Hz. Muhammed ve Kur'ân ile alakalı şüpheleri ve karşı çıkışlarına yanıtlar verilir. Allah'a inanarak bu yolda gayret edenlere, Allah'ın katkı ve desteğinin müjdelendiği âyetle sona erer.[175]

3.4.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

[174] Fahrüddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 21/455.
[175] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/250.

Sûrenin indirildiği dönemi göz önüne aldığımızda, Mekke de yaşayan inananların baskı ve zulüm altında olduğu anlaşılmaktadır. İnkârcılar Müslümanlara asla göz açtırmamakta, İslam'a girenlere en ağır şekilde işkenceler ve yaptırımlar uygulamaktaydı. Allah'ın, içtenlikle bu dini kabul eden inananları teşvik etmek, cesaretlerini arttırmak ve iman konusunda zafiyet gösterenleri ayıplamak için indirdiği bu sûrenin nazil olduğu dönemde koşullar yukarıda anlattığımız şekilde oluşmaktaydı. Bununla birlikte sûrede o zamanda bazı gençlerin karşı karşıya kaldığı problemlere de değinilmektedir. Örneğin bu genç Müslümanların anne babaları onlara peygamberi terk edip atalarının inandığı dine dönmelerini isteyerek şöyle söylüyorlardı: "Sizlerin inandığı din ana baba hakkını gözetmenin çok önemli olduğunu söylüyor. Durum bu iken sizin bizim sözümüzü dinlemeniz gerekiyor. Yoksa dininizin gereğini yapmamış olursunuz" diyorlardı. Yine bu minvalde kabilelerde bazı kimseler Müslüman olanlara şunları söylüyordu: Ceza ve mükâfat bize ait olsun. Bize kulak verin bu kişiyi terk edin. Şayet ahirette Allah sizi sorumlu tutarsa ona şöyle söyleyeceğiz. "Ey Rabbimiz bu kişiler günahsızdır. Onları imandan biz çevirdik. Bundan dolayı bizi azaba uğrat'" diyorlardı. Sûrede geçen kıssalarda yoğunlukla aynı konular anlatılarak şu konulara değinilmektedir. Daha önce yaşayan ve iman edenlerin çok zorluklarla uğraştıkları, uzun zaman işkenceye uğradıkları, sabırlarının sonucu olarak Allah'ın yardımının onlara ulaştığından bahsedilmektedir.. Bundan dolayı cesaretli davranıldığında Allah'ın yardımına ulaşılacağı ifade edilmektedir. Ancak mutlak surette bir sınav dönemi yaşanacağı belirtilmektedir.. İnananlara verilen bu öğretinin yanında inkârcılarda şu şekilde ikaz edilmektedirler: Şayet Allah tarafında hemen cezaya uğratılmıyorsanız, hiçbir surette cezaya çarptırılmayacağınız gibi bir düşünceye kapılmamalısınız. Sizden önce yaşayan ve hüsrana uğrayan toplulukların eserlerini görmektesiniz. Görün onlar nasıl bir sonuçla karşılaşmış ve Allah'ın yardımı inananlara nasıl ulaşmıştır. Bütün bunlardan sonra inananlara şu mesaj verilmektedir: Eziyetler dayanılmaz boyutlara ulaştıysa yeryüzünde başka mekânlarda yaşama imkânını düşünebilirsiniz. Bunların yanı sıra kuvvetli deliller öne sürülerek tevhid ve ahiret inancı anlatılmakta, şirk güçlü bir şekilde reddedilerek kâfirlerin dikkatleri kâinattaki farklı âyetlere çekilmektedir.[176]

[176] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 4/221.

3.4.3 Âyetin Metni ve Meali

Çalışmamızda ele aldığımız âyetlerin dördüncüsü olan âyetin metni ve mealini veriyoruz.

وَوَصَّيْنَا ٱلْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلاَ تُطِعْهُمَا اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"*Biz, insana ana babasına iyi davranmasını emrettik. Ama onlar, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa onlara uyma! Sonunda dönüşünüz yalnız bana olacaktır. İşte o zaman, vaktiyle yapmış olduğunuz her şeyi önünüze koyacağım.*"[177]

3.4.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"El-vasıye" (اَلْوَصِيَّةُ) Öğüt, vasiyet, tavsiye anlamında bir kelimedir. Diğer kişilere yapması gereken şeyleri vaaz ve nasihat yoluyla anlatması, haber vermesidir.[178] "وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِين اُ وتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ", "kendilerine kitap verilenlere emrettik."[179]

"El-husn" (اَلْحُسْنُ) Akıl, duyular, heva tarafından, hoşlanılan, beğenilen ve istenilen şeylerin hepsini içeren bir kelimedir. "حسنة" Kişinin vücuduna, nefsine ve içinde bulunduğu duruma mutluluk veren nimetler için kullanılır. "حسن" ile "حسنة" arasındaki fark ise "حسن" hem kişiler hemde durumlar için kullanılır. "حسنة" Bir sıfat olduğunda böyledir. Bir isim olarak gelirse daha çok durumlar için kullanılır.[180] " مَا اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ", "Eğer onlar bir iyilikle karşılaşırlarsa "*Bu Allah katındandır*."derler.[181]

"El-ılmu" (اَلْعِلْمُ) Lügatte "bilmek" bilinçte meydana çıkmak, güçlü ve kati bir şekilde, bir şeyin hakikatini bilmek gibi manalara gelir. İlim sözcüğü Kur'ân da

---

177 el-Ankebût, 29/9.
178 Râgıb, *Müfredât*, 681.
179 en-Nisâ, 4/131.
180 Râgıb, *Müfredât*, 155.
181 en-Nisâ, 4/78.

türevleriyle birlikte 750 yerde bulunmaktadır. Allah ve onun yarattıklarından bilinç sahibi olanlar için kullanılmıştır. Bu bağlamda düşünmek, ibret almak, akıl, nazar gibi ilimle alakalı sözcükler de dikkate alındığında, Kur'ân'daki dört âyetten birinin ilimle ilgili olduğu müşahede edilir.[182] Bir şeyin aslını tam manası ile anlamak demektir. Bu da iki şekilde olur. O şeyin kendisini anlamaktır. Veya bir şey konusunda o şeyin kendinde bulunan bir hususun onda bulunduğuna yahut bulunmadığına karar vermektir.[183]

3.4.5 ÂyetinSiyâk – Sibâk İlişkisi

Âyetin Öncesi ile Münasebeti

Allah Teâla Ankebût Sûresi'nin ilk âyetlerinde insanların sadece "iman ettik" demekle bırakılıp sınanmayacaklarını mı zannediyorlar? Sorusuyla başlamıştır. Bu ilk âyetteki soru aslında iman ettik demenin yeterli olmadığı anlamını taşımaktadır. Aksine samimi olanı ikiyüzlü olandan; dininde sabırlı olanla bu hususta ikilem yaşayanları tefrik edilecektir. Dinlerinin onlara getirdiği sorumluluklara karşı sebatkâr davranarak üst makamlara yükselmeleri için çaba sarf etmeleri gerekecektir. Allah yolunda savaşma, yaşadıkları yerlerini yurtlarını terk etme, nefislerinin isteklerine karşı koyma, Allah'a karşı kulluk vazifelerini yerine getirmek gibi meşakkatli durumlarla sınava tabi tutalacaklardır. Bu sınava tabi olma durumu, bütün peygamberlerin ümmetlerinde olan, Allah'ın değişmeyen hükmü olduğu takip eden âyette belirtilmektedir. Bu konuda her kim Allah'a boyun eğer, kişisel arzularından uzaklaşır ve Allah yolunda canıyla, malıyla cihad konusunda çaba göstererek mücadele ederse, sadece bunu kendisi için yapmış olacağı âyetlerde vurgulanmaktadır. Rabbimiz insanların sorumlulukları ve bu sorumlulukları yerine getirmek için çaba sarf edenlerin alacaklar mükâfatlardan bahsettikten sonra, anne babaya iyilik etmeyi ve onların isteklerini yerine getirilmesini emretmektedir. Ancak anne babanın hakkında bilgi sahibi

[182] Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 309.
[183] Râgıb, *Müfredât*, 446.

olamadığın bir şeyi Allah'a ortak koşman konusunda zorladıklarında, onlara itaat edilmemesini emretmektedir.[184]

Bu konu ile ilgili görüşlerini Râzî şu şekilde açıklamaktadır; Allah Teâlâ insanları sorumlu tutmasının nedenini, sorumlu tuttuğu insanın mesuliyetin gereğini yerine getirenleri ödüllendireceğini açıklayarak belirtmiştir. Allah'a karşı sorumlu olan kişiyi, bir başka kişiyi takip etme yolunu seçmekten nehy etmiştir; İnsan şayet mutlaka birini takip edecekse ana babasını takip etmesinin doğru olduğunun altını çizmiştir. Bununla birlikte ana babası, kişiye Allah'a şirk koşmayı emrederse, başkaları bir tarafa, ana babaya dahi uymanın uygun olmadını net bir şekilde ifade etmiştir. Sizi hiçbir şey Allah'a itaatten alıkoymasın ve hiç kimse, Allah'a asi olmayı emreden kimseye uymasın, şeklinde belirtmiştir.[185]

Sûrenin başından itibaren vurgulanan, imanın bir göstergesi olarak kulların imtihan edilmesidir. Bu sınavın farklı boyutlarından biri de kişinin anne babayla imtihanıdır. İlgili âyette bu konuda Allah tarafından konulan çizgiye işaret edilmiştir.

Âyetin Sonrası İle Münasebeti

Anne ve babaya iyilik etme konusu belirli bir temele oturtulduktan sonra, bilgi bulunmayan bir konuda Allah'a şirk koşmaya zorlayan anne baba karşısında alınacak tutumun sonucu olarak, dönüşün sadece Allah'a olacağı o günde yapılanların tam olarak kişinin önüne konulacağı vurgulanmıştır. İman ederek dünya ve ahiret hayatında yararlı işler yapanların iyiler arasında yerini alacağı müjdelenmiştir. Daha sonra Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Şuayb, Hz. Salih kıssalarına yer verilmiş, daha önceki peygamberlerin kavimleri ile olan ilişkileri anlatılmıştır. Peygamberlerin mücadeleleri anlatılarak sonucun inananlar için bir kurtuluş, inkâr edenler için ise hüsran olduğu bildirilmiştir. Bunlardan Hz. Lut'un karısının da inkârcılarla hareket ettiği ve azaba duçar olduğunun bilgisi verilmiştir. Bir Peygamberin ailesinden dahi olsa Allah'a inanmayanların kaçınılmaz sonu anlatılarak, söz konusu âyeti kerimede

[184] Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 20/197.
[185] Fahrüddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 25/32.

anne baba gibi iyilik edilmesi istenen aile fertlerimizden olan insanlara dahi Allah'a şirk koşma hususunda itaat edilmemesi verilen örnekler ile desteklenmiştir.[186]

3.4.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

Çalışmamızda yer verdiğimiz Ankebut Suresi 8. Âyet ile yakın ilişkisi olduğu açık bir şekilde görülen, Âraf Sûresi 190. Âyeti Kerimesine burada yer vermeyi uygun bulduk. Aşağıda zikrettiğimiz bu âyette Allah' a şirk koşan anne, baba konusu işlenmiştir

فَلَمَّا اٰتَاهُمَ اصَالِحًا جَعَلاَ لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا اٰتَاهُمَا فَتَعَالَىاللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

"Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince Allah'ın kendilerine verdiği şeyler hususunda O'na ortaklar koşarlar. Allah insanların ortak koştuğu şeylerden münezzehtir."[187]

Ankebût Suresi 8. ayette anne babanın evladını Allah'a şirk koşmaya zorlaması durumunda o anne babaya itaat edilmemesi emredilmişti. Bu ayette ise konuyla yakından alakalı olarak Allah' ın kusursuz bir evlat verdikten sonra Allah' a şirk koşan anne baba kınanmıştır.

3.4.7 Âyetin Tefsiri

Allah Teâlâ tarafından anne babaya ihsanda bulunulması tavsiye edilmiştir. Zira anne baba dünyaya getirme sonucunda çocuğun varlığının, terbiye etmesi nedeni ile de hayatını sürdürebilme sebebidirler. Anne baba evlat için dünyaya gelme vesilesidir. Oysa Allah Teâlâ kişi için, onun yaratılmasını dilemesi nedeniyle var olmasının, sonsuz mutluluğa ulaşması için de öldükten sonra tekrar diriltmek suretiyle bekasının gerçek sebebidir. Kişinin Allah'a karşı durumunu güzelleştirmesi daha doğru bir davranış olur. Allah Teâlâ'nın "*Biz insana anne babasına iyi davranmasını tavsiye ettik"* sözünde insanın anne babasına küfür noktasında uymasının uygun olmadığına kanıtlar vardır. Zira anne babaya iyi davranmak, Allah'ın emri olduğu için gereklidir. Bununla birlikte bir kişi burada anne babasının istemesi nedeniyle Allah'a kulluğu terk

[186] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/258.
[187] el-A'râf, 7/190.

ederse, Allah'a itaati bırakmış olur. Bu sebeple Allah'ın o kişiye tavsiyede bulunup emrettiği şeye uymamış olur. Nihayetinde anne babasına iyilikte bulunmuş olmaz. O zaman kişinin onlara ihsanda bulunmak gayesiyle anne babasının söylediklerine tabi olması, anne babasına ihsanda bulunmama sonucuna götürür. Ancak kişi şirkten uzak durduğu sürece, Allah'a itaate bulunuyor demektir. Anne babasına iyiliği de itaattir. Bu nedenle görünüş olarak onların şirk hususundaki çağrısına uymaması aslında iyiliğin yapılmasına götürür.[188]

Âyet Mekke'de bazı müşriklerin İslam'ı tercih eden çocuklarını tahakküm altına alma girişimleri ile ilintilidir. Fakat inananlar bu şekilde güçlüklerle her daim karşılaşabilirler. Çocuklarının dini düşünce ve eylemlerinden huzursuzluk duyan ve onları baskı altına almaya çalışan anne babalarla her devirde karşılaşılabilir. Bu gibi durumlarda bir taraftan Allah'ın emirlerine uygun davranmak isteyen, diğer taraftan ise yine bir Allah'ın emri olan anne baba hakkını yerine getirmek için içten bir çaba göstermenin çocuklar için bir hayli meşakkatli ancak ödülü büyük bir tutum olduğunu ve bu stresli duruma tahammül etmeninde bu dünyada geçirdiğimiz imtihanın bir kısmı olduğunu daima gözümüzün önünde tutmamız gerekmektedir.[189]

Zuhaylî Âyet'in iniş sebebi ile ilgi tefsirinde; Tirmizî den aldığı rivayetle şu olaya yer verilmektedir: Bu âyet Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a) ile annesi Hamne bint. Ebî Süfyan hakkında indirilmiştir. Sa'd, Müslüman olmayı tercih etmiş ve ilk inananlardan olmuştu. Annesine karşı itaatkâr bir evlattı. Annesi ona şöyle dedi: Bu yeni ortaya çıkardığın din ne demek oluyor? Allah'a kasem ederim ki daha önce inandığın dine dönmeden, ben de yemek yemeyeceğim su içmeyeceğim. Buna sebebiyet verdiğin için sen de anne katili olarak insanlar arasında anılacaksın dedi. Ardında yemeden içmeden güneşin altında bir gün geçirdi. Halsiz bir durumda sabahladı. Açlık ve susuzluk grevine bir gün daha devam etti. Sa'd annesinin yanına gelerek: Ey anam sana ait bin cana sahip olsan ve bu canlar teker teker çıksa ben asla dinimden dönmeyeceğim. Karar senin istersen yersin istersen yemezsin dedi. Sa'd'ın annesi oğlunun kararlı tutumu karşısında bu eylemden vazgeçti.[190]

---

188 Fahrüddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*,25/31.
189 Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri,* 4/256-257.
190 Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 20/198.

3.5 Lokmân Sûresi 31/15. Âyetin Tefsiri

3.5.1 Lokmân Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

Bu sûre tevhid inancı ve bir olan Allah'a kulluk etmek, erdemli davranış ve adabı tavsiye etmek, nahoş, yakışıksız söylem ve tavırlardan uzaklaştırmak yoluyla "Hikmet" in hakikatini anlayan Lokman Hekim kıssasını içerdiği için "Lokmân Sûresi" olarak adlandırılmıştır.[191] Nüzul sırasına göre elli yedinci, Mushaf tertibine göre ise otuz birinci sûredir. Mekke döneminin ortalarında, Sebe Sûresinden önce, Saffat Sûresinden sonra nazil olmuştur.[192] Medine'de inen 4-27-28. âyetlerin dışında sûrenin tamamı Mekke'de indiği rivayet olunan sûre otuz dört âyetten oluşmaktadır.[193] Lokmân Sûresi Mekke döneminde inen sûrelerin konuları olan tevhid inancı, nübüvvet inancını tasdik, ahiret gününe iman gibi inanç esaslarını işlemektedir. Mekkeli putperestlerin Hz. Peygambere Lokman'nın oğluyla geçen kıssası ve anne babasına itaatiyle alakalı sorular sorması üzerine sûre indirilmiştir.[194]

3.5.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

Lokman Sûresi içeriği tetkik edildiğinde anlaşılmaktadır ki, bu sûre dine çağrıyı engellemek ve tahakküm altında tutmak için işkencelerin ve bu gaye ile her türlü hilelerin devreye sokulduğu, lakin baskı ve zulmun son noktaya ulaşmadığı bir devrede indirilmiştir. İslam'da ana baba hakkı Allah'a kulluktan hemen sonra gelmektedir. Ancak genç Müslümanlar, anne babaları tarafından, Müslümanlığı kabul etmeyerek şirke dönmeleri konusunda zorlanılmakta iseler onlara itaat etmemeleri âyette belirtilmektedir. Aynı konunun Ankebut Sûresi'nde de anlatılması bu sûrelerin aynı zaman diliminde indirilmiş olduğunu kanıtlıyor. Bununla birlikte iki sûrenin tarz ve içeriği tamamıyla incelendiğinde lokman sûresinin daha önce indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu sûrenin arka planında "şiddet" içeren herhangi bir belirti

---

191 Zuhaylî, *et-Tefsîur'l-Münîr*, 21/124.
192 Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/330.
193 Fahrüddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*,25/31.
194 Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 21/124.

görülmezken, Ankebut Sûresinin indirildiği zamanda inananlara alenen eziyet ve işkence edildiği açıkça sezinlenmektedir.[195]

3.5.3 Âyetin Metni ve Meali

Çalışmamızda incelediğimiz âyetlerin beşincisi olan âyetin metni ve meali aşağıdadır.

وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلٰى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ اَنَابَ اِلَيَّ ثُمَّ اِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

"*Eğer ana baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle; dönüşünüz yalnız banadır, o zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim*."[196]

3.5.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"Eş-şirk" (اَلشِّرْكُ) Kelimesi lügatte "Ortak kabul etmek, herhangi bir şeyi ortak yapmak, birden çok kişiye bağlamak, ortak saymak" anlamlarına gelen "eş-şirk" terim olarak, Allah'ın mabutluğunda, vasıf ve eylemlerinde ve ilah oluşunda ortağı, emsali ve denginin olduğunu kabul etme anlamına gelir. Yerine getirilen ibadetlerde Allah'tan başkasınıgözetme ve gösteriş gibi kötü huylar için de bu kelime kullanılmıştır.[197] Kişinin dinde şirk koşması iki kısımdır. Büyük şirk Allah'ın ortağı olduğunu savunmaktır.[198]

اِنَّاللّٰهَ لَايَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَادُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِافْتَرَى اِثْمًا عَظِيمًا

---

195 Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 4/317.
196 Lokmân, 31/15.
197 Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 619.
198 Râgıb, *Müfredât*, 341.

"*Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Kim Allah'a ortak koşarsa gerçekten o çok derin bir sapıklığa gömülmüştür.*"[199] Şirkin küçüğü ise yapılan eylemlerde Allah'ın yanında bir başkasının da rızasını aramaktır.[200]

"El-irfan" (اَلْعِرْفَانُ) İrfan ve marifet herhangi bir şeyi muhakeme, sonuç ve tesirini iyice tefekkür ederek kavrayıp, anlamak manasına gelmektedir. Bu sözcük ilim sözcüğünden daha dar çerçevededir. Zıt anlamı ise inkârdır.[201] Arif ise tanıyan bilen, anlayışlı, aşina olan anlamlarına gelir. Bu kelime bir tasavvuf terimi olarak manevi deneyimi ile marifet ve hakikat derecelerine ulaşan kimse anlamına gelmektedir. Maruf sözlükte bilinen tanınan, iyi davranış, hoş söz, İslam'ın güzel gördüğü her şeydir.[202]

3.5.5 Âyetin Siyâk ve Sibâk İlişkisi

Âyetin Öncesi ile Münasebeti

Allah Teâla Lokman Sûresinde Kur'ân'ı Kerîm'in hikmetli âyetleri içeren bir kitap olduğunu ve onun rehberliği ile hayatını şekillendiren ve ona kulak vererek faydalanan, sonsuz mutluluğa erişen kişilerin durumunu açıklamıştır. Daha sonra, Kur'ân'dan yüz çeviren Kur'ân'ın dışındaki şeylerle zaman geçiren talihsiz inkârcıların durumunu beyan etmiştir. Ardından inkârcılara alçaltılmış bir azapla uyarıda bulunmuştur. Allah'tan indirilene iman eden ve onu okumakla meşgul olan ve emirlerine uyan, sakındırdıklarından kaçınan inananlara cennet vaadinde bulunmuştur. Allah Teâlâ sonrasında tevhid anlayışını kanıtlamak, şirki yok etmek ve gönderdiği peygamberlerin getirdiği doğruya uymaya sevk etmek için, göklerin ve yeryüzünün yaratılması, her ikisinin de ve her ikisi arasında bulunan varlıkların yaratılmasındaki muhteşem gücüne işaret eden kanıtları sıralamıştır. Sonrasında putperestlerin akidelerinin bozukluğunu ve Allah'a ortak koşan kişinin sapık ve zalim olduğunu beyan ettikten sonra nübüvvet olmasa da Allah'ın birliğini onama yolunu gösteren hikmet ve bilginin gereği olarak putperestlerin sapkınlığına ve zulümde bulunduklarına tanıklık eden hakikati anlatmaktadır. Zira Lokman bir peygamber

---

199 en-Nisâ, 4/48.
200 Râgıb, *Müfredât*, 341.
201 Râgıb, *Müfredât*, 431.
202 Karagöz vd., *Dinî Kavramlar* Sözlüğü, 30.

olmamasına rağmen, Allah'ın bir oluşunu ispat, Allah'a boyun eğme ve güzel huyları benimseme yolunu bulur. Bu âyetler kulluğu ortaya koymaktadır.[203]

Bu akış içerisinde Lokman hakim'in tavsiye ve hikmetli sözlerine yer verilen kısmın arasına ana babaya itaat hususundaki iki âyetin dâhil edilmesiyle alakalı farklı açıklamalar yapılmıştır. Bir açıklamaya göre bu iki âyet de Lokman'a ait sözlerdir. Bu görüşe göre âyetin başında "Allah buyurdu ki.." tarzında bir söz eklemek gerekir. Diğer bir görüşe göre bu âyetler araya girmiş bir itiraz niteliğinde olup, maksat ana babaya hürmet göstermenin ehemmiyetini, ilaveten bunun hududunu ve Allah'a saygıyla ilişkisini ortaya koymaktadır.[204]

Konumuz olan âyetten bir önceki âyette "B*iz insana ana babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Onu için ey insan hem bana hem de anne babana minnet duymalısın. Sonunda dönüş yalnız banadır*" buyrulmuştur. Bu âyette insanın Allah'tan sonra en çok anne babasına teşekkür etmesinin önemi vurgulanmıştır. Buna rağmen insanın en fazla iyilik etmesi gereken anne babası olması gerektiği halde şayet onlar, bilgi olmayan bir konuda Allah'a şirk koşması için evladını zorlarsa onlara dahi itaat edilmemesi kati bir şekilde vurgulanarak; Allah'a itaatin her şeyden önce geldiği belirtilmiştir. Her ne kadar anne babaya saygı gösterilmesi kişi için önemli ise de Allah'a itaatin önüne geçilemeyeceği belirtilmiştir.

Âyetin Sonrası ile Münasebeti

Lokman'ın oğluna verdiği öğütler bölümünde Allah'a şirk koşmanın büyük bir zulüm olduğu, bu konuda buna zorlayanın anne baba bile olsa itaat edilmemesi gereğinden bahsedildikten sonra sûrede öğüt içeren âyetlere devam edilmiş, yapılan işin bir hardal tanesi kadar küçük bile olsa Allah'tan bu işin gizlenemeyeceği, namazı özenle kılıp, iyilikleri teşvik edip, kötülüklere karşı konulması ve başa gelene sabredilmesi tavsiye edilmiştir. Gurura kapılanların Allah tarafından sevilmediği hatırlatılarak, insanlara

[203] Zuhaylî, *et-Tefsîuri'l-Münîr*, 21/126-141.
[204] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/337.

kibirli davranılmaması öğütlenmiştir. Yürüyüşte, konuşmada ölçülü olunması gereğini hatırlatmıştır. Bir baba olarak lokmanın öğütleri arasına, annen baban bile olsa denilerek Allah'a karşı sorumluluklar hususunda dikkat edilmesi gereken sınırın çizilmesi konunun önemini belirtmektedir. Daha sonrasında göklerde ve yerlerde bulunan her şeyin insanın hizmetine verildiği, buna rağmen insanın elinde aydınlatıcı bir kitap olmadan bilgisizce Allah hakkında tartışmaya kalktığı eleştirilir. Onlara "*Allah'ın indirdiğine uyun denildiğinde hayır biz atalarımıza uyarız derler*" bu âyette de konumuz olan 15. âyete bir atıf vardır ve bu direnmenin onları ateşe götüreceği işaret edilmiştir. Konumuz olan âyette de belirtildiği gibi, bütün işlerin sonunda Allah'a varacağı tekrar vurgulanmaktadır. [205]

3.5.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

Çalışmamızda yer verdiğimiz Lokman Suresi 31. Âyette anne, babanın Allah'a şirk koşulması konusunda bilgi kavramına vurgu yapılmıştır. Yukarıda zikrettiğimiz Lokman Suresi 31. âyet ile içerik olarak yakın ilgisi olduğu kanaatinde olduğumuz Maide Sûresi 104. Âyete yer veriyoruz.

وَاِذَ اقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَا اَنْزَلَاللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَاؤُهُمْ لاَيَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلاَيَهْتَدُونَ

"O*nlara, Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin, dendiğinde atalarımızın üzerinde bulduğumuz yol bize yeter" derler. Ataları bir şey bilmeyen ve doğru yolda gitmeyen kimseler olsa da mı?*"[206]

3.5.7 Âyetin Tefsiri

Allah'a şükran duymakla ana, babaya teşekkürün beraber emredilmesinin nedeni, Allah'ın insanı yaratıp, onu her türlü nimetlerle donatması, ana babanın da insanın dünyaya gelmesine vesile olması, hem de yaşamının en zayıf zamanlarında,

[205] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/341.
[206] el-Mâide, 5/104.

küçüklüğünde, hasta olduğunda, onu sarıp sarmalaması, büyütüp yetiştirmesi, eğitim vermesi ve onu beslemesidir.[207]

İlaveten annenin özverisine hususi bir dikkat çekildiği gözlenmekte, bilvasıta annenin daha fazla alaka ve muhabbet beklediğine işaret edilmektedir. Hakikaten Hz. Peygamber de "Ya Resulullah! Kime iyilik etmeliyim?" tarzındaki bir soruya "annene" cevabını vermiş. Sonra" kime?" diye soruluncatekrar annene demiş üçüncü defa sorulduğunda cevabı aynı şekilde tekrarlamıştır. Dördüncü defa tekrarlandığında babana cevabını vermiştir. Lakin Allah'ın kulu üzerindeki hakkı bütün hakların üstünde olmasından ötürü anne baba evlatlarını bu hakka uymamaya sözün özü; Allah'a ortak koşmaya veya Allah'ın net bir şekilde nehy ettiği başka eylemlerde bulunmasına icbar ederlerse, kararlı bir şekilde onların bu zorlamasına itaat edilmeyecek mamafih mantıklı ve makul istekleri yerine getirilecektir.[208]

Razî ise konuyu şöyle değerlendirmektedir. Allah Teâlâ kendisinden başkasına kulluktan sakındırıp, bir başkasına hizmet etmekte de görünüş itibarıyla kulluğa yakın bir durum olunca, bunun mümkün olan bir şey olduğunu, bazı yerlerde; mesela anne babaya ihtimam göstermek gibi başkaları için de vacip ve lüzumlu olduğunu açıklamıştır. Ardından bunun sebeplerini beyan ederek; "*Onun anası kendisini taşımıştır"* buyurmuştur. Zira Allah'ın kulunu doğrudan yaratmak suretiyle onu var etme, kulunu rızıklandırmak suretiyle de onun hayatını idame ettirmesini sağlama nimeti demektir. Allah'ın lütfuyla, her ne kadar hakiki anlamda olmasa dahi anneye de, görünüş itibarıyla buna benzeyen bir rütbe layık görülmüştür. Zira çocuğunu taşıması sebebiyle o çocuğun varlığını ortaya koymuş, süt vermesi sebebiyle de onun beslenmesini ve yaşamasını sağlamıştır. Böylelikle de anne, Allah'ın gücü sayesinde, çocuğun var olmasının sebebi, gene anne ilahi güç sebebiyle çocuğun yaşamasının vesilesi haline gelmiştir. Görüntü itibarıyla, var olma ve yaşamın sadır olması anneden olunca, Allah'a kullukla birlikte zikredilen anne-babaya hürmet etmekte vucubiyyet kesbeden bir emre dönüşmüştür. Bu nedenledir ki anneye ihsanda bulunmak, görünüş olarak Allah'a kulluk etmeye benzer. Şimdi bir kişiye "Allah insana ana babasını tavsiye etmiş, lakin bu emrin nedeni anne için anlatmıştır denilir ise bu düşünceye şu

[207] FahrüddinRâzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 25/120.
[208] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/338.

şekilde cevap verilir: Burada özellikle anne anılmıştır. Lakin annede zikredilen fedakârlık babada da vardır. Zira babada evladını uzun zaman sulbünde taşımış ve onu, emeği ile yetiştirip beslemiştir. Öyleyse bu daha anlaşılırdır. Allah Teâlâ "Bana, ana, babana şükret" diye buyurmuştur. Allah Teâlâ kendi lütfü ile kendisinden sadır olan şeyleri görünüş olarak, ana baba için de kabul edince, çocuğun var olması hakikatte Allah'tan ama görünüşte anne babadandır. Şükretmeyi de kendisiyle onlar arasında taksim ederek ”*Bana, ana, babana şükret*“ diye buyurmuş, sonra da aradaki farkı belirterek, “*Dönüşün ancak banadır*” buyurmuştur. Bu ifade ”Ana babanın çocuğuna olan nimeti dünyaya mahsustur. Benim nimetim ise hem dünya hem de ahirette söz konusudur. Çünkü varacağın yer ancak banadır" demektir. Veya şöyle denilebilir. Allah Teâlâ insana hem zatına hemde ana babasına şükretmeyi emredince “Bana döndüğünüzde mükâfatınız bana aittir" eğer onlar ilimde yeri olmayan bir şeyi bana ortak koşman üzerinde seni zorlarlarsa onlara boyun eğme. Onları dünyada hoş tut. Bana yönelenlerin yoluna uy. Nihayet dönüşünüz ancak banadır. O zaman ben de size ne işlemiş iseniz onu haber veririm. Allah’a itaatten ayrılmadıkça ana babanızın hizmetinde olmanız gereklidir. Şayet onların davranışları böyle bir sonuca götürüyorsa onlara boyun eğme! demektir. Allah Teâlâ burada bana yönelenlerin yoluna uy buyurmuştu ki; bu anne ve babana cisminle bedeninle sahip çık çünkü onların hakkı senin bedenin üzerindedir. Lakin aklın ile de peygamber'in yoluna uy. Çünkü peygamber de babanın senin bedenini eğitip büyütmesi gibi senin aklını ve ruhunu eğitip büyütmektedir.[209]

3.6 Ahzâb Sûresi 33/1. Âyetin Tefsiri

3.6.1 Ahzâb Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

Ahzâb Sûresi, şu ana kadar ele aldığımız sûrelerden farklı olarak Medenî bir sûredir. Yetmiş üç âyetten müteşekkildir. Nüzul sırasına göre doksanıncı, Mushaf’ ta ise otuz üçüncü sıradadır. Mümtehine Sûresi'nden önce, Âli-i İmrân Sûresi'nden sonra, Medine’de nazil olmuştur. Sıra itibarıyla Medine’de inen sürelerin dördüncüsüdür. Sûre adını 20 ve 22. âyetlerinde geçen, İslam tarihinin en önemli olaylarından Hendek

[209] Fahrüddin Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 25/120.

savaşı ile ilişkili olarak bu sûrede geçen "el-Ahzâb" kelimesinden almıştır. Ahzâb, topluluklar anlamına gelmektedir. Burada topluluklardan kasıt, inananları yok etmek için, Mekke taraflarında bir araya gelip Medine'yi muhasara altına alan Kureyşliler ve bağlantılı oldukları müttefiklerdir. Hendek, Beni Kureyza Savaşları ve aile hayatı ile ilişkili mevzular sûrenin başlıca konularıdır. Bunların yansıra Hz. Peygamber'e ve onun şahsında ümmetine takva, tevekkül ve ilahî emirlere itaat tavsiye edilmektedir. Ayrıca ana baba ve çocuklar arasındaki meşru ve hukuki bağ, evlat edinme âdeti, kan hısımlığı dışındaki velâyet bağı gibi konuları içermektedir. Ahzab savaşı, bu savaş vesilesiyle münafıkların psikolojik davranışlarıyla ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Allah Resulü'nün özel kişiliği, Allah katındaki yeri ve mevkii, aile hayatı; kendisine ve hanımlarına özgü evlenme, boşanma, örtünme, sosyal ilişkiler mevzularıyla ilgili kurallar, Peygamberin ailesiyle inananlar arası ilişki, kadın erkek ayrımı gözetmeksizin tüm müminlerin ibadet, itaat ve faziletli davranışlara özendirilmesi, kadınların kıyafetleri, emanet kavramı ve emanete riâyet etmenin önemi gibi çok kapsamlı konuları içermektedir.[210]

3.6.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

Uhut savaşında, Hz. Peygamber'in görevlendirdiği okçuların ihmali sebebiyle, Müslümanların geri çekilişi, İslam düşmanlarının tekrar ümitlenmelerine ve İslam dinini ortadan kaldırmak için harekete geçmelerine sebep oldu. Uhut savaşından bir yıl sonra yaşanan olaylara bakıldığında, bu ümitlenme ve moral yüksekliğinin kendini gösterdiği görülmektedir. Aradan iki ay geçtikten sonra Necd'den Beni Esad kabilesi, Müslümanların yaşadığı Medine'ye yönelik savaş hazırlıklarına başladı. Ebu Seleme yönetiminde küçük bir orduyu Hz. Peygamber onların üzerine göndermek zorunda kaldı. Hz. Peygamberden kendilerine Kur'ân öğretmesi için sahabe isteyen Adel ve Kâre kabilelerinden bazı kişiler, kendilerine Kur'an öğretmek için gelen sahabe grubuna saldırarak onlardan dört kişiyi şehit ettiler, diğer iki muallim sahabiyi ise Mekke'ye götürerek müşriklere sattılar. Aynı ay içerisinde Hz. Peygamber Beni Amir'den bir kabile reisinin isteği üzerine gençlerden oluşan 40 kişilik bir ekibi Neced'e yolladı. Lakin onların niyetleri de başka idi. Tebliğ için yola çıkan sahabeye

[210] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/336.

yolda tuzak kurarak şehit ettiler. O esnada Yahudi kabilesi Beni Nadir Hz. Peygambere bizzat suikasta kalkıştılar. Ardından Gatafan kabilelerinden bazı gruplar Medine'ye saldırmak için hazırlıklara başladılar ve Hz. Peygamber onları cezalandırmak zorunda kaldı. Kısaca Müslümanlar Uhut savaşında aldıkları yenilgiden sonra yedi, sekiz ay tedirgin bir halde yaşadılar. Ancak Hz. Peygamber'in öngörü ve istikrarlı duruşu, sahabenin önde gelenlerinin özverili tutumları bu durumu az bir zaman içerisinde lehe çevirdi. Medine'ye uygulanan ekonomik yaptırımlar, burada yaşayan halkın hayatını olumsuz etkiliyordu. Aynı zamanda Civarda yaşayan müşrik kabilelerin isyanları, Medine'de yaşayan münafık ve Yahudilerin fitnekar tutumları koşulları daha da zor hale getiriyordu. Lakin sayıları az fakat samimi inananların, Hz. Peygamber liderliğinde aldıkları önlemler, Arap yarımadasında Müslümanların gücünün daha fazla artmasına neden oldu. Hendek Savaşı Medine'de ortaya çıkan yeni gücü ortadan kaldırmak isteyen Arap kabilelerinin ortak bir saldırısıdır. Savaş, Medine'den sürüldükten sonra Haber'e yerleşen, Beni Nadir Yahudilerinin kışkırtmaları neticesinde olmuştur. Bunun sonucu olarak hicretin 5. senesinin şevval ayında farklı Arap kabilelerinden oluşan büyük bir ordu Medine üzerine yürüdü. Şayet bu ani bir baskın olsaydı, Medine için bir facia olabilirdi. Ancak Hz. Peygamber aldığı tedbirler sebebiyle bu oluşumdan haberdar idi. Yapılan saldırı planlarından haberdar olan Hz. Peygamber, müşrikler Medine'ye ulaşmadan önce şehrin kuzey batısına bir hendek kazdırarak bulundukları bölgeyi koruma altına almıştı. İnkârcılar ise Medine'nin dışında bir hendekle karşılaşacaklarından habersiz ve hazırlıksız idiler. Ayrıca böyle bir savaş tekniği ile ilk kez karşılaşıyorlardı. Bu beklemedikleri durum karşısında yapabilecekleri tek şey, şehrin güneydoğusunda oturan ve Hz. Peygamberle düşmana karşı Medine'yi savunma anlaşması yapmış olan Yahudi kabilesi Beni Kureyza'yı ihanete ikna etmekti. Başlangıçta Beni Kureyza bu ihanet teklifini kabul etmek istemediyse de onları ikna etmek için gönderilen Beni Nadir'in lideri "Bu Muhammed'e son vermek için büyük bir fırsat bütün Arabistan bir araya gelerek büyük bir güç oluşturduk" diyerek Beni Kureyza'nın Hz. Muhammed'e verdikleri sözden vazgeçmelerini sağladı. Hz. Peygamber haberi aldığında önce bir araştırma yaptırarak gerçeği öğrendi. Bu haber Müslümanlar arasında duyuldu ve büyük bir üzüntüye neden oldu. Çünkü Müslümanlar şehrin bu yönünde hiçbir tedbir almamışlardı ve bu durumda savunmasız bir halde kalmışlardı. Bu yeni gelişen durum münafıkları da Müslümanlara karşı cüretlendirdi ve inananların morallerini bozmak

için psikolojik bir savaşa başladılar. Bu durum kalbinde en ufak fitne kırıntısı bulunan kişileri ortaya çıkardı. Gerçek ve samimi Müslümanlar Allah'a ve Hz. Muhammed'e olan bağlılıkları ve özverili davranışlarında sabredip direndiler. Bu esnada Hz. Peygamberin içine düştükleri bu zor durumdan kurtulmak için bazı girişimlerde bulunduğu sırada, karşı kabilelerden bir kişi iman ettiğini ve bunu kimsenin henüz bilmediğini, Hz. Peygamber'e haber verdi. Hz. Peygamber bu durumu fırsata çevirerek, o kişiye düşman arasına nifak sokmasını ve aralarını açmasını emretti. Bu girişim başarıyla sonuçlandı. Mevsimin kış olması, yiyecek içecek ve hayvanların yem stoklarının gün geçtikçe azalması, kuşatıcıların moralini bozuyordu. Bu sırada bir gece ansızın bir kum fırtınasının çıkması ve tüm çadırları yerinden sökmesiyle henüz sabah olmadan savaş alanını terk ederek evlerine döndüler. Müslümanlar sabah uyandıklarında tek bir düşman askerini dahi göremediler. Daha sonra öğle vakti Cebrail geldi ve inananların silahlarını bırakmadan beni Kureyza ihanetinin cezalandırılmasını emreden âyeti getirdi. İlk olarak Hz. Ali komutasında öncü bir kuvvet oraya gönderildi. Kurayzalılar Hz. Aliyi gördüklerinde pişmanlık ifadeleri kullansalar da onları bekleyen acı akıbetten kurtulamadılar. Hz. Peygamber bütün İslam ordusuyla etraflarını kuşattığında dehşete kapıldılar. Kuşatma üç hafta kadar sürdü sonrasında haklarında Evs lideri Sa'd İbn Muaz'ın hüküm vermesi şartıyla teslim olmayı kabul ettiler. Sa'd İbn Muaz Kureyza kabilesinin erkeklerinin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir alınması, mallarının ise müminler arasında pay edilmesine karar verdi.Bu dönem aynı zamanda reform ve İslam toplumunun inşa çalışmalarının ara verilmeksizin devam edildiği bir zaman dilimi olmuştur. Evlilik boşanma, miras hukuku belirlendi. İçki kumar yasaklandı. Ekonomik ve sosyal hayatın diğer yönlerini kapsayan birçok kural getirildi. Bunlardan en önemlilerden bir tanesi de evlat edinme meselesiydi. Arap geleneğinde evlatlık çocuk, öz evlat gibi kabul edilirdi. Ahzâb Suresinde yer verilen hükümler ile İslam'da boşanma, nikâh, miras ahkamı ve zinanın yasaklanması hukukuki bir çerçeve kazanmış, evlat edinilen çocuğun öz çocuk gibi kabul edilme geleneği tamamen ortadan kaldırılmıştır.[211]

3.6.3 Âyetin Metni ve Meali

[211] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 4/ 371-385.

Altıncı olarak ele aldığımız âyetin metni ve meali.

يٰاَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلاَ تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ اِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

"*Ey peygamber! Allah'a itaatsizlikten sakın, açık ve gizli inkârcıların sözünü dinleme, Allah her şeyi bilmekte ve hikmetle yönetmektedir*."

3.6.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"Et-takvâ" (اَلتَّقْوَى) Muhafaza etme, sakınma, koruma anlamındadır. Kişiye eziyet ve zarar getirecek bir halden kaçınmaktır. "تقوى" Korkulan bir durumdan korumaya "Takvâ" denir. Kelimenin hakiki anlamı budur. Dinde takva ise şüpheli ve günaha yol açacak fiillerin ve mubahların bir kısmını terk ederek kendini korumaya denir.[212] " فَمَنِ اتَّقَى وَاَصْلَحَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ", "*Kim takvâ sahibi olur ve kendini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*"[213]

"En-nifâk" (اَلنِّفَاقُ) Nehir, tünel, delinmiş yol demektir. " فَاِنِ اسْتَطَعْتَ اَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي اْلاَرْضِ", "*Yapabilirsen yerin dibine inebileceğin bir tünel*", "نفاق" terim olarak münafıklık, ikiyüzlülük, nifak kelimesinden meydana gelmiştir.[214] " اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ", "*Gerçek şu ki münafıklar, günaha batmış kimselerdirr*."[215]

3.6.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi

Âyetin Öncesi ile Münasebeti Tezimizde temel teşkil eden mevzubahis ilâhi beyanın Ahzâb Sûresi'nin ilk âyeti olması dolayısıyla sibâkı ile münasebeti doğal olarak bir önceki sure ile tenasubu çerçevesinde incelenmek durumundadır. Bu çerçevede Mushaf tertibi itibarıyla bir önceki Ahzâb Süresi arasında açık bir tenasupten bahsetmek mümkündür. Nitekim sûreye peygamberler ve Allah'a iman konusuyla başlanmıştır. Allah'ın kudretinin delilleri üzerine düşünme üzerine tefekkür örnekleri verilmiştir. Ahiret hayatı ve dirilişin hakikat olduğu ve müminlerin ulaşacakları nimetler anlatılmıştır. İnkârcılıkta ısrar edenlerin ise karşılaşacakları azap

---

212 Râgıb, *Müfredât*, 688.
213 el-A'râf, 7/ 35.
214 Râgıb, *Müfredât*, 650.
215 Et-Tevbe, 9/67.

üzerinde durulmuştur.[216] Keza Secde Sûresi'nin sonu, Peygamberimize hitapla "*Kâfirlerden yüz çevir ve bekle onlarda bekliyorlar*" âyetiyle tamamlanmıştır. Ahzâb Sûresi ise yine Peygamberimize hitapla "*Ey peygamber Allahtan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme*." âyeti ile başlamaktadır.[217] Allah (cc) Secde Sûresi'nde "bu kitabı uydurdu" demelerine karşın asla bunun doğru olmadığı daha önce uyarıcı gelmeyen bir toplumu uyarması için rabbi tarafından indirilen bir kitap olduğunu belirtilerek, umulanın bu kitap vesilesi ile doğru yolun bulunması olduğu ifade edilmektedir. Yeryüzünü, gökleri ve bunlar arasındakileri altı günde yaratanın Allah olduğunun altı çizilerek, onun dışında bir dost ve şefaatçinin olmayacağı ve bunun düşünülüp ibret alınması gereği vurgulanmıştır. Daha sonra insanın yaratılışına değinilerek bu konuda çok az şükredildiği ifade edilmiştir. Bu yaratılışı görmezden gelerek inkârcıların "bizler toprakta kaybolup gittikten sonra tekrar mı yaratılacağız?" sorusuyla aslında Allah'ı inkâr ettikleri vurgulanmıştır. İnkârcılar için gelecek azap anlatılırken, iman edip büyüklük taslamayarak secde eden müminlerin de ecir ve mükâfatlarına yer verilmiştir. Musa (as)'a verilen kitaptan da bahsedilerek onun kavmi için bir rehber olduğu ve ihtilafa düşülen konularda ahirette hüküm verecek olanın sadece Allah olduğu haber verilmiştir. Kendilerinden önce nice milletlerin helak edilmiş olmalarının doğru yolu görmelerine imkân sağlaması gerektiğini kupkuru yerlere suyun ulaşmasıyla gerek insanlar ve hayvanların yiyecekleri, ekinin çıkmasının birer ibret teşkil etmesi gereği anlatılmıştır. Bu surenin sonunda "Hala doğru söylüyorsanız hüküm ne zaman?" diye sormalarına karşın, hüküm günü inanmalarının asla kendisine fayda sağlamayacağına yönelik açık "sen onlara aldırma ve bekle onlarda bekliyorlar" şeklinde kararlı hitap Ahzâb Sûresinin hemen evvelinde yer verilen "Ey Peygamber Allah'tan kork kafirlere ve münafıklara itaat etme" açık nehyi ile fevkalade uyum içerisindedir, deniliyor. Dolayısyla iki sûre arasındaki tematik birlik Secde Sûresinin son âyeti ile Ahzâb Sûresinin ilk âyet arasındaki açık münasebetle adeta taçlanmış görünmektedir.[218]

Âyetin Sonrası ile Münasebeti Ahzâb Sûresi'nin ilk âyetinin, sonrası ile münasebetinin sürenin tamamını kapsadığı görülmektedir. Sûre içeriğine bakıldığında toplumsal hukuka, Hz.Peygamberin aile hayatına ilişkin konular başta olmak üzere,

---

[216] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/346.
[217] Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 21/225.
[218] Karaman vd.,*Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/348-360.

Kureyza Oğulları ve münafıklara ilişkin birtakım haberleri ihtiva ettiğini görmekteyiz. Sosyal ve toplumsal ilişkilerde getirilen hükümlerden, en önemlileri düğün yemeklerine davet usulü, tesettür ve Hz. Peygamberin evinde kuralların düzenlenmesidir. Yasal hükümlerden bir kısmı ise, zıhar denilen Araplar arasında bir gelenek olan uygulamanın hükmü,[219] evlat edinme ve getirdiği haklar konusu, hılf [220]ve hicret nedeniyle kişilerin birbirlerine mirasçı kılınması geleneğinin geçersizliği belirtilmiştir. Miras konusunda sadece kan bağı ve akrabalık kabul edilmiştir. Kişiye helal olmayan kadınlar, evlilik ilişkisinden önce boşanan kadınların belli bir süre beklemelerinin kaldırılması, peygamberimizin eşlerine peygamberle nikâhlı bulunmak veya peygamberden ayrılmak konusunda onların kendi tercihlerine bırakılması gibi meseleler sûrede açıklanmıştır. Allah'a, Peygamber'ine ve inananlara kötü söz söylemenin yasaklanması, sorumluluk, emanet, kötü iş yapanların cezalandırılması ve iyi işler yapanların ödüllendirilmesi gibi konulara yer verilmiştir. Aynı zamanda sûrede Hendek Savaşı ve Beni Kurayza Gazvesi ile ilgili teferruatlı bilgi verilmiştir. Beni Kureyza'nın Peygamberimizle olan anlaşmaya uymamaları ve sözlerinden dönmeleri, ikiyüzlü davrananların aşağılık davranışlarının ortaya çıkması ve münafıkların tuzaklarından korunulması hususunda inananlar uyarılmıştır. Allah'ın Müslümanlara hendek savaşı esnasında üzerlerinde bulunan ciddi korkunun kaldırılmasından sonra lütfettiği bağışları hatırlatılmıştır. Hz.Peygamberin hürriyetine kavuşturduğu kölesi Zeyd b. Harise ve eşi Zeyneb bit Cahş kıssası konu edilmiştir.[221]

Bütün bu hükümlere baktığımızda sûrede toplumu yakından ilgilendiren ve köklü bir değişim getiren kurallar yer almaktadır. İmanın hakikatine eremeyenler ve kâfirlerin gösterecekleri tepki karşısında Allah (cc) sûrenin evvelinde bir çağrıda bulunarak "*Ey Peygamber Allahtan kork! Kâfirlere ve münafıklara itaat etme Şüphesiz Allah her şeyi*

[219] https://islamansiklopedisi.org.tr, erişim 01.04.2022, Lügatte "arka, yüzey sırt" gibi manaları gelen zahr sözcüğü ile alakalı olan zıhar kavramı kocanın, kendine yasaklamak kastıyla karısını yahut karısının baş, yüz sırt gibi tamamını ifade eden bir parçasını evliliği dinen haram olan yakın bir hanıma benzetmesi demektir. Araplar arasında cahiliye döneminde bir tür boşanma olan uygulama genellikle " sen bana annemin sırtı gibisin" ifadesiyle gerçekleştiğinden zıhar ismini almıştır.

[220] https://islamansiklopedisi.org.tr, erişim 01.04.2022, lügatte "sözleşme,antlaşma, akid ve yemin" manalarını ifade eden hilf kavram olarak Araplarda cahiliye döneminde kişilerin yahut kabilelerin aralarında dayanışma ve koruma altına alma gayesiyle gerçekleştirdikleri ittifak ve anlaşmalar anlamına gelir. Cahiliye döneminde Araplar arasında yaygın bir gelenek olarak görülen hilf kurumu farklı şekillerde uygulanmıştır. Hz peygamber, İslam öncesi adalet ve yardımlaşma kastıyla yapılan bütün hilfleri kabul etmekle beraber Ensar ve muhacir arasında uzlaşı sağladığı ve Müslümanların tamamını kardeş ilan ettiği için "İslam'da hilf yoktur" ifadesiyle inananlar arasında ayrıca bir anlaşmaya lüzum olmadığının altını çizmiştir.

[221] Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 21-22/231--124.

bilir ve hikmet sahibidir" buyurmuştur. Bunun ile birlikte Allah' tan gelen vahye uyması, yapacağı işlerde ise sadece Allah'a güvenip dayanması emredilmiştir.

3.6.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

Çalışmamızda 6. âyet olarak ele aldığımız Ahzâb Sûresi 1. Âyeti ile anlam yakınlığı olan, Kur'â-nı Kerîmin diğer sûrelerinde bulunan farklı ayetlerin metin ve meallerini aşağıda zikrettik.

وَلاَ تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعْ اَذَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفٰى بِاللَّهِ وَكِيلاً

"*İnkârcılara ve ikiyüzlülere kulak asma, onların sana verdikleri eziyete aldırma. Allah'a dayan ve güven, güvenmek için Allah yeter*."[222]

وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا اَنْ يُلْقٰى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلاَّ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلاَ تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ

"*Bu kitabın sana vahyolunacağını ummazdın; ama o, rabbinden bir rahmet olarak geldi. Öyleyse asla inkârcılara destek verme*!"[223]

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلاَ تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا

"*Öyleyse rabbinin hükmüne sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut nanköre boyun eğme.*"[224]

يَاَاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تُطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَى اَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ

"*Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarsanız, sizi gerisingeri döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz*."[225]

Ahazp Sûresi 1. Ayette kafir ve münafıklara boyun eğilmemesi ve bu konuda Allah' a tevekkül edilmesi emredilmişti . Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde benzer olarak inkarcı ve münafiklara aldırmadan Allah'a tevekkül ederek yola devam edilmesi

---

222 el-Ahzâb, 33/ 48.
223 el-Kasas, 28/86.
224 el-İnsân, 76/24.
225 Âli İmrân, 3/149.

tavsiye edilmiştir. Aynı zamanda inkarcılara destek verilmemesi Allah'ın hükmü gelene kadar sabredilmesi istenmiştir. İnkarcılara itaat edilmesi durumunda onların inananları eski durumlarına geri döndürecekleri ve sebeple inananların hüsrana uğrayacağndan bahsedilmiştir.

3.6.7 Âyetin Tefsiri

Bu ulvî sûrede Hz. Muhammed'e karşı inkârcıların ve ikiyüzlülerin söylentilerine neden olabilecek birtakım kararlar ve ilâhî emirlere yer verileceğinden, çıkabilecek dedikodulara karşı öncelikle Hz. Peygamberi desteklemek için bu ifade ile sûreye başlanmıştır. Bu sesleniş, Ahzab Gazvesi ile öçlerini alamayan, inkârcıların ve ikiyüzlülerin Hz. Peygamberin azatlısı Zeyd ve Zeyneb hakkında çıkaracakları yaygaraları ile farklı bir eyleme geçeceklerine işaret aynı zamanda bu yeni saldırınında diğerleri gibi onları hiçbir sonuca ulaştırmayacağını ilan eden ilahi bir mesajdır. Bundan dolayıdır ki "*Ey Nebi takvayı Allah'a yap! Allahtan kork. İnkârcılara ve ikiyüzlülere boyun eğme!"* Onların laflarına bakıp da vazifeni yerine getirmekten kaçınma, şüphesiz Allah her şeyi bilen ve her yaptığını yerli yerince yapandır. Allah bütün faydalı ve zarar verecek şeyleri bilir. Buyruklarını da bilgisi ve hikmetiyle verir; bu sebeple yalnızca Allah'tan sakın, Allah'a boyun eğ buyrulmuştur.[226]

Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr* adlı tefsirinde Ahzab Sûresi birinci âyetin yorumuna şu şekilde yer vermiştir. Ey Nebi! Allah'tan sakınmada devamlı ol. Allah'ın emrettiği şeyleri yerine getirme, yasakladığı işlerden kaçınma suretiyle; O'nun vereceği cezadan kork. İnkârcı ve ikiyüzlülerin sözlerine itibar etme. Hiçbir konuda kâfir ve münafıklarla görüş alışverişinde bulunma. Onlara karşı dikkatli ol. Onlara özel zaman ve mekân ayırmak ve zayıf Müslümanları da o meclislerden uzaklaştırmak suretiyle kâfir ve münafıkların isteklerine boyun eğme. Mutlaka Allah yapılan işlerin sonucunun nereye varacağını iyi bilir. Allah söz ve fiillerinde gayet hikmetli olandır. Allah emirlerine uyulmaya ve karşısında boyun eğilmeye en yaraşır olandır. Çünkü inkârcılar senin mahvını isteyen hasımlarındır. "*Kâfirlere ve münafıklara itaat etme*" söylemi, sâbık emirin içeriğini güçlendiren bir yasaklamadır. Anlatıldığına göre Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde Yahudilerden bir topluluk ikiyüzlülük yaparak ona

[226] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/3868.

uyduklarını söylediler. Hz. Peygamber onlara karşı yumuşak davranıyordu. Onlar da Hz. Peygambere karşı ikiyüzlü davranarak saygılı görünüyorlardı. Bundan ötürü Allah (cc) Peygamberimize onlara karşı dikkatli olmasını emrederek onların düşmanca tavırlarından sakınmasını bildirdi. Zuhaylî burada Talk b. Habib 'in takva konusundaki ifadelerine yer vererek; "Takvanın Allah'a boyun eğerek ve sevabını ondan bekleyerek, Allah'tan bir nur ile iş yapman, Allah'tan gelecek cezadan sakınarak onun tarafından bir nur ile ona karşı gelmemendir" dediğini ifade ediyor.[227]

Allah'ın gönderdiği bütün önceki peygamberler gibi hatemûn-nebî olarak gönderilen Hz. Muhammed de Allah' a karşı itaatsizlikten son derece sakınır. Allah'ın vahyine evvelemirde bizzat kendisi tam manasıyla uyar, yalnız O'na dayanır ve güvenir; bu özellikler Allah'ın tüm peygamberlerinde bulunur. Ahzab Sûresinin bu uyarı ve tavsiyelerle başlaması, Hz. Muhammed'in daha önce bunu yapmamasından kaynaklanmamaktadır. Ahzab Savaşında ikiyüzlülerin kurdukları hileler, çıkardıkları yalanlar ve çamur atmalar, Mekkeli inkârcılarla oluşturdukları işbirliği ve her vasıta ile Hz. Muhammed'e manevi eziyet, verdikleri rahatsızlıklara karşın onu ve inananları mukavemet göstermeye, tahammül etmeye hazır hale getirmek istenmektedir. Aynı zamanda gelişecek olaylar hakkında uyarıda bulunmak kastıyla hemen sûresinin başında bu önemli uyarı ve buyruklara yer verilmiştir.[228]

3.7 Kalem Sûresi 68/8-14. Âyetlerinin Tefsiri

3.7.1 Kalem Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

Nûn, Kalem yahut Nûn ve-l Kalem Sûresi olarak anılan bu sûre Mekke' de nazil olmuştur. İlk nazil olan Alak Sûresinden sonra indiği hakkında İbn Abbas' tan bir rivayet bulunmaktadır. Alak Sûresinin başındaki âyetler, cumhurun bir bütün halinde kavline göre inen ilk âyetlerdir. ilk inen sûre Fatiha sûresidir. Fatiha Sûresinden sonra müfessirlerin ekserisine göre de ilk Kalem Sûresi nazil olmuştur.[229]

---

[227] Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 21/228-2299.
[228] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/364.
[229] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/5249.

Kalem Sûresi içerisinde üç konuya değinilmektedir. Karşıt görüşlülerin öne sürdükleri itirazlarına yanıt, o kimselere uyarıda bulunarak öneriler getirmek ve Hz. Peygambere doğru yolda kararlı ve dirayetli duruşun hatırlatılması. Sûrenin evvelinden anlaşılıyor ki; sen her ne kadar onlara, sana vahy olunan bu kitabı anlatmaya çalışsan ve en güzel ahlaka sahip olsan da, onlar seni delilikle itham etmektedirler. Gerçek şu ki; bu iki şey yani Kur'ân'ı Kerîm ve senin sahip olduğun güzel ahlak onların tezlerini çürütmek için yeterlidir. Onların bu kışkırtıcı sözlerine karşı hiçbir şekilde müsamahada bulunma. Çünkü onların maksadı seni uzlaşmaya razı ederek, senin ödün vermeni sağlamaktır. Ardından sûrede bazı kimselerin isimleri anılmadan, Mekke'de herkes tarafından bilinen kimselerin ahlaki yapılarından söz edilmektedir. Böylelikle toplum, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) erdemli, faziletli tabiatıyla bu kişilerin karakterlerini karşılaştırarak, inkâr ederek karşı çıkanların tutumlarının ne kadar yakışıksız olduğunu anlamalarıdır. Daha sonra gelen kısımda Allah (cc) karşısında şükürsüz davranan, aralarından bir kişinin uyarılarına rağmen onu dinlememelerinin sonucu olarak, ellerindeki nimetlerden mahrum kalan, daha sonra yaptıklarının farkına varan bahçe sahiplerinin hikâyesi anlatılır. [230]

Bu sûrede aynı zamanda balığın karnında hayatını devam ettiren, Yunus Peygamber'in kıssasına da kısaca yer verilerek, hem Hz. Peygamber hem de insanlar sabırlı davranmaya çağrılmaktadır. Sûre litaritürde "Nazar değmesi" ile ilişkilendirilen "*Kâfirler Kur'ân'ı işittikleri zaman neredeyse gözleriyle seni kaydırıp devireceklerdi. O delidir, diyorlardı. Oysa Kur'ân, âlemlere gönderilen bir hikmet ve öğütten başka bir şey değildir."*âyeti ile son bulur.[231]

3.7.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

Cumhura göre Kalem Sûresi ikinci sûre olarak indirilmiştir.[232] İçerdiği konulardan da görüldüğü üzere Kalem Sûresi'nin Mekke'de Hz. Peygambere yöneltilen, karşı çıkış ve itirazların çoğaldığı bir dönemde inzal olduğu anlaşılmaktadır.[233] Kalem Sûre'si, bazı sûrelerin başında dikkatleri toplamak ve tahaddi amacı için yer alan, huruf-u

[230] Mevdûdî, *Tefhîmu'lKur'ân*, 6/ 429.
[231] Taberî, *Câmiu'l-beyan*, 23/564.
[232] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 4/364.
[233] Mevdûdî, *Tefhîmu'lKur'ân*, 6/ 429.

mukatta olarak bilinen sâd, kâf gibi harflerden biri olan, nûn harfiyle başlanmıştır. Kendisi ile yazılan kaleme, insanların kalemle yazmış oldukları bilgilere ve ilimlere yemin edilerek; "Ey peygamber Allah'ın sana bahş etmiş olduğu nübüvvet, inanç, yüksek ahlak ve sağlam düşünce gibi sebeplerden dolayı, sen mecnun değilsin" denilmektedir. Dolayısıyla bu âyet Mekkelilerin Hz. Muhammed (s.a.s.) hakkındaki asılsız söz ve iddialarına bir cevap oluşturmaktadır.[234]

İbn Abbas'tan gelen nakilde; Bir gün Hz. Muhammed (s.a.s.) eşi Hz. Hatice'nin yanından uzaklaşarak gözden kaybolur. Hz. Hatice tüm aramalarına rağmen kendisine ulaşamaz. Farklı bir gün birdenbire gelir, üzerinde toz, toprak vb. olumsuz bir görüntü olmamasına rağmen yüzünde karmakarışık bir ifade bulunmaktadır. Hz. Hatice durumu anlamaya çalışarak ne olduğunu sorar. Cebrail'in kendisine geldiğini ve "Rabbinin ismiyle oku" dediğini söyler. Hz. Peygamber'in anlattığı bu sözler Kur'ân'ın ilk inen âyetleridir. Hz. Peygamber anlatmaya devam ederek Cebrail 'in kendisini düz bir yere götürdüğünü abdest aldığını ve kendisinin de abdest aldığını sonra birlikte iki rekât namaz kıldıklarını anlatır ve Cebrail'in işte namaz budur dediğini, Hz. Hatice'ye aktardığında Hz. Hatice'de Varaka bin Nevfel'e giderek, olanları anlatır. Varaka bin Nevfel Hz. Hatice'den Hz. Muhammed'i kendisine göndermesini ister.Hz. Peygamber Varaka bin Nevfel'in yanına geldiğinde ona "Cebrail senden insanları Allah'ın birliğine davet etmeni istedi mi?" diye sorar. Hz. Peygamber "Hayır" der. Bunun üzerine Varaka bin Nevfel Hz. Peygambere şöyle söyler "Allah'a yemin ederim ki şayet senin davetine kadar yaşarsam mutlaka sana yardım ederim. "Lakin aradan çok fazla vakit geçmeden Varaka bin Nevfel vefat eder.Anlatılanbu olayı Kureyşli inkârcılar duyduğunda Muhammed (s.a.s.) delirdi dediler. Allah (cc) sûrenin ilk âyetlerinde Hz. Muhammed'in (s.a.s.) bir mecnun olmadığına kasem etmiştir. Bunları anlattıktan sonra İbn Abbas, şöyle der; "İlk nazil olan âyet rabbinin adıyla oku" dur. Kalem Sûresinin bu âyetlerinin ise Alak Sûresinin ilk âyetlerinin ardından indirilmiş olduğunu belirtir."[235]

Zuhaylî *Tefsirü'l- Münir* adlı eserinde, İbnü'l-Münzir'in rivayetine göre İbn Cüreyc'in şöyle söylediğine yer vermiştir: İnkârcılar Hz. Muhammed'e (s.a.s.) o, bir mecnundur

[234] Zuhaylî, *et-Tefsîru 'l-Münîr*, 29/44.
[235] FahrüddinRâzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 30/602.

diyorlardı. Ardından ise, Hz. Peygamberin şeytan olduğunu söylemeye başladılar. Bundan ötürü "*Sen rabbinin nimeti sayesinde bir mecnun değilsin*" âyeti indirildi. Zuhaylî "*Şüphe yok ki, sen çok büyük bir ahlaka sahipsin*" âyetinin nedeni ile ilgili olarak da şöyle bir rivayete de değinmiştir. Hz. Aişe'ye (r.a) Peygamberin ahlakına dair soru sorulduğunda, Hz. Aişe cevaben; O'nun ahlakının Kur'ân olduğunu söylemiştir. Daha sonra soruyu soran kişiye, sen Kur'ân'ı hiç okumadın mı? dediğini söyleyerek, ardından "*Müminler gerçekten felah bulmuştur*"[236] âyetlerini okuduğunu ifade etmiştir.[237]

Yukarıda zikredilen rivayetler bize göstermektedir ki ilk sûreler inmeye başladığında Hz. Peygamber için, inkârcılar dile dolayacakları, olumsuz bir durum, ahlaki tavır, kusur ve eksiklik bulamadıklarından dolayı deli, şeytan gibi ifadeler kullanmak suretiyle, Hz. Peygamberi insanların gözünde küçük düşürme çabasına girişmişlerdir. Bu sûre Peygambere yöneltilen bu ithamların ne kadar yersiz olduğunu ifade etmektedir

3.7.3 Âyetin Metni ve Meali

Çalışmamızda yedinci olarak ele aldığımız, Kalem Sûresi 8/10. âyetlerle birlikte, konu ile bağlantılı olduğunu düşündüğümüz, Kalem Sûresi 9-11-12-13-14-15.ayetlerin metni ve mealini veriyoruz.

فَلاَ تُطِعِ الْمُكَذِّبِينَ وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَيُدْهِنُونَ وَلاَ تُطِعْ كُلَّ حَلاَّفٍ مَهِينٍ هَمَّازٍمَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثِيمٍ عُتُلٍّ بَعْدَ ذٰلِكَ
فزَنِيمٍاَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِين

"*Şu Halde seni yalancılıkla itham edenlere boyun eğme! İsterler ki sen onlara taviz veresin, onlarda bunun üzerine tavizci olsunlar. Olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği hep engelleyen,*

---

236 el-Mu'minûn, 23/1-11.
237 Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, 29/43-44.
237 Râgıb, *Müfredât*, 551.
237 en-Nahl, 16/105.

saldırgan, günahkar, huysuz ve sert bütün bunlardan sonra ne idüğü belirsiz kimselere serveti ve çocukları var diye sakın boyun eğme."

3.7.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"El-kizb" (اَلْكِذْبُ) Bu kelime yalan anlamına gelmektedir. Yalan, söylenen sözde olabileceği gibi yapılan işte de olabilir.[238]Âyette şöyle buyrulur; " إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُون", "*Yalanı ancak Allah'ın âyetlerine inanmayanlar uydururlar.*"[239]

Doğruluk ve yalan ifadeleri söz anlamında kullanılır. Bu ister gelecekle ister geçmişle ilgili olsun, ister taahhüt isterse başka bir eylemle ilgili olsun, kökleri söz ile ilişkilidir ve birinci anlamları ile de sözden başka bir yerde kullanılmaz.[240]Allah Teâla şöyle buyurur: "وَاللَّهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ", "*Allah münafıkların yalancı olduklarına şahitlik etmektedir.*"[241]

"Ed-dehn" (اَلْدَّهْنُ) Kelimesi bir isimdir. "وَلْاِدْهَانُ" Kelimesi ise lazım fiildir. " وَنَاقَتً دَهِينٌ", "Sütü az deve" demektir. Hatta göğsü birbirine yapışmış bir damla kadar az kalmış anlamınadır.[242] "اَلْاِدْهَانُ " Kelimesi hususi olarak "yağcılık, şaklabanlık ve ciddiyetsizlik" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Allah (cc) şöyle buyurur: " اَفَبِهَذٰا الْحَدِيثِ اَنْتُمْ مُدْهِنُونَ", "*Şimdi siz, bu sözü hafife mi alıyorsunuz?*"[243] "Falan kişiye dalkavukluk ettim" anlamında "دَاهَنْتُ فُلَانً", "falancaya yağ çektim" denilir.[244]

"El-hılf" (اَلْحِلْفُ) İnsanların aralarındaki mukaveleye denilir. "مُحَالَفَةٍ" ise, sözleşmenin karşılıklı olması demektir. "حِلْفٌ" sözcüğünün gerçek anlamı, verilen sözün gerçekleşmesi için karşılıklı edilen yemindir. Bunun dışında her türlü yemin için

---

238 Râgıb, *Müfredât,* 551.
239 en-Nahl, 16/105.
240 Râgıb, *Müfredât*, 363.
241 el- Münâfıkûn, 63/1.
242 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 2/ 55.
243 Vâkıa, 56/81.
244 Râgıb, *Müfredât*, 231.

de kullanılır. Allah (cc) şöyle buyurur.“يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا”,“Senin aleyhine bir şey söylemediklerine dair yemin ederler”, “حَلاّفٌ” ise çok fazla yemin eden kişi demektir. Allah (cc) şöyle buyurur: “وَلاَ تُطِعْ كُلَّ حَلاَّفٍ مَهِينٍ”, “Ayrıca doğru söylediklerine dair çok fazla yemin eden aşağılık kimselere de itibar etme!”[245]

“El-mihnet” (اَلْمِهْنَةُ)“مهن”; “اَلْمِهْنَةُ” Kelimesinin çoğuludur. “مَهَنَهُمْ” Onlara hizmet etti demektir. “وَالْمِهْنَةُ”, İş ve benzeri şeylerde ustalıktır. Bu kelime sülasi mücerredin üçüncü babından ” مَهَنَ يَمْهَنُ "şeklinde gelmektedir. Bu babdan iki ayrı mastar varyantı “مهنةمهنة“ mevcuttur. Kelimenin anlamını ifade etmek için Araplar şöyle bir deyim kullanır; “Beceriksiz, işini doğru yapamayan bilmeyendir", “اَلْمَاهِنُ” köle hizmetçi demektir. “وَرَجُلٌ مَهِنٌ”, “Cılız zayıf güçsüz adam” anlamındadır. Develeri sudan geri getirmeye alıştırdım anlamında “ وَمَهَنْتُ الْاِبِلِ” şeklinde bir deyim kullanılır.[246]

“El-hemz” (اَلْهَمْزُ) “عَصْر” sözcüğü ile “هَمْز” kelimesi birbirine benzer. “ هَمَزْتُ اَلْشئُ فِى كَفَى”, “ Bir şeyi avucumda kırdım sıktım.” Demektir. “هَمزُ اَلانسَانُ” İnsanın arkasından gıybet etmek çekiştirmek dedikodusunu yapmak anlamındadır. Âyette Allah (cc) şöyle buyrulur: “وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ”, “İnsanları gıybet eden, onları kızdıran, ayıplamayı ve yaralamayı adet edinen herkese azap olsun.”[247] “وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ”, “*Ve de ki; Rabbim şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım.*”[248]

“En-Nemime” (اَلنّمِيمَةُ) “اَلنَّمِمُ, اَلنَّمِمَةُ” İki kelime de isimdir. “نَمَّامُ” Sıfattır.[249]Bir sözü gammazlamak. Söz gezdirmek laf yaymak, çamur atmak iftira etmek. “نَمِمَ” Kelimesinin kökü gizlice hareket etmek ve fısıldamaktır.[250]

“El-Men'u” (اَلْمَنْعُ) “مَنَعَ” Bağışlama kelimesinin zıttıdır. Engel olma vermeme anlamına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: “وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُون”, “*Yardımı cimrilik edip engellerler***.**”[251]Aynı zamanda himaye ve koruma anlamına gelen “مَنَع” kelimesi, filan zat güçlüdür, sığınma isteyeni himaye eder “فُلَانٌ ذُومَنَعَةٍ” denilir.[252] Bir başka âyette

---

245 Râgıb, *Müfredât*, 170.
246 Halil, *Kitâbulayn*, 4/171.
247 Râgıb, *Müfredât*, 655.
248 el–Mü'minûn,23/97.
249 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/229.
250 Râgıb, *Müfredât*, 655.
251 el-Maûn, 108/7.
252 Râgıb, *Müfredât*, 615.

şöyle buyrulur: ‘‘اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ’’, ‘‘*Sizi galibiyet sağlayarak müminlerden korumadık mı derler*.’’[253]

“El-adevu” (اَلْعَدْوُ) Uzlaşının olmaması hududu aşmak manasına gelir. Sözcük duygularla ilgili kullanıldığında “husumet" anlamında ‘‘عَدَاوَةٌ مُعَادَاةً’’ kelimeleri ile kullanılır. Yürümekle ilgili kullanıldığında “koşmak” anlamında ‘‘عَدْوٌ’’ denilmektedir. Adaleti ihlal etmekle ilgili kullanıldığında “zulüm” anlamında‘‘عُدْوَانٌ’’ kalıbıyla istihdam olunur. kelimesi kullanılır.**[254]** Yüce Allah şöyle buyurmuştur: ‘‘ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ ٱلاِنْسِ وَالْجِنِّ’’,‘‘Biz böylece, her peygambere insanların ve cinlerin şeytanlarını düşman yaptık.’’[255]

“El-ism” (اَلْاِثْمُ) Şahsı iyilikten engelleyen eylemlere denir. Sözcüğün çoğulu ‘‘اٰثِمٌ.’’ şeklinde gelir. ‘‘اٰثِم’’ Günahı yüklenen kişi demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: ‘‘اٰثِمٌ قَلْبُه’’, ‘‘*Kalbi günahkardır.*’’[256] Allah Resulü (s.a.v) bir hadiste ism kelimesinin zıddı olarak birr kelimesini kullanmıştır. ‘‘İyilik insanın gönlüne huzur veren şeydir; günah ise insanın ruhunu daraltan şeydir.’’[257]

“El-atl“ (اَلْعَتْلُ) Sözlükte bir şeyi sıkıca tutarak zorla sürükleyip götürmek anlamına gelmektedir. Âyette şöyle buyrulur: ‘‘خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ اِلٰسَوَاءِ الْجَحِيمِ‘‘, ‘‘O’günahkarı yakalayıp cehennemin ortasına sürükleyin.’’[258] ‘‘عتل’’ ise diğer kişilere mani olarak bir metâ’ ı kendine çeken obur ve pinti kimse anlamına gelmektedir.[259]

“Ez-zenim” (اَلزَّنِيمُ) Bir grubun kendisine ait olmayan, o grubun dengesini bozan kişi anlamındadır. Bu tür bir şahıs, bir hayvanın kulak ve boğazından sarkan takıya benzeyen et parçasına benzetilerek bu isim verilmiştir.[260]

3.7.4. Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi

---

253 en–Nisâ, 4/141.
254 Râgıb, *Müfredât*, 424.
255 el-En'âm,6/112.
256 el-Bakara, 2/ 283.
257 Râgıb, *Müfredât*, 11.
258 ed-Duhân, 44/47.
259 Râgıb, *Müfredât*, 417.
260 Râgıb, *Müfredât*, 284.

Âyetin Öncesi ile Münasebeti

Kalem Sûresi Mekkî sûrelerin bir özelliği olan, Kur'ân'ın îcâzına dikkat çeken hurûf-u mukataa harflerinden bir olan"ن" harfi ile başlar. Bu harflerin amacı Allah'a ortak koşanların dikkatini çekmektir. Kur'an bu harflerle inkârcılara meydan okumaktadır. Allah, şirk koşanlardan, Kur'ân'ın bir benzerini getirmelerini istemiştir. Ancak müşrikler Kur'ân'a benzeyen bir âyet dahi getirememişlerdir. Kur'ân bu harflerden oluşan bir kitaptır. Sizler de bu harfleri tanıyıp okuyabiliyorsunuz ve belagat kaidelerine de vakıfsınız, öyleyse onun benzeri bir kitabı siz de yazabilirsiniz. Lakin yapamadılar. Bu da onun insan tarafından yazılmayıp Allah katından geldiğinin delilidir.[261]

Mekke'de yaşayan müşrikler cinlerin kâhin, şair ve büyücülere ilham ve bilgi verdiklerine inanırlardı. Hz. Muhammed' in de sihirbaz ve şairler gibi cinlerin etkisi altına girdiğine ve söylediklerinin ona cinler tarafından telkin edildiğine inandıkları için ona şair kâhin mecnun diyorlardı. Bu sebeple Allah Teâlâ kalem ve ehlinin yazdıkları satırlara yemin ederek, onun iddia edildiği gibi mecnun olmadığına, aksine Allah'ın lütfuna, yani peygamberlik gibi bir şerefe nail olduğuna hususen dikkat çekilmiştir.[262]

Kalem Sûresinde, Hz. Peygambere vaad edilen "bitip tükenmeyen ödül" dünyada peygamberlik görevini yerine getirirken, her türlü engellere karşı yanında bulduğu Allah'ın yardımı, ahirete ise Allah'ın ona lütfedeceği müstesna mükâfatlardır. Üstün ahlak ise Hz. Peygamberin sahip olduğu Kur'ân ahlakıdır.[263]

Kalem Sûresi'nde Rasulullahın şahsında, bütün müminlere hitap edilerek peygamberi yalancılıkla itham eden ve hakkı yalan sayanlara boyun eğmemeleri onların iradelerine teslim olmamaları istenmektedir. Tefsirini yapacağımız âyetten önce Rabbimiz Hz. Peygamber'in Allah tarafından gönderilen ve onların itham ettiği gibi bir mecnun olmadığı vurgulanarak buna karşılık onu üstün ahlakına atıf yapılmaktadır. Yalanlayanların kötü ahlak düşük karakterli kişiler olduğunun altı özellikle

---

[261] İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir usûlü*, (Ankara: 2017, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 29. Baskı) 163.
[262] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/429.
[263] Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîrve't-Tenvîr* (Tunus: Dârut-Tûnusiyye, 1884), 29/63.

çizilmektedir. Bu mukayese ahlak yoksunu inkarcılara boyun eğmemenin peygamberi bir ahlakın gereği olduğuna dikkat çekmek amacına matuf olsa gerektir.

Âyetin Sonrası ile Münasebeti Mevzumuz olan âyeti kerîmelerde, müşriklerin genel karakteristik özellikleri zikredildikten sonra onların bu tutum ve davranışlarında güç ve zenginlik sahibi olmalarının büyük etken olduğu beyan edilmektedir. Bu kötü niyetli insanlara mal ve evlat sahibi diye boyun eğilmemesi istenmiştir. Nitekim müteakip ayette "*Yakında onun alnına damga vuracağız*." ifadesiyle güç ve zenginliğinden ötürü şımarıklık gösterip, Allah ve o'nun resulünü tanımayan inkârcıların özellikle perişan olacağı, kibir ve gururunun kırılarak aşağılanacak bir duruma düşeceği haber verilmiştir. Sûrede bahçe sahiplerinin kıssası anlatılarak Allah'ın verdiği nimete şükretmeyen, kendilerine verilen bu lutfu kibir ve bencillikleri için kullanan karakterler somut bir örnek üzerinden tasvir edilmiştir. Taberi, Allah Teâlâ anlatılan bahçe sahiplerine çokça nimetler verdiği gibi Mekkelilere de büyük bir nimet olan Hz. Peygamberi göndermiştir. Lakin bahçe sahiplerinin kendilerine bahşedilen nimete nankörlük ettiği gibi, bu inkârcılar da Hz. Muhammed'i yalanlayarak böyle büyük bir nimetin kıymetini bilemediklerini ifade etmiştir. Âyette zikredilen bu bahçe sahipleri, İkrime'ye göre; Habeşistanlı kimselerdi. Babalarının bir bahçesi vardı. O bahçenin mahsulünden ihtiyaç sahiplerini doyuruyordu. Babaları vefat edince oğulları şöyle söylediler: "Babamız bu konuda akıllıca davranmıyordu" bahçenin sahibi olan kişiler bu düşünce ile sabah erkenden kalkarak hiçbir şekilde istisna da etmeden mahsulü toplayacaklarına ve fakirlere de hiçbir şey vermeyeceklerine yemin etmişlerdi. Nihayetinde sûre Bahçe sahiplerinin Allah Teâlâ'nın bildirdiği akıbete uğradılarını belirtir.[264]

Sonuç olarak müşrikler de bu bahçe sahipleri gibi kendilerine rableri tarafından verilen büyük bir nimet olan Hz. Peygamberi mecnun ve yalancılı olmakla itham ederek getirdiği mesajı reddetmişlerdi.

3.7.5. Âyet ile Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

[264] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 23/171.

Kalem Sûresi 8-15. âyetlerde dikkat çekilen, olumsuz ahlâki tavırları sergileyen kişilerin, karakterlerine dikkat çekilen benzer âyetler aşağıda verilmiştir.

وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ اَلَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ يَحْسَبُ اَنَّ مَالَهُ اَخْلَدَه كَلاَّ لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ وَما اَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى اْلاَفْئِدَةِ اِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُوصَدَةٌ فِي عَمَدٍ مُمَدَّدَة

"*Arkadan çekiştiren, ayıp kusur arayan, servet toplamış ve onu sayıp durmuş olan herkesin vay haline! O malının kendisini sonsuzca yaşatacağını zanneder. Hayır, and olsun ki o hutameye atılacaktır. Nedir o hutame, bilir misin? Allah'ın tutuşturulmuş ateşi! Uzatılmış direklere bağlı olarak içine hapsedildikleri, yükselip yürekleri saran ateş.*"[265]

اَرَاَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ فَذٰلِكَالَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَوَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ فَوَيْلٌلِ لْمُصَلِّينَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلاَتِهِمْ

سَاهُونَالَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُنَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

Gördün mü Dini yalan sayanı? İşte odur yetimi itip kakan ve yoksula yedirmeyi özendirmeyen! Vay haline o namaz kılanların ki Onlar namazlarının özünden uzaktırlar. Onlar halkada gösteriş yaparlar hayra da engel olurlar."[266]

قُلْ يَاَيُّهَا الْكَافِرُونَلا اَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ وَلا اَنْتُمْ عَابِدُونَ ما اَعْبُدُوَلا اَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْوَلا اَنْتُمْ عَابِدُونَ ما اَعْبُدُلَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

"*De ki* "*Ey inkârcılar, ben sizin tapmakta olduğunuz şeylere tapmam. Siz de benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Ben sizin taptıklarınıza tapıyor değilim. Sizde benim taptığıma tapıyor değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır.*"[267]

Kalem Sûresi 8-14. Âyetlerinde itaat edilmesi yasaklanan kişilerin bazı kötü ahlaki özelliklerine değinilmiş ve bu âyetlerde Hz. Peygamberle uzlaşı istekleri de yer almıştı. Burada yer verdiğimiz ve benzerliği bulunduğunu düşündüğümüz âyetlerde de aynı şekilde bu ahlaki özellikler sayılarak onların ahiretteki durumlarından bahsedilmiştir. Aynı zamanda kafirlerin din konusundaki uzlaşı taleplerine kesin ve

[265] el-Hümeze, 104/1-9
[266] el-Maûn, 107/1-7.
[267] el-Kâfirûn, 109/1-6.

net bir şekilde karşılık verilerek zinhar bu isteklerin kabul edilemeyeceği vurgulanmıştır.

3.7.6. Âyetin Tefsiri

Tefsirini yaptığımız Kalem Sûresi 8-14.âyetlerinde, Hz. Peygamber'in şahsında bütün inananlara seslenilerek, Hz. Muhammed'i doğru söylememekle eleştirenlere itaat edilmemesi ve onların isteklerine teslim olunmaması istenmektedir. Sûrenin ilk âyetlerinde Allah (cc) tarafından ifade edildiği gibi, Hz. Muhammed'in yüksek ahlaki prensiplere sahip olduğunun altı çizilmiştir. İnkârcılar ise, Hz. Peygamber'in bu yüksek karakter özelliklerinden taviz vermesini, bu anlamda müsamahalı davranarak Kur'ân'ın, kendi menfaatlerine hizmet etmeyen yönlerini çıkarmasını istemişlerdir. Bunun karşılığı olarak, kendilerinin de bazı hususlarda ona izin vereceklerini ve ona sorun çıkarmayacaklarını vaat etmişlerdir. *Rûhu'l-Beyan* tefsirinde bu durum şu şekilde ifade edilir: Bundan böyle senin söylediklerini yalan sayanlara boyun eğme! Sen yolundan dönme. İnkârcıların "sen bizim yaptıklarımıza karışma, biz de senin yaptıklarına karışmayalım" gibi önerilerine kulak verme. Onlara asla müsamaha gösterme. Allah (cc) bu ifadeleriyle, Hz. Muhammed'e (s.a.v) bu teklifi getirenlere karşı sert olmasını emretti. İnananların sayı bakımından az, müşriklerin ise daha fazla olmalarına karşın bu hususta kalbini kuvvetlendirdi. Bu âyet göstermektedir ki; isyankâra boyun eğmek isyandır. Acımasıza teslim olmak acımasızlıktır. İnkârcıların istekleri, sen onlara yumuşak muamele et ki onlarda sana eleştiriyi bırakarak yumuşak muamele etsinler. Bursevî; bazı ilim adamlarının âyeti şu şekilde açıkladıklarını aktarır. Sen gönlünle onların davranışlarını onamadığın gibi, görüntü olarak da onama. Zira görünüşteki onama, kalpteki onamaya da tesir eder. Karşıtlık mevzusunda da hal böyledir. Yoksa süratli bir şekilde kaybolacak ikiyüzlü ve sahte bir durum olur. İmam Gazalinin görüşünü de zikrederek şöyle der: İdare etme ve yumuşak muamele etme arasındaki fark; kişiyi itiraz etmemeye sevk eden gayeye göredir. Dini bir neden yahut karşındakinin iyiliğini, onda gördüğün için itiraz etmemen, idare etme; şahsi çıkar ve emellerine ulaşmak için veya yerinde kalabilmek için itiraz etmemen yumuşak davranmadır. Ebu'd-Derda bu konuda şöyle der; "Biz birtakım topluluklara içimizden

beddualar okuduğumuz durumda güler yüzlü davranırız. İşte bu idare etmedir. Kötülüklerinden kaçınmak için yapılır."[268]

Sûrenin devam eden âyetlerinde "boyun eğme" şeklinde ikinci bir hitapla Allah (cc) şöyle buyurur: "*Yemin edip duran, aşağılık, alabildiğine ayıplayıp kötüleyen, söz getirip götüren, hayrı engelleyip sürdüren, saldırgan, olabildiğince günahkâr, zorba saygısız, sonra da kulağı kesik olana mal ve evlat sahibi diye itaat etme*."[269]

Büyük çoğunluğa göre bu âyeti kerîme Velid bin Muğıre hakkında inmiştir. "Ey Muhammed! Çokça yemin edene boyun eğme, bilhassa Velid'e, Allah'ın indirdiğini inkâr ettiği halde yalan yere yemin eder. Aşağılıktır, arsızdır. İyiyi kötüden ayırt edecek kabiliyete sahip değildir. O tezviratçı, küfürbaz ve söz taşıyan biridir. Toplumda kovuculukla bilinir. Bunların yansıra iyiliklerin membaı İslam'dan engelleyendir. Servetini iyilik için vermede çok cimridir. Her türlü hayırdan uzak durduğu için de fazlasıyla zalimdir. Kırıcı ve sert davranışlıdır.Ayrıca 'Soysuz' dur. "Rivayetlere göre bu âyetler nazil olduğunda Velid bin Muğıre annesine gidiyor ve şöyle söylüyor: Muhammed (s.a.v) inen âyetlerde beni on tane kötü keyfiyetle ilan etti. Bunların dokuzu ben de vardır. Ancak haramdan olduğumu anlayamadım. Gerçeği anlatmazsan seni kılıçtan geçiririm dedi. Annesi Hz. Muhammed'in (s.a.v) doğru söylediğini itiraf etti. Abdullah bin Abbas: "Allah (cc) bu kişideki kusurları açığa çıkardığı gibi hiç kimseyi teşhir etmemiştir" dedi. Âyetlerin verdiği hüküm geneldir. Bu sayılan nitelikler kimde varsa o kişinin durumu da aynıdır.[270]

Müfessirler bu sayılan olumsuz sıfatlarla belirli bir kişinin hedef alınıp alınmadığını tartışmışlarsa da aslında, Ebu Hayyân'ın söylediği gibi âyette net olan şudur ki: Bu özellikler bir kişi için değildir. Öncelikle "Her çok yemin edici" ifadesinden de net bir şekilde anlaşıldığı gibi belirli ve hususi bir kişi hedef gösterilmeyerek hem her birinden, hem de bu tür insanların tümünden sakındırılmaktadır. [271]

3.8. İnsan Sûresi 76/24. Âyetin Tefsiri

---

[268] Bursevî, *Rûhu'l –Beyân,* 10/111-113.
[269] Sabûnî, *Safvetü't Tefâsir*, 3/1375-1376.
[270] Semerkandi, *Bahrü'l ulûm*, 3/481-482.
[271] İsmail Karaçam vd.,*Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zahreveyn Yayınevi), 8/271.

3.8.1 İnsan Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

İnsan Sûresi Mushaf tertibinde yetmiş altıncı, nüzul sırasına göre ise doksan sekizinci sûredir. Sûrenin üslup ve içerdiği konular dikkate alındığında, Mekke'de indiği görüşünü tercih edenler olsa bile Medine'de indiğini iddia eden görüşler de bulunmaktadır.[272] Söz gelimi Hasen ve İkrime sûrenin Medine'de nazil olduğunu sadece yirmi dördüncü (konumuz olan âyet) âyetin Mekke'de indirildiğini ifade etmişlerdir.[273] Sûre ismini ilk âyette geçen "insân" sözcüğünden almıştır. Sûrenin başlangıç kelimeleri sebebi ile "Heletâ alel-insan" bununla birlikte birinci âyette bulunan "Dehr", ikinci âyette bulunan "Emşac" beşinci âyette bulunan "Ebrar" adları ile de bilinmektedir.[274]

Bu sûre Allah Teâlâ'nın insanı farklı aşamalarda var etmesi ve sorumlu tuttuğu türlü ibadetleri ifa edebilmesi için, bu ibadetleri yapmaya uygun hale getirmesindeki gücünü beyan ederek başlar. Ardından Allah Teâlâ ahirette cennete giderecek olanlar için hazırlayacağı nimetlerden söz eder. Sonrasında sûre talihli kişilerin özelliklerine oldukça geniş yer vererek, bu kişilerin niteliklerini tasvir eder. Bilahere Allah'ın yanında o kişiler için hazırlanan, daima faydalanacakları ikramları gündeme getirir. Son olarak Kur'ân'ın tefekkür eden bir kalp, aydınlığıyla nurlanan kişi için bir öğüt olduğunu beyan ederek nihayete erer.[275]

3.8.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

Bu sûrenin içerdiği konulara bakıldığında Mekkî bir sûre olduğu, müfessirlerin çoğunluğunun kanaati olmakla birlikte, sûrenin medeni olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Sûrenin birkaç âyetinin Medenî olduğu kanaati; Ata'nın İbn Abbas'tan naklettiği bir rivayete dayanmaktadır. Anlatılana göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin rahatsızlanmışlardı. Beraberinde birkaç sahabe olduğu halde peygamber efendimiz ziyarette bulundu. Sahabeden bazısı babaları olan Hz. Ali'ye çocukların iyileşmesi için bir adakta bulunması önerdiler. Binaenaleyh Hz. Ali eşi Hz. Fatıma ve yardımcıları

---

272 Karaman vd.,*Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/513.
273 Karaman vd.,*Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/513.
274 Karaman vd.,*Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/513.
275 Sâbûnî, *Safvetü't Tefâsir*, 3/1432.

Kıdda; şayet çocuklar şifa bulursa üç gün oruç adağında bulundular. Allah'ın lütfüyle çocuklar iyileşince de adaklarını yerine getirmek için oruç tutmaya başladılar. Hz. Ali borç alarak eve yiyecek temin etti. İlk günün iftar vaktinde bir fakir gelerek aç olduğunu ve yemek istediğini söyledi. Onlar kendileri için hazırlamış oldukları yemeklerinin tamamını bu fakire verdiler ve kendileri su ile oruçlarını açtılar. Ertesi gün ise iftar vakti yemekler hazırlandığı sırada bir yetim kapılarına gelerek yemek talebinde bulundu ve kendileri için hazırlamış oldukları yemeği yetime ikram ettiler. Üçüncü gün olduğunda bu seferde bir esir gelerek yemek istedi ve onlarda yemeğin tamamını esire verdiler. Gecenin sabahında Hz. Ali evlatlarını ile Hz. Peygamberi ziyaret etmek için gittiklerinde onları bezgin bir halde gördü. Durumdan Hz. Peygamberi haberdar edildiğinde çok etkilendi. Bu olay üzerine Cebrail (as) gelerek Allah sizi Ehli betinizden dolayı kutluyor dedi ve sûreyi okudu. Fakat olay rivayet ve dirayet açısından bakıldığında zayıf görülse de "Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyti' nin takdire şayan amelleri karşısında Cebrail, onların bu davranışlarının Allah Teâlâ'nın razı olduğu işlerden olduğu, dolayısıyla Allah'ın yanında bunun güzel karşılandığını içeren İnsan Sûresi'nin bu âyetlerini getirerek müjdelemiştir" anlamına gelir.[276]

3.8.3 Âyetin Metni ve Meali

Çalışmamızda sekizinci olarak ele aldığımız âyet ve meali.

فَاصْبِرْلِحُكْمِ رَبِّكَ وَلاَتُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا

"*Öyleyse rabbinin hükmüne sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut nanköre boyun eğme.*"[277]

3.8.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"El-Hukmu" (اَلْحُكْمُ) Kelimesi aslında "Düzgün hale getirmek maksadıyla bir şeye mani olmak" manasındadır. Bu sebeple hayvanların yularına "حَكَمَةُ الدَّابةِ"

[276] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 6/550-551.
[277] el-İnsân,76/24.

denilmiştir. Hayvanın ipini kontrol altında tuttum demektir.[278] Allah (cc) şöyle buyurmuştur:

فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ اٰيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"*Allah şeytanın çabasını boşa çıkarır ve mesajlarının etkisini güçleştirir. Allah her şeyi yerli yerince yapan, eşi benzeri olmayan çok yücedir."*[279]

3.8.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi

Âyetin Öncesi ile Münasebeti İnsan Sûresi, insanın yaratılış evresinden bahsederek başlar. Bu sûrede insanın maddi bir yönünün olduğu gibi, sorumluluk sahibi olması nedeniyle onun işitme görme gibi organlarla da donatılan manevi yönü de olan bir varlık olarak yaratıldığı belirtilmiştir. Sorumluluk alabilecek kapasitede yaratılan insana, kâr ve zararını ayırt edebilme yetisi bahşedilerek onun ya şükredeceği yahut nefis ve şeytanın vermiş olduğu vesveselere uyarak doğru yoldan ayrılmayı tercih edeceği belirtilmiştir. Bu iki yoldan birini tercih etme iradesi de kendi elindedir. Bu irade ile inkâr edenler için alevli bir azap haber verilirken, iyilerin de ahirette elde edecekleri nimetler anlatılmıştır. Devam eden âyetlerde iyi olanları bu nimetlere ulaştıran güzel hasletler de sıralanmıştır. Onların, verdikleri sözü yerine getirdikleri, kendileri için sevip istediklerini diğerleri için de sevip istedikleri, bununla beraber yoksulu, yetimi ve esiri doyurdukları ve bunu sadece Allah'ın hoşnutluğu için yaptıklarını, karşılık olarak bir teşekkür beklemediklerini, ahirette o çetin günde, rablerinden korktuklarını ifade ettiklerine yer verilmiştir. Bu amelleri sebebiyle Allah onları o günün dehşetinden koruyacağını, yüzlerini aydınlatacağını ve gönüllerini mutlulukla kaplayacağını ifade etmiştir. Daha sonra uzun uzun cennette kendilerine sunulacak nimetler çok detaylı bir şekilde anlatılarak dünyada gösterdikleri çabaların boşa gitmediği anlatılmıştır. Bu müjdeleri içeren âyetlerden sonra, tefsiri konu edilen âyetin hemen öncesinde Allah (cc) "Kur'ân'ı sana biz vahyederek indirdik" hatırlatmasının ardından, bu indirilen hak ve gerçek ise, müminler için vaad edilenler

[278] Râgıb, *Müfredât*, 167.
[279] el-Hac, 22/52.

de hak ise, o halde onun hükmüne sabret, onlardan hiçbir günahkâra ve nankköre boyun eğme âyeti indirilmiştir.[280]

Âyetin Sonrası ile Münasebeti Allah Teâlâ "*Rabbinin hükmüne sabret; onlardan hiçbir günahkâra yahut nankköre boyun eğme*" âyetinden sonra Hz. Peygamber'in Allah'a içten gelen hürmet ve sadakatinin, dileme ve kararlılığının daha da kuvvetlendirilmesinin ve putperestlerin kaba saldırganlıklarına karşı mukavemetin yükseltilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Allah Teâla"hiçbir günahkâra yahut nankköre boyun eğme" diye verdiği buyruklarının sebeplerini beyan ederek, günahkâr ve nankörlerin dünyayı ahirete tercih edip fanilezzetler ardında koştuklarını belirtmiştir. Onları var eden, muktedir, güçlü duruma getiren Allah'ın irade etmesi halinde kendisine karşı nankörlük ve günahkârlıkta direnen bu tür toplumları helak ederek onların yerine diğerlerini getirebileceğinin altını çizmiştir; Böylelikle inananlara olup biten hiçbir şeyin Allah'ın irade ve bilgisi haricinde olmadığını anımsatarak, imanlarını sağlamlaştırma ve maneviyatlarını yüksek tutmaları telkin edilmiştir.[281]

3.8.6 Âyetle Anlam Yakınlığı Bulunan Âyetler

İnsân Sûresi 24. Âyet ile anlam yakınlığı bulunan, Tûr Sûresi 48. Âyetin metin ve meâlini veriyoruz.

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

"S*en rabbinin hükmünü sabırla bekle, kuşkusuz sen bizim gözetim ve korumamız altındasın. Her kalktığında rabbini hamd ile tesbih et*."[282]

İnsan Sûresi 24. Âyette Rabbinin hühmüne sabredilerek hiçbir inkarcı ve günahkara boyun eğilmemesi emredilmişti. Bağlantılı olarak yukarıda yer verdiğimiz âyette de sabredilmesi vurgulanarak Rabbinin hükmünün beklenmesi tavsiye edilmiştir.

---

[280] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/519-520.
[281] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/521.
[282] et-Tûr, 52/48.

3.8.7 Âyetin Tefsiri

Allah Teâlâ konumuz olan âyetten önce, tefsirini gerçekleştirmeye çalıştığımız âyet ile yakından ilintili olan bir önceki âyette hitap edilen kişi Hz. Peygamber olsa da gerçekte muhatap kâfirlerdir. İnkârcılar Kur'ân hakkında "Muhammed'in uydurarak söylediği sözlerdir. Şayet Allah tarafından indirilmiş olsaydı. Allah bir seferde hepsini söylerdi" demekteydiler. Kur'ân-ı Kerîm'in farklı âyetlerinde bu reddiyelere cevap verilir. Bu âyette ise inkârcıların reddiyeleri anılmadan "Onu indiren biziz" şeklinde hararetle bu inkarcılara cevap verilmiştir. Konumuz olan İnsân Sûresi 24. âyete geldiğimizde ise "Ey Peygamber rabbin seni bir dava için görevlendirmiştir. Bu nedenle tüm sıkıntı ve zorluklara tahammül ederek mücadele et. Bütün meşakkatlere yiğitçe katlanarak sabır göster. Sözün özü inkârcılardan çekinerek bu hak olan dini duyurmaktan geri durma. Berbat bir kişinin gönlünü yapmak için de Kur'ân'ın ahlaki emirlerinden, yahut gerçeği inkâr edenlerin keyfi için İslam'ın asıl inançlarından zerre miktarı değişikliğe gitme. Şayet senden yasak ve doğru olmayan bir şey isteniyorsa net bir ifadeyle haram ve gayrı meşru olduğunu söyle. Her ne kadar direnç gösterilse de, sen yanlışa karşı tutumundan taviz verme. Hak olanı açık ve net bir surette, hak olarak, batıl olanı da net bir şekilde batıl olarak ilan et. İnkârcılar seni susturmak için ne kadar gayret gösterirlerse göstersinler ve senden ödün koparmak için ne kadar zorlasalar da sen istikametten ayrılma" denilmektedir.[283] Sâbûnî de *Safvetü't Tefâsir* adlı eserinde konuyu şöyle yorumlamaktadır. Ey Muhammed! (s.a.s.) bundan böyle tahammül göster ve rabbinin karar ve yargısını gözle. Allah onlardan mutlaka öç alacak ve derhal, yahut süre vererek er veya geç onları helak etmek yoluyla seni razı edecektir. O kişilerden nefsani isteklerine itaat ederek büyük günahlar içinde kaybolan hiçbir nankör ve günah işleyen kişiye boyun eğme. Haddi aşan inkâr ve sapkınlık içinde olan ve bunda ısrar eden inkârcıya da itaat etme. Âyette geçen "كَفُورً" kalıbı aşırı abartı ifade eden kalıplardandır. İnkâr ve küfürde haddi aşan demektir. Sâbûnî, Müfessirlerin söylediğine göre diyerek; âyetin sebebi nüzulünü de şu şekilde anlatır: Bu âyet, Utbe b. Râbia ile Velid b. Muğire için indirilmiştir. Bu kişiler Hz. Muhammed'e şu tekliflerle gelmişlerdi: Şayet mal ve kadın edinme derdinde isen bunu bırak. Biz sana istediğini veririz. Utbe, "Kendi kızımı seninle mehir istemeden evlendiririm" dedi. Muğire de "İstediğin kadar mal ve parayı sana veririm." teklifinde

[283] Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 6/570.

bulundu. Âyet bu olay üzerine nazil oldu. Zira bu âyetin sözü umumi olup kâfir ve fasıkların tümünü içerir.[284]

Allah Teâlâ daha önce ki âyetlerde insanları hayatlarında gerçekleştirdikleri işlere ve inançlarına göre ahirette karşılaşacakları tabloyu tasvir etmiştir. Bu âyet ise Hz. Muhammed'e vahyin kıymetinden bahsediyor. Allah'ın emirlerini tatbik etmede azimli olup kulluk etmesini hatırlatıyor. Nihayetinde Hz. Peygamber, Allah'tan geldiğine kesin olarak inandığı vahye muhatap olmasının, kendisi için onur verici bir nimet olduğunu daha içten anlayacaktır. İlaveten Allah için yerine getirdiği kulluk vazifesininde verdiği gayretle inanmayanların yersiz söz ve davranışları karşısında, kendisinin mukavemet ve azmi daha fazla olacaktır.[285]

Rûhu'l Beyan tefsirine baktığımızda ise konu şöyle anlatılır. Bundan böyle rabbinin hükmüne karşı sabırlı ol. İnkarcılardan hiçbir nanköre veya hiçbir günakara itaat etme. Rabbinden, inkarcılara karşı sana gelecek yardımın gecikmesi durumunda onun hükmüne sabret. Zira güzel sonuç Allah'a aittir. İnkarcılardan intikam almak ve onlara karşılık verme konusunda aceleci davranma. Çünkü her iş için karara bağlanmış bir vakit vardır. Her gelecek vakitte yakındır. Bursevî, Kaşifi'nin sözlerine de yer vererek; Utbe b. Rebia adındaki günahkar biri tarafından günah işlemeye davet edildiği, Utbe'nin davandan vazgeçersen kızımı sana veririm teklifiyle geldiği, Velid bin Muğıre'nin küfre çağırdığı, Velid ise ataların dinine geri dönmen şartıyla seni zengin ederim vadinde bulunduklarını belirtiyor. Bu vaadler karşısında, Hz. Peygamber kafirlerden hiçbir kimseye boyun eğmediği ve onun için asla böyle bir şeyin düşünülemeyeceği aşikar iken kendisine bu ayette "*Onlardan hiçbir günahkara veya nanköre itaat etme"* şeklinde bir yasak getirilmesinin maksadı, insanların sürekli uyarılma ve irşada muhtaç olduğuna işaret etmek için söylediğini belirtir.[286]

3.9. Alak Sûresinin 96/19. Âyetinin Tefsiri

3.9.1 Alak Sûresi Hakkında Temel Bilgiler

[284] Sâbûnî, *Safvetü't Tefâsir*, 3/1438.
[285] Karaman vd.,*Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/531.
[286] Bursevî, *Rûhu'l –Beyân,* 10/277.

Alak Sûresi ilk inen sûre olma özelliğine sahiptir. Mushaf tertibinde doksan altıncı sûredir. Sûrenin ilk âyetleri, Hz. Muhammed'e gelen ilk âyetler olduğu için ilk indirilen sûre olarak kabul edilmektedir. Alak Sûresinin diğer âyetleri ise Ebû Cehil ile ilgili indiği rivayet edilir. Hz. Âişe'ye dayandırılan anlatıma göre Hz. Muhammed'in yalnız başına kalmayı alışkanlık haline getirdiği, Hira mağarasında bulunduğu bir sırada Ramazan Ayı'nın yirmi yedinci gecesi ufkun ağarmaya başladığı bir vakitte, tan yerinde aydınlık bir suret görmüş; o vakte kadar hiç görmediği bu varlığın kendisine hitap ettiğini işitmiştir. Peygamber Efendimiz vakıayı şu şekilde anlatır: "Melek bana okumamı emretti. Ona okuma bilmediğimi söyledim. Beni kolları arasına alıp güçlü bir şekilde sıkıp ve okumamı söyledi. Ben okuma bilmiyorum dedim. Tekrar beni sıkarak oku dedi. Okuma bilmediğimi söyledim. Üçüncü defa beni sıktıktan sonra, bırakarak şunları söyledi. Yaratan Rabbinin ismiyle oku; O insanı alaktan yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O kalemle öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretmiştir". Âyetlerini bildirdi.Sûre ismini ikinci âyette bulunan ve "asılıp tutunan" manasına gelen *alak* sözcüğünden almıştır.[287]

3.9.2 Sûrenin Nüzûl Ortamı

AlakSûresi iki bölüme ayrılmaktadır. İlk bölüm ilk beş âyetten oluşmakta, ikinci bölüm ise altıncı âyetten sonuna kadardır. Alimlerin çoğunluğu birinci bölümün, inen ilk vahiy olduğunda görüş birliğindedir. İkinci bölüm Hz. Peygamberin Kabe'de namaz kılmaya başladığı ve Ebû Cehil'in onu namazdan engellemek için uyarıda bulunduğu zaman inmiştir. Anlaşılan peygamberlikten sonra Allah Resulü İslam'a davet etmeye başlamadan önce Mescid-i Haram'da namaz kılmaya başlamıştı. Hz. Muhammed'in yeni bir dine girdiğini, Mekkeli putperestler bundan anlamışlardı. Mekke de yaşayan insanlar, Hz. Muhammed'in yeni şekildeki ibadetini şaşkınlıkla izlerken, Ebû Cehil cahiliye bağnazlığıyla, bu tarzda ibadet edemeyeceğini söyleyerek Hz. Muhammed'i tehdit etmeye başladı. Bu vakıa hakkında birçok rivayet vardır. Olay Ebû Hüreyre'den gelen rivayetle şu şekilde anlatılmıştır. Ebû Cehil Kureyşlilere sorarak, Muhammed'in sizin yanınızda ellerini yere koyarak secde ettiğini gördünüz mü? Kureyşliler "Evet bunu yapıyor" dediler. Ebû Cehil "Uzza ve Lat'a yemin ederim ki; şayet onu bu tarzda ibadet ederken bir daha görecek olursam boynuna ayağımı

[287] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/649-650.

basarak yüzünü toprağa sürteceğim" diyor. Mescid-i Haram'da Hz. Muhammed (s.a.v) namaz kıldığı bir esnada Ebû Cehil boynuna ayağı ile basmak için ona doğru yürüdüğü bir anda, birdenbire geri çekiliyor. Ne olduğu Ebû Cehil'e sorulduğunda, "Onunla benim aramda ateşten bir çukur vardı. Bir takım kanatlar da gördüm" diyor. Peygamberimiz bu olay üzerine şöyle buyuruyor. "Şayet bana yaklaşsaydı melekler onu paramparça edeceklerdi." Bu yaşanılan olay üzerine Alak Sûresi altıncı âyetten son kısmına kadar olan bölüm indirilmiştir. Bu bölümün Alak Sûresinde bulunması çok doğaldır. Zira Hz. Peygamber, İslam'ı ilk kez namaz ile açığa çıkarmıştır.[288]

3.9.3 Âyetin Metni ve Meali

Dokuzuncu ve son olarak ele aldığımız âyetin metni ve meali.

كَلاَّ لاَتُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

"S*akın onun isteğine uyma! Secdeye kapan ve Allah'a yakınlaş*."[289]

3..9.4 Âyette Yer Alan Bazı Kavramlar

"Es-secdetu" (اَلسَّجْدَةُ) Sözcüğünün gerçek manası boyun eğmek demektir. Bilahare bu sözcük, yalnızca Allah'a boyun eğmek ve ona kulluk etmeyi ifade etmek için kullanılır oldu. Bu sözcük insan, hayvan ve cansız varlıkların hepsi için kullanılır.[290] Lügatte huşu ve itaatle yere kapanmak, yüzü yere sürmek, boyun eğmek, eğilmek gibi manalara gelen secde, dini bir kavram olarak, Allah'ın emirlerine boyun eğmek, Allah'a kulluk etmek gayesiyle ayaklar, dizler ve ellerle beraber alnın yere konması demektir. Kur'ânı Kerîmde secde kelimesi hem terim hem de sözlük anlamına uygun olarak itaat etmek, boyun eğmek anlamında kullanılmıştır.[291]"*Göklerde ve yerde bulunanların hepsi, ister istemez Allah'a secde ederler.*"[292]

---

288 Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân*, 7/177-178.
289 Alak, 96/19.
290 Râgıb, *Müfredât*, 695.
291 Karagöz vd.,*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 581.
292 Ra'd, 13/15.

“El-gurbu” (اَلْقُرْبُ) “قُرْب” ve “بُعْد” Sözcükleri ters anlamlıdır. Eylem olarak “ona yakınlaştım/ona yakınlaşıyorum” anlamında ”اَقْرَبَهُ “ şekline kullanılır. Mastar olarak ”قُرْبَانً “ gelir. Bu kelime zamanla, mekanlar, mevki ve makamlar, akrabalıkla, güçle ve korumayla ilgili farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Kulun Allah’a yaklaşması ise hakikatte istenilen kadar Allah’ın vasıflandırıldığı seviyede olmasa bile, yüce Allah’ın vasıflandırılabileceği birçok vasfa kulun sahip olmasıdır. Mesela, bu manada zenginlik, hilm, ilim, hikmet ve rahmet gibi nitelikler sayılabilir. Bunun tahakkuk edilebilmesi ise insanın elinden geldiğince cahillik, başkaldırı ve öfke gibi kötü davranışları ve nefsani isteklerin kendisinden gidermesine bağlıdır. Bu yakınlık cismani olmayan ruhani bir yakınlıktır. Hz. Peygamber bir kutsî hadiste: “Kim bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım.” buyurmuştur.[293]

3.9.5 Âyetin Siyâk – Sibâk İlişkisi

Âyetin Öncesi ile Münasebeti Alak Sûresinin ilk âyetleri Hz. Peygambere ilk inen âyetlerdir. Bu âyetlerde Hz. Peygamberin şahsında inananların tamamına okuma emredilmiş, Müslümanlar okumanın bir vasıtası olan kalemle yazmaya ve bilgide, bilimde gelişip ehil hale gelmeye özendirilmiştir. İkinci âyetteki *"alaka*" sözcüğü ile aşılanmış yumurtanın anne rahminin iç duvarına asılı durumunun betimlendiği anlaşılmaktadır. Bu âyetler insanın olgun bir şekle gelmesi için önce kendini var edeni, sonra da kendisini ve kâinatı tanımasının önemli olduğunu gösterir. Altıncı âyette kınanan “*insan*” ile özellikle İslam’ın en azgın hasımlarından olan Ebû Cehil’in kastedildiği konusunda müfessirlerin çoğunluğu görüş birliğindedir. Bu âyetlerin iniş sebebi her ne kadar Ebû Cehil’in yaptıkları olsa da, burada dile getirilen evrensel gerçek, zamanın hangi devrinde olursa olsun; kişinin hayatta yalnız kendine itimat etmesi, her halükarda kendisini kâfi görerek Allah’ın destek ve yardımından kendini yeterli saymasıdır. Allah’ın verdiği zenginliğe dayanarak şımarıklık yapan ve kendini müstağni sayarak nimeti verene nankörlük eden, azarak kendini yaratana arkasını

[293] Râgıb, *Müfredât*, 515.

dönen insanın böyle yapmaması vurgulanır. Kendini müstağni görerek, azan ve Allah'a ibadet edenlerin, dinin emirlerini yerine getirmelerine engel olan kişinin, sınanma gereği belirli bir vakit yahut dünya hayatının tamamında kendi haline bırakılsa da eninde sonunda bir gün gelip hesap vereceği ve gereken cezaya çarptırılacağı bildirilmektedir. Tefsirini yaptığımız bu âyette böyle haddi aşan, azgınlık yapan, Allah ve peygamberini tanımayan kişiye itaat etmemesi, namaza ve secde etmeyi sürdürmesi, bu vesileyle Allah'a yakınlaşma çabasına devam etmesi istenmiştir. Kuşkusuz Allah'a yakınlaşmak, Allah'ın emrettiklerine boyun eğme ve bu boyun eğişin en anlamlı şekli olan secde ile mümkün olacaktır.[294]

3.9.6 Âyetle yakınlığı bulunan âyetler

Alak Sûresi 19. Âyet ile anlam ve içerik yakınlığı bulunan Hicr Sûresi 98. âyetin metin ve meâlini veriyoruz.

فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُو

"*Haydi artık Allah için secdeye kapanıp kulluk ediniz.*"[295]

Alak Sûresi 19. Âyette secdenin Allah'a yakınlaşma vesilesi olduğu ifade edilmişti. Necm Sûresi 62. Âyette de secdeye kapanarak kulluğa davet edilmiştir.

3.9.7Âyetin Tefsiri

Hz. Muhammed şayet bir daha namaz kılacak olursa onun ensesine basarak yüzünü yere sürteceği tehdidini dile getiren bu kişinin asla bunu yapamayacağı sûrenin temel vurgularından biridir. Daha önceki bölümde geçtiği gibi Ebû Cehil'in tehditlerine karşılık Allah resulünün ona ters bir cevap verdiğinde Ebû Cehil şöyle söylemişti" Ey

[294] Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/554-556.
[295] En-Necn, 53/62.

Muhammed sen kime dayanarak beni yıldırmaya çalışıyorsun? Yemin ederim ki burada en fazla taraftarı olan benim. Ebu Cehil'in bu sözleri üzerine şöyle buyrulmuştur. O taraftarlarını çağırsın. Ey Peygamber ona itaat etme, namaz kılmaya devam et ve bu vesileyle rabbine yaklaş. Bir kulun rabbine en yakın olduğu zaman, secde ettiği zamandır. Müslim'de yine Ebû Hüreyre'den şu rivayet te bulunmaktadır: "Resulullah bu âyeti okuduğu zaman tilavet secdesi yapardı."[296]

Elmalılı ilgili âyetleri şu şekilde tefsir etmiştir; böyle kendini zengin sayan, yalan söyleyen, cinayet işleyen, namazı engelleyen haddi aşan azgına kulak verme! Rabbine boyun eğmede sebatkâr davran. Rabbine itaat etmekle oku ve secdeye kapanmayı sürdür. Namaz ile secde ile ve yakınlığa neden olan başka kulluk ve ibadetlerle rabbine yakınlaş buyrulmuştur. Zira sahih hadiste belirtildiği gibi: "Kulun Rabbi'ne en yakın olduğu zaman secde anıdır." Kutsi bir hadiste ise "Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşır. Öyle ki sonunda ben onun duyan kulağı, gören gözü olurum, buyurmuştur. Secde yakınlığın aslı olan itaat ve teslim olmanın en muhteşem şeklidir."[297]

Râzî *Mefâthul Gayb* adlı eserinde konuyu şöyle değerlendirir. "Hayır! sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş." Râzî âyetteki "kella" Ebu Cehil'i sakındırma olduğunu dile getirir. Bunun manasının, Ebu Cehil'in taraftarlarını çağırma hususunda övündüğü şeye asla ulaşamayacağı, çağırsa bile ona fayda sağlayamayacakları, yardım edemeyecekleri ifade edildiğini tesbit eder. Ebû Cehil'in, Hz Peygambere mukavemet göstermede, en zelil ve en hakir karakter prototipini teşkil ettiğinin altını çizer. Peygamber'i namazdan alıkoymayı istediğine, ona itaat etmesi hususunda dilediğine asla ulaşamayacak olduğunu söyler. Aynı zamanda; tıpkı "O halde yalanlayanlara boyun eğme " ayetinde olduğu gibi onlara itaat etme demektir. Secde et emrini, ehl-i tevilin ekseriyetinin "namaz kıl, uygulama ve tebliğ etme suretiyle Allah Teâla'nın ibadetine yönel" şeklinde anlamlandırdığına değinmiştir. Düşman hakkında düşünmemesi gerektiğini, çünkü Allah'ın peygamberine güç verecek ve yardım edeceğini ifade eder. Bazıları burada secdeden maksadın "boyun eğmek" olduğunu,

[296] Mevdûdî, *Tefhîmu'lKur'ân*, 7/182.
[297] Karaçam vd.,*Hak Dini Kur'an Dili*, 9/333.

bir kısımının da "namazdaki secdedir" dediğine de yer verir ve hadiste kulun Allah'a en yakın olduğu anın secde anı olduğunu hatırlatır.[298]

Rûhu'l-Beyan Tefsirinde; Alak Sûresi'nde, konumuz olan ayetten önce de yapılan yasaklama ifadesinden sonra tekrar bir yasaklama ve azarlama olarak "Hayır! Ona uyma! Allah'a secde et ve yaklaş" ifadesi dile getirildiği belirtilir. Bunun Kalem Sûresi 8. Âyete benzediği vurgulanmıştır.[299]

[298] FahrüddinRâzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 32/226.
[299] Bursevî, *Rûhu'l –Beyân,* 10/478.

3. SONUÇ

Biz bu çalışmamızda "itaat" kavramı üzerine kısa bir araştırma yaparak öncelikle bu kavramın içeriğini anlamaya, sonrasında ise karşıt anlamlısı olan Kur'ân'ı Kerîm'de itaatin yasaklandığı kişi veya grupların kimler olduğu, bu şahıs veya grupları tanıma ve bunlara karşı Kur'ân'ın bakış açısını, onlara karşı nasıl davranılması gerektiği konusunu ele almaya çalıştık. "لاَ تُطِعِ" (itaat etme) ifadesinin içerisinde bulunduğu dokuz sûreye ilişkin temel bazı bilgiler eşliğinde "لاَ تُطِعِ " (itaat etme) nehyinin yer aldığı ayeti merkeze aldık. Bilahare mezubahis on altı ayetle anlam ilişkisi bulunduğunu tesbit ettiğimiz diğer ayetleri de metin ve meallerini dikkate alarak sunmaya gayret ettik. Öncelikle genel anlamda sûrelerin özellikleri, indikleri dönemlerin ortak nitelikleri, içerdiği konular hakkında bilgilere ulaşmaya çalıştık. Araştırmamıza konu olan sûrelerin, genel itibarıyla Mekkî sureler olduğunu, sadece Ahzâb Sûresinin Medenî olduğunu, bu surenin de Kur'ân-ı Kerîm'in diğer sûrelerinden farklı bir içeriğe sahip olduğunu gördük. Mekkî sûrelerin temel özellikleri; Allah inancı, nübüvvet, Allah'a iman, tevhid, Kur'ân'ın indirilişi, ahiret ve dünyada yapılan iyi ve kötü işlerin karşılığını görme gibi konulara haiz olmalarıdır. Bu sûrelerde, Kur'ân-ı Kerîm muhataplarına, dünyada ve ahirette kurtuluşa nail olabilmeleri için kazanabilmeleri için bu kitabın önerilerine kulak vermelerinin, kendilerine rehber olarak gönderilen Hz. Peygambere itaat etmelerinin önemini anlatmıştır.

Bunların yanı sıra bu Mekkî sûrelerde, ibret ve örnek olması için bazı peygamberlerin tebliğ ve kıssalarından bölümler verilmiştir. Bu örnekler insanın karakterinin tarih boyunca farklılık göstermediğine, bu nedenle insanda hakkı kabul etmeme meylinin her dönemde görülebileceğine, insanoğlunun nüfuz, güç, şöhrete düşkün olduğuna ve toplumun inanış ve kültürüne çoğu zaman düşünüp taşınmadan körü körüne bağlı olduklarına işaret edilmiştir. Dünya hayatında insanın sorumlu bir varlık olduğu, kendi haline bırakılmadığı, dolayısıyla bir imtihan sürecinde bulunduğu, Allah'a hakiki olarak inananlarla, ikiyüzlülerin birbirinden ayrılacağı belirtilmiştir.

Konumuz olan âyetlerde, Allah'a şirk koşmanın büyük bir zulüm olduğu, bu konuda; ana baba bile olsa, zulme zorlayana itaat edilmemesi gereğinden bahsedilmiştir.

Allah'ın göklerde ve yerde her şeyi insanın hizmetine verdiği, buna rağmen insanın elinde aydınlatıcı bir kitap olmadan bilgisizce Allah hakkında tartışmaya kalkıştığı eleştirilmiştir.

Medine'de nazil olan Ahzâb Sûresinde ise Allah Resulü'nün şahsı, Allah katındaki yeri ve mevkii, aile hayatı; kendisine ve hanımlarına özgü evlenme, boşanma örtünme ve sosyal ilişkiler ile ilgili kurallar bulunmaktadır. Yine Ahzab Sûresinde Peygamberin ailesi ile insanlar arası ilişkiler, kadın erkek ayrımı gözetmeksizin tüm müminlerin ibadet, itaat ve faziletli davranışlara özendirilmesi, kadınların kıyafetleri, emanet kavramı ve emanete riayet etmenin önemi gibi birçok konuya kapsamlı bir biçimde yer verilmiştir.

"لاَ تُطِعِ" (itaat etme) ifadesini içeren âyetler, müşriklere karşı takınılması gereken tavrı çok açık ve net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kehf Sûresi 28. Âyet; Hz. Peygamberden fakir müminleri yanından kovması gibi bir istekte bulunan inkârcıların, ne kadar yanlış bir talep ve batıl bir arzuda olduğunu anlatır. Aynı âyet-i kerîme'de Hz. Peygambere yönelik, başka amaçları olmaksızın, Allah'ın hoşnutluğunu talep ederek, sabah akşam rablerine dua edenlerle beraber olmaya devam etmesi, dünya yaşantısının süsünü arzulayarak bakışlarını bu kimselerden ayırmaması ve kalplerine gaflet verilen kimselere boyun eğmemesi yönündeki açık emir nehyini çok daha güçlü ve de kararlı bir yasak haline getiren özel bir vurgu niteliği taşımaktadır.

Furkan Sûresi 25. âyette Allah dilediği takdirde her beldeye bir peygamber gönderebileceği, fakat bunu tercih etmediği, bununla beraber Hz. Peygamberin inkârcılara karşı boyun eğmemesi ve Hz. Peygamberden Kur'ân'la büyük bir cihada girmesi istenmiştir. Bu âyetle inkarcılara boyun eğmemek büyük cihadın nirengi noktası olarak tesbit edilmiş görünmektedir.

Şuarâ Sûresi 151-152. âyetlerinde ise yeryüzünde düzeni bozan ancak düzeltmeye yaklaşmayanların isteklerinin yerine getirilmeyip, onların bu aşırılıklarına boyun eğilmemesi emredilir.

Ankebût Sûresi 8. âyette rabbimiz insana ana babasına iyi davranmasını tavsiye etmiştir. Ancak insanın ana babası, kendisine hakkında bilgi bulunmayan bir şeyi Allah'a ortak koşmaya zorlamaları durumunda, her ne kadar onlara iyi davranman gerekir olsa da, onlara bu konuda itaat etmemesi kesin bir şekilde emredilmiştir. Sonunda dönüşün Allah'a olacağı ve kişinin amellerinin önüne koyulacağı haber verilmiştir.

Ankebut Sûresi 8. âyette olduğu gibi, Lokmân Sûresi 15. Âyette de, anne ve babanın evladından hakkında bilgi sahibi olmadığı bir konuda Allah'a ortak koşmayı istemeleri durumunda onların bu isteklerine uyulmaması emredilmektedir. Yukardaki aynı ayetlerde bununla birlikte, dünya hayatında ana babaya iyilik etmeye devam edilmesi istenerek, yüzünü ve özünü Allah'a çevirenlerin yolunun izlenmesi gerektiği, dönüşün Allah'a olacağı ve yapılıp edilenlerin sonucunun kişiye tek tek haber verilip hesabının sorulacağı anlatılır.

Ahzâb Sûresi 1. âyette peygambere hitaben Allah'a itaatsizlikten sakınması, açık ve gizli inkârcıların sözlerini dinlememesi, onlara itaat etmemesi emredilir. Allah'ın her şey bildiği ve işleri hikmetle yönettiği haber verilir.

Kalem Sûresi 8. âyette Hz. Peygambere kendisini yalancılıklara itham edenlere boyun eğmemesi gerektiği, çünkü inkarcıların amaçlarının peygamberle pazarlık yaparak ona taviz verdirmek olduğu ifade edilmektedir. Aynı sûrenin 15. âyettinde ise inkarcıların karakter özellikleri sayılarak; Hz peygamber; olur olmaz yemin eden, aşağılık, daima kusur arayıp iğneleyen, durmadan laf götürüp getiren, iyiliği engelleyen, saldırgan, günahkâr, huysuz ve kaba, ve dahi ne idüğü belirsiz kimselere karşı, sahip oldukları mal ve evladın kendisine sağladığı gücü dikkate alarak zınhâr boyun eğmemesi hususunda ikinci defa uyarılır.

İnsân Sûresi 24. Âyette rabbimiz Hz Peygambere kendisinin hükmüne sabretmesini ve hiçbir günahkâra, nanköre boyun eğmemesini emreder. Alak Sûresinin 19. âyetinde ise kendisini yeterli gören, namaz kılanı engelleyen, azgınlaşan kimseye asla itaat etmemesi ve aksine hemen secdeye kapanarak Allah'a yakınlaşması gereği hususen vurgulanır.

Sonuç olarak, itaatin amaç ve anlamının; Allah'a kulluk etmek, peygamberini kabul ederek ona tabi olmanın bir gereği olduğu anlatılmaktadır. Aynı zamanda "İtaat" kavramının Allah'ın peygamberi aracılığıyla kullarına tebliğ edilmesini istediği, emir ve yasaklar kalbi Allah'ın zikrinden gafil olan kişilerin, şahsî egolarını tatmin etmekiçin talep ettikleri, taviz ve değişiklik istekleri karşısında zınhâr bir yumuşamaya gidilmemesi, onlara boyun eğilmemesi demek olduğu anlaşılmaktadır.

"لاَ تُطِع" Nehyi içeren âyetlerde Hz. Peygamberin şahsında Kur'ân-ı Kerîmin rehberliğinde, haddi aşmış ve kötü bazı ahlaki özellikleriyle maruf, bu kimse ve guruplarla mücadele etmek emredilmektedir. Yanısıra iki âyette Allah'a isyanı emreden anne baba bile olsa itaat edilmemesi yönündeki açık vurgu batıla boyun eğmenin, Allah indindeki yeri ve önemini göstermesi açısından dikkat çekici görünmektedir. Mevzu bahis âyetlerin çoğunluğunda batıla boyun eğmeme tercihinin kişiyi zarara soktuğu her anda Allah'a secde ederek, sabah akşam o nun ismini tesbih ederek, metanetle sabretmeye yönelik vurgu câlib-i dikkattir. Buradan hareketle batıla hiçbir surette boyun eğilmemesi yönündeki sebat ve kararlılığın mümin kalabilmenin olmazsa olmaz temel sınırlarından biri olduğu, bu sınırdan verilebilecek küçük bir taviz'in dahi Allah'a olan imanı ve bağlılığı ciddi anlamda zedeleyeceği ihsas edilmektedir.

KAYNAKLAR

Ağırman, Cemal. *Sünnette İtaat*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler En stitüsü, Doktora Tezi, 1995.

Akdemir, Furat. "Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti". *Kelam - Araştırmaları Dergisi*, 11/1, (Ocak 2013), 425-442.

Alemdar, Kerim. *Kur'ân'da "Hakkal'l-Kavl" İfadesinin Anlam Alanının İncelenmesi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi. 2019.

Bakkal, Ali. "Kur'ân'ı Anlamada Siyak- Sibakın Önemi". *Kur'ân ve Tefsir Akademi-si Araştırmaları,* Ankara: 2009.

Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Ebû Muhammed. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't*-Te'vîl. 5 cilt Beyrut: Dâru İhyai-et Turasil Arabiyyi, 1418.

Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l –Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân.* 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kü tübi'l-İlmiyye, 2018.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an'ı Kerim Türkçe meali Âlisi ve Tefsiri*, 8 cilt. Fatih: Bil men Yayınevi, 1985.

Cevheri, İsmail Hammad. *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-Arabiyye*, Kahire: Dâru'l Hadîs, 1301.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 29. Basım, 2017.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fa kültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2021.

Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, 9 cilt. Beyrut: Dâru İhya-et Turasi'l Arabiyyi, 1431.

Halil b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 2003.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir.*et-Tahrîrve't-Tenvîr*, 30 cilt. Tunus: Dârut-Tûnusiyye, 1984.

İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali b. Ahmed el-Ensari er Rüveyfii. *Lisânu'l-Arab*, 18 cilt. Beyrut: Daru'l İhya et-Türâsi'l Arabiye, 3. Basım,1405.

Işık, Emin. *"Furkân Sûresi", TDV İslam Ansiklopedisi*, 46 cilt. İstanbul: Diyanet Vakfı Neşriyat Paz, 1996.

Karagöz, İsmail. İttiba-Tâbi, *Diyanet Aylık Dergi*, Eylül, 2014.

Karaman, Hayrettin vd.. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 6 cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Karagöz, İsmail vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Kalkan Matbaacılık, 6. Basım, 2015.

Kur'an Yolu Meâli. Çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b.Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi 'li'Ahkâ-m'l-Kur'ân,* 20 cilt. Kahire: Dâru'lkütübi'lMısrıyye, 8. Basım, 1964.

Mevdûdî, Seyyid Ebü'l-A'lâ. *Tefhîmu'lKur'ân*, 7 cilt. İstanbul:İnsan Yayınları, 2. Ba sım,1996.

Nesefî, Necmuddîn Ömer b. Muhammed b.Ahmed en- es-Semerkandi. *Et-Teysîr f'i't-Tefsîr* 27 cilt. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurulu, 2019.

Râgıb İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b.el-Mufaddal er-Ragıb el-İsfa-hânî-.*el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân,* Kahire: 1324.

Razî, Ebû Abdillah Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er et-Taberistânî. *Me-fâtîhu'l-Gayb*, 32 cilt.Beyrut:DâruİhyaitTurasilArabiyyi, 3.Basım, 1425.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefâsir*, Beyrut: Dârus-Sâbûnî, 2015.

Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b.İbrâhim. *Bahrü'l- Ulûm,* 3 cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1431.

Sugü, Hasan. *Kur'an'da İtaat.* Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Şenat, Fatma Asiye. *OlguİleAlgı Arasında İtaat*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2016.

Tehânevî, Muhammed A'lâ b.Alî b. Muhammed Hâmid et-Tahânevî el-Fârûkî. *Keşşâfü Istılâhât'il-fünûn ve'l-Ulûm*, 3 cilt. Lübnan: Mektebetu'l Lübnan, 1169.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b.Cerir. Yezîd el-Âmülî el- Bağdâdî et-*Câmiu'l-Beyan an Te'vîli Âyi'l- Kur'an*, thk.Mahmud Muhammed Şakir. 24 cilt. Mekke Dâru'l Hıcr, 2001.

Turan, Sebahattin. *Kur'ân'da İtaat Kavramı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Özkuyumcu, Nadir."Hılf". *TDV İslam Ansiklopedi*. 1998. Erişim 4 Ocak 2022. https://islamansiklopedisi. org.tr/Hılf

Üzüm, İlyas. "KehfSûresi". *TDV İslam Ansiklopedi*. 2022. Erişim 20 Aralık 2020. https://Kur'an.diyanet.gov.tr/tefsir/sûre/18-Kehf Sûresi.

Yaman, Ahmet. "Zıhar". *TDV İslam Ansiklopedi*. 2013. Erişim 4 Ocak 2022. https://islamansiklopedisi. org.tr/Zıhar.

Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili Yeni Mealli- Türkçe Tefsir,*8 cilt. İstanbul:TC Diyanet İşleri Neşriyatından, Matbaai Ebuzziya, 1938.

Zuhaylî,Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve'ş-Şerî'ati ve'l-Menhec*, 15 cilt. Şam: Dâru'l Fikrul'Muasır 1418.